SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKOND JA SELLE ARENDAMISVÕIMALUSTE ANALÜÜS

Analüüs on koostatud Saaremaa Vallavalitsuse tellimusel projekti PGI02261 „Islands of Innovation“ raames. Analüüs koosneb kahest osast:

I OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSE JA ETTEVÕTLUSKESKKONNA KAARDISTAMINE NING ÜLEVAADE 2018

II OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA ARENDAMISVÕIMALUSTE ANALÜÜS

Tellija: Saaremaa Vallavalitsus

Koostaja: Saare Arenduskeskus SA

E-post: info@sasak.ee

Aadress:Lossi 1A, Kuressaare, 93819, Saaremaa

Kuressaare. 10. juuni 2019

I OSA

SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSE JA ETTEVÕTLUSKESKKONNA KAARDISTAMINE NING ÜLEVAADE 2018

Analüüs on koostatud Saaremaa Vallavalitsuse tellimusel projekti PGI02261 „Islands of Innovation“ raames I osana raportist „Saare maakonna ettevõtluskeskkond ja selle arendamisvõimalused analüüs“.

Tellija: Saaremaa Vallavalitsus
Koostaja: Saare Arenduskeskus SA
E-post: info@sasak.ee
Aadress:Lossi 1A, Kuressaare, 93819, Saaremaa

Kuressaare. 10. juuni 2019

SISUKORD

SISUKORD 3
I OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSE JA ETTEVÕTLUSKESKKONNA KAARDISTAMINE NING ÜLEVAADE 2018 6
Sissejuhatus 6
1. Saare maakonna üldkirjeldus 7
2. Saare maakonna ettevõtluskeskkonna mõjurid 8
2.1. Tööjõud 8
2.2. Tööjõu haridustase 8
2.3. Palgad 8
2.3.1. Tööjõu ja palkade osa kokkuvõte 10
2.4. Ühendused 11
2.4.1. Parvlaevaühendus mandriga 11
2.4.2. Lennuühendused 12
2.5. Vabade kinnistutega ettevõtluspiirkonnad Saare maakonnas 13
3. Maakonna ettevõtluskeskkonna struktuur ja üldnäitajad 14
3.1. Majanduse üldnäitajad ja võrdlus teiste Eesti piirkondadega 14
3.2. Saare maakonna majanduse ettevõtlussektorite üldnäitajad 15
3.3. Suurimad tööandjad ja suurimate käivetega ettevõtted 20
3.4. Saare maakonna majandussektorite lisandväärtus 21
4. Majandussektorite ülevaade 25
4.1. Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine 25
4.2. Toiduainete tootmine 27
4.3. Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine 28
4.4. Põllumajandus 29
4.5. Hulgi- ja jaekaubandus 30
4.6. Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine 31
4.7. Puidu töötlemine ja mööblitööstus 31
4.8. Veondus ja laondus 32
4.9. Ehitus 33
4.10. Majutus ja toitlustus 34
4.11. Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus 35
4.12. Tekstiilitööstus 36
4.13. Metsamajandus 37
4.14. Kalapüük ja vesiviljelus 37
4.15. Info ja Side 38

4.16. Muud sektorid 38
5. Eksportivate ettevõtete iseloomustus ja osakaal, ekspordimahud 39
5.1. Saare maakonna ekspordimahud 39
5.2. Saare maakonna eksportivate ettevõtete iseloomustus ja osakaal 40
5.3. Saare maakonna ekspordi sihtturud 41
6. Ettevõtluse tugiorganisatsioonid Saare maakonnas ja Eestis 42
6.1. Saaremaal asuvad ettevõtluse tugiüksused 42
6.2. Eesti tugiüksused (ei oma kontorit Saaremaal) 44
6.3. Teadusasutustega seotud tugiüksused 45
6.4. Kompetentsikeskused 45
6.5. Muud katusorganisatsioonid 46
7. Ettevõtluse edendamist ja töökohtade loomist takistavad kitsaskohad 47
LISA 1 Analüüsi alusandmed ja selgitused 50
II OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA ARENDAMISVÕIMALUSTE ANALÜÜS 53
Sissejuhatus 53
1. Tarkade töökohtade loomisele suunatud uuenduslike lahenduste analüüs 55
1.1. Hetkeolukord 55
1.2. Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused 56
1.3. Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon (TAI) 60
1.4. Neljandat tööstusrevolutsiooni veab asjade internet 61
1.5. Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arenguks eelduste loomine 62
1.6. Keskkonnahoid ja taastuvenergeetika kui innovatsioon 63
1.7. Stipendiumite süsteemi loomine 64
1.8. Arengufondi loomine koostöös ettevõtjatega 64
1.9. Tarkade töökohtade loomisele suunatud haridus- ja koolitussüsteem 65
1.10. Tarkade töökohtade loomisele suunatud meetmete kirjeldus 65
2. Ekspordi osakaalu kasvatamiseks vajatavad teenused ja lahendused 67
2.1. Globaalses plaanis väliskaubanduse keskkonda mõjutavad muutused 67
2.2. Välisinvesteeringute olulisus 68
2.3. Ekspordi tugisüsteemid 69
3. Ettevõtluse arendamiseks ja töökohtade loomiseks vajatavad uued teenused ja lahendused. 71
3.1. Kvalifitseeritud töökohad tagavad elanike arvu kasvu 71
3.2. Kindlad fookused – kasvuvaldkondade valik 71
3.2.1. Laevaehitus 72
3.2.2. Taastuvenergeetika 72

3.2.3. Meretoorme väärindamine ja toiduainetetööstus ... 73
3.2.4. Turism ... 74
3.2.5. UNESCO biosfääriala ... 75
3.2.6. Tervishoid ja hõbemajandus ... 76
3.2.7. Loomemajandus ... 77
3.2.8. Saaremaa (väike)ettevõtjate koostöö-koopereerumise vajadused ... 77
3.3. Ettevõtluse tugistruktuurid ... 77
3.3.1. Maakonna arengukiirendi – koondatud ettevõtluse tugistruktuur ... 78
3.3.2. Arengukiirendi kõrval tegutsev ettevõtjate inkubaator ... 79
3.3.3. Uuringu- ja analüüsikeskus, ettevõtluse andmeruum ... 79
3.3.4. Omavalitsuse roll ... 80
3.4. Riigi roll ettevõtluskeskkonna kujundamisel ... 80
4. Noorte ettevõtlikkuse edendamisele suunatud uuenduslike lahenduste analüüs ... 82
4.1. Saaremaa noorte küsitlus ... 83
4.2. Noorsootöö programmid, algatused, võimaluse, mis toetavad ettevõtlikust ... 84
4.3. Paremaid näiteid ja praktikaid ... 89
5. Muude faktorite analüüs ettevõtluskeskkonna kestlikuks toetamiseks ... 91
5.1. Tööstusalad kui majanduse mootorid ... 91
5.2. Vabatsooni, tollitsooni perspektiiv Saaremaal ... 92
5.3. Ühendused - sise- ja välisriiklikud, elektrivarustus-kindlus, internetiühendus ... 93
Kokkuvõte - Teesid ... 95
Lisa 1 Vajatavad teenused ja uuenduslikud lahendused - viited ... 97
Kasutatud kirjandus ... 99

I OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSE JA ETTEVÕTLUSKESKKONNA KAARDISTAMINE NING ÜLEVAADE 2018

SISSEJUHATUS

Saaremaa Vallavalitsuse tellimusel on Saare Arenduskeskuse poolt koostamisel Saare maakonna ettevõtluskeskkonna ja selle arendamisvõimaluste analüüs. Analüüsi lõppversioon valmib 2019. aasta juunis. Käesolev analüüs on töö esimene osa, mis annab ülevaate Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna hetkeseisust. **Analüüsi eesmärk on anda Saare maakonna ettevõtluskeskkonna hetkeolukorrast põhjalik ülevaade nii kohalikule omavalitsusele, ettevõtlusest huvitatud sidusrühmadele, Saare maakonnas tegutsevatele ettevõtjatele kui ka võimalikele investoritele.**

Pärast lühikest maakonna ja Saaremaa valla tutvustust annab dokument ülevaate Saare maakonna ettevõtluskeskkonda mõjutavatest teguritest ning maakonda iseloomustavatest majandusnäitajatest. Järgmisena antakse detailsem ülevaade 16 majandussektori käekäigust, Saare maakonna ettevõtete eksporditegevusest ning ettevõtluse tugiorganisatsioonidest.

Ettevõtluskeskkonna ja -struktuuri analüüsimisel on allikatena kasutatud Äriregistri, Maksu-ja Tolliameti, Statistikaameti, Saaremaa Vallavalitsuse ja Rahandusministeeriumi andmeid. Peamise andmebaasina on kasutatud Äriregistri andmeid.

Käesoleva analüüsi põhiülesandeks on Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna kaardistamine ja ülevaate andmine, sealhulgas:

- Ettevõtluskeskkonna struktuur ja mõjurid;
- Ettevõtete tegevusalad (EMTAK) töötajate arvu, peamiste majanduslike näitajate lõikes;
- Eksportivate ettevõtete iseloomustus ja osakaal, ekspordimahud;
- Käesoleval ajal kättesaadavad teenused, mida pakuvad kohalik omavalitsus, riiklikud institutsioonid, ettevõtjate organisatsioonid, muud valitsusvälised organisatsioonid.

Töös analüüsitakse mitte ainult Saaremaa valla vaid kogu Saare maakonna ettevõtluskeskkonda ja -struktuuri.

1. SAARE MAAKONNA ÜLDKIRJELDUS

Saare maakond hõlmab Saaremaa ja Muhu saart koos neid ümbritsevate väikesaartega ning Ruhnu saart Liivi lahes. Maakonna pindala on 2922 km^2 ehk 6,7% Eesti pindalast. Halduslikult jaguneb maakond 3 vallaks – Saaremaa, Muhu ja Ruhnu vallad. Saaremaa valla koosseisu kuulub ka Kuressaare linn. Saare maakonnas on 1 linn, 9 alevikku ja 492 küla. Saare maakonna inimeste elu oluline mõjutaja on meri.

Eesti üheks suurimaks väljakutseks on rahvastiku vähenemine. Nagu enamikes Eesti piirkondades, on elanike arv langenud ka Saare maakonnas. Saaremaa valla rahvaarv oli 01.01.2018 seisuga rahvastikuregistri andmetel 31 819, mis moodustas Saare maakonna elanike arvust (33 925) 93,8%, Muhu vallas oli elanikke 1946 ja Ruhnus 160. Saare maakonna rahvastik väheneb järjepidevalt nii väljarände kui ka negatiivse iibe tõttu. 2017. aasta keskmise põhjal on iibe langus jõudnud -141-le inimesele. Aastatel 2011–2015 oli elanike arvu vähenemise peamiseks põhjuseks negatiivne rändesaldo, 2016. ja 2017. aastal aga eelkõige negatiivne iive.

Asustustihedus on Saare maakonnas 11,55 elanikku km² kohta. Hajaasustuse tõttu on Saare maakonnas ühtlaselt üha keerulisem pakkuda mitmekesiseid avalikke teenuseid. Enamik maakonna elanikkonnast ja teenustest on koondunud Kuressaare linna, mis muudab logistiliselt keerukamaks nende kättesaamise kaugemate maapiirkondade elanikele.

Saare maakond on rahvaarvult 10. ja pindalalt 8. maakond Eestis. 98% maakonna rahvastikust moodustavad eestlased. Kuressaare asub Tallinnast 210 km (3,5-4h), Tartust 328 km (5,5-6h) ja Pärnust 155 km (2,5h) kaugusel. Saare maakonnal puudub püsiühendus mandriga, Saaremaad ja Muhu saart ühendab Väikese väina tamm.

*Peatüki allikaks on SAARE MAAKONNA ARENGUSTRATEEGIA 2019-2030 EELNÕU.

2. SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA MÕJURID

2.1. TÖÖJÕUD

Saare maakonna tööealiste inimeste arv (vanuses 15-74) on aastatel 2000–2017 jäänud vahemikku 24 000–27 000 inimest. 2017. aastal oli tööealisi inimesi maakonnas 25 200. Tööjõus osalemise määr oli Saare maakonnas 2017. aastal 68,8%, võrdluseks kogu Eestis 71,6%. Töötuse aasta keskmine määr oli Saare maakonnas ja Eestis vastavalt 7,9 ja 5,8%.

Eesti vastavad näitajad on Euroopa riikide seas ühed parimatest. See näitab, et võimalikult suur hulk tööealisi on rakendatud. Nii suurt tööjõuturul hõivatute arvu (658 600) pole Eestis taasiseseisvumise ajal veel olnud ja seda vaatamata tööealise elanikkonna vähenemisele pea 100 000 võrra viimase 15 aasta jooksul (1 070 000 pealt 976 000 peale).

Lähiaastad toovad kaasa veelgi suurema muutuse, sest tööealiste ikka jõuab põlvkond, kelle puhul sündimus oli 30% väiksem eelneval aastakümnel tööjõuturule sisenenud inimeste arvust. Arenguseire Keskuse poolt 2018. aastal läbi viidud uuringu järgi väheneb tööealiste elanike arv isegi rändevoogude tasakaalu ja mõõduka sündivuse tõusu stsenaariumi puhul aastaks 2035 veel 130 000 inimese võrra.

Sellega on kaasnenud viimase aasta-kahe jooksul Eesti tööjõuturul olulise trendi algus – odava välistööjõu kaasamine. Välistööjõud on üha sagedam nähtus ka Saare maakonna mitmetes ettevõtetes.

2.2. TÖÖJÕU HARIDUSTASE

Tõenäoliselt on Saare maakonnas suhteliselt vähe kvalifikatsiooni suhtes nõudlikku tööd, kuna 22,3% tööealisest rahvastikust oli 2017. aastal Saare maakonnas kolmanda taseme haridusega (keskeri- ja tehnikumiharidus keskhariduse baasil ning kõrgharidus), mis on Eesti maakondade seas üks nõrgimaid näitajaid. Eesti keskmine oli samal aastal 39,5%. Samuti on kolmanda taseme haridusega töötajate osakaal on Saare maakonnas pigem langustrendis.

Pikki aastaid kestnud väljaränne ning ulgtööl käimine viitavad sellele, et Saare maakonna töökohtade valik pole kvalifitseeritud inimeste jaoks piisavalt atraktiivne.

2.3. PALGAD

Fakti, et paljud Saare maakonna inimesed käivad väljapool maakonda tööl, kinnitab ka Maksu- ja Tolliameti 2017. aasta statistika, mille järgi töötab väljaspool Saare maakonda 16 000 maakonda sisse kirjutatud hõivatust 5028. Väljaspool Saare maakonda töötavate

inimeste keskmine palk oli 2017.aastal 1279 eurot, mis on 401 eurot kõrgem kui maakonnas töötavatel inimestel (878).

Lisaks Maksu- ja Tolliameti keskmise palga andmetele avaldab amet ka mediaanpalga andmeid. Enamasti kasutatav palgastatistika on siiski Statistikaameti poolt väljastatav info, milleks on **keskmine palk**. Veel 5-6 aastat tagasi püsis Saare maakonna palk Eesti maakondade võrdluses keskmiste hulgas, kuid viimasel paaril aastal on langetud viimaste hulka.

Vähem on kasutatud palga analüüsimisel **mediaanpalka**. Mediaan on järjestatud arvrea keskmine liige. Mediaanpalgast saavad pooled palgatöötajad vähem ja pooled rohkem palka. Samas keskmise palga leidmiseks jagatakse brutokuupalkade kogusumma töötajate keskmise arvuga. Nii arvutatud keskmisest palgast kõrgemat palka saab vaid umbes veerand töötajatest.

Maakonniti mediaanpalga võrdlust vaadeldes võib väita, et saarlase keskmine mediaanpalk on igati võrreldav Eesti teiste maakondade palgatasemetega. Teistest kõrgem on vaid Harjumaa vastav näitaja, aga Saare maakonna mediaanpalk kuuendana ei jää eriti kaugele. Samas brutopalga (keskmise palga) võrdluses on palkade vahed maakonniti oluliselt suuremad. Keskmise palga ja mediaanpalga võrdlused maakonniti on välja toodud joonisel 1.

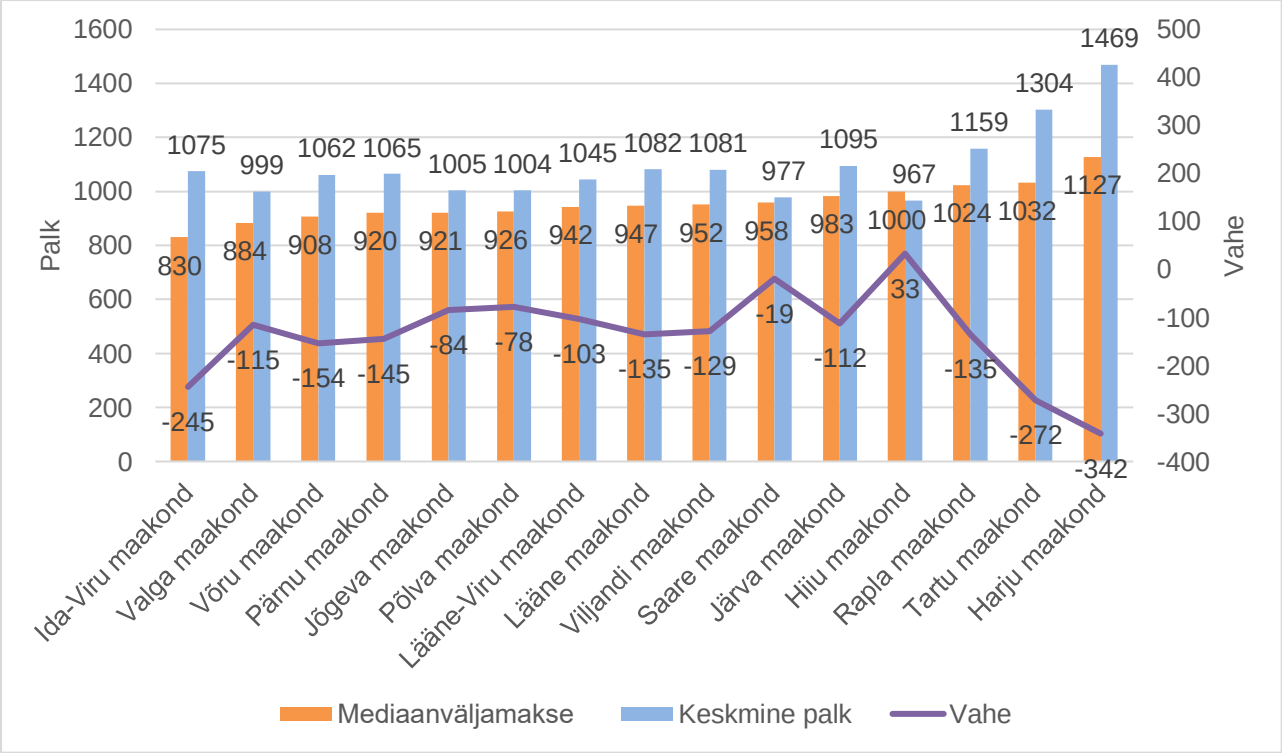

Joonis 1. 2018. aasta II kvartali mediaanpalk, keskmine palk ja nende vahe Eesti maakondades (eurod) (Allikas: Statistikaamet ja Maksu- ja Tolliamet)

Millest tuleneb mediaanpalga ja brutopalga käitumise erinevus võrreldes teiste maakondadega? Saare maakonnas töötab väga vähe inimesi sektorites, mis veavad

Tallinnas ja Harjumaal jõuliselt palgakasvu (infotehnoloogia, finantssektor ja juhtivtöökohtade töötajaid). Teiselt poolt on meil konkurentsitult rohkem töötajaid kõige madalamate palkadega majutuse ja toitlustuse sektoris. Saare maakonnas oli selles sektoris töötajaid 2018. aasta II kvartalis 12%, Pärnu ja Lääne maakonnas vastavalt 8% ja 6%, ülejäänud maakondades 2-4%. Sellest siis ka suur erinevus Harjumaa ja Saare maakonna palkade võrdluses. Saare maakonna mediaanpalk on Harjumaa vastava näitajaga võrreldes 85% (vastavalt 952 ja 1127 eur), samas kui brutopalk vaid 68% (vastavalt 977 ja 1469 eur).

Igati konkurentsivõimeline on Saare maakonna töötleva tööstuse sektori palgatase. See on peamine, sest just töötleva tööstuse edukusest ja selle sektori ekspordimahtudest sõltub piirkonna majanduse käekäik.

Tallinna ja seda ümbritseva „kuldse ringi“ palkade erinevused on oluliselt suuremad kui Saare maakonnas. Võib väita, et Saare maakonna palkade erinevused on Eesti väikseimad, ehk Saare maakonna keskmisest palgast saab kõrgemat palka proportsionaalselt rohkem töötajaid kui teistes Eesti piirkondades.

Samas tähendab see, et kuigi töölise palk on hea, siis kõrgemapalgalisi töökohti meil napib ja see tõmbab tippspetsialiste nii mandri-Eesti suunas kui ka piiri taha. Seda näitab ka Saare maakonnast väljaspool töötavate saarlaste keskmine palk 1279 eur (2017. aastal), mis selgelt ületas vabariigi keskmist 1221 eurot.

Euroopa Liidu keskmiste palkade muutus on viimastel aastatel olnud 2-3% aastas, Eestis 6-7%, Saare maakonnas umbes 5%. Seega võime väita, et saarlase palk kasvab kiiremini kui EL keskmine palk.

2.3.1. TÖÖJÕU JA PALKADE OSA KOKKUVÕTE

Lähiaastatel jätkuvad või süvenevad trendid nii Eestis aga ka Saare maakonnas:

- tööealise elanikkonna arvu järsk langus, tööjõuturule siseneb igal aastal 30% vähem tööikka jõudnuid;
- kvalifitseeritud tööjõule on atraktiivsem mandri või välismaa kõrgem palgatase ja kvalifikatsioonile vastav töö;
- madal kolmanda taseme hariduse osakaal Saare maakonna tööjõulise elanikkonna hulgas.

Lisades üldised trendid, mis mõjutavad terve Eesti tööjõuturgu ning palkasid:

- Eesti palgataseme kiire kasv;
- elukalliduse kasv.

Selle kõige tulemusena on Eesti ettevõtete tööjõukulud möödunud või möödumas Ida-Euroopa vastavast tasemest ning kiiresti lähenemas Lääne-Euroopa riikide tasemetele.

Võib järeldada, et **senisel odaval tööjõul tegutsenud majandusmudel on end ammendunud.**

Ettevõtted, kes ei investeeri ja ei loo kõrgemat kvalifikatsiooni eeldavaid nutikaid töökohti, on paari aasta pärast sunnitud oma senise tegevuse lõpetama, sest odavat tööjõudu enam ei ole.

2.4. ÜHENDUSED

Saartel on võtmetähtsusega erinevate ühenduste – energeetika, side- ja transpordiühenduste kvaliteet. Peatume siinjuures inimeste vaba liikumist tagavatel olulisematel ühendustel.

2.4.1. PARVLAEVAÜHENDUS MANDRIGA

Joonis 2 näitab sõidukite arvu kasvu Virtsu-Kuivastu liinil aastatel 1998-2018. Parvlaevaühenduse üleveomahtude senine keskmine umbes 5-protsendiline aastane kasv perioodil 1998-2018 näitab pika perspektiivi nägemise vajadust. Punktiirjoon illustreerib sõidukite kasvu prognoosi aastani 2026.

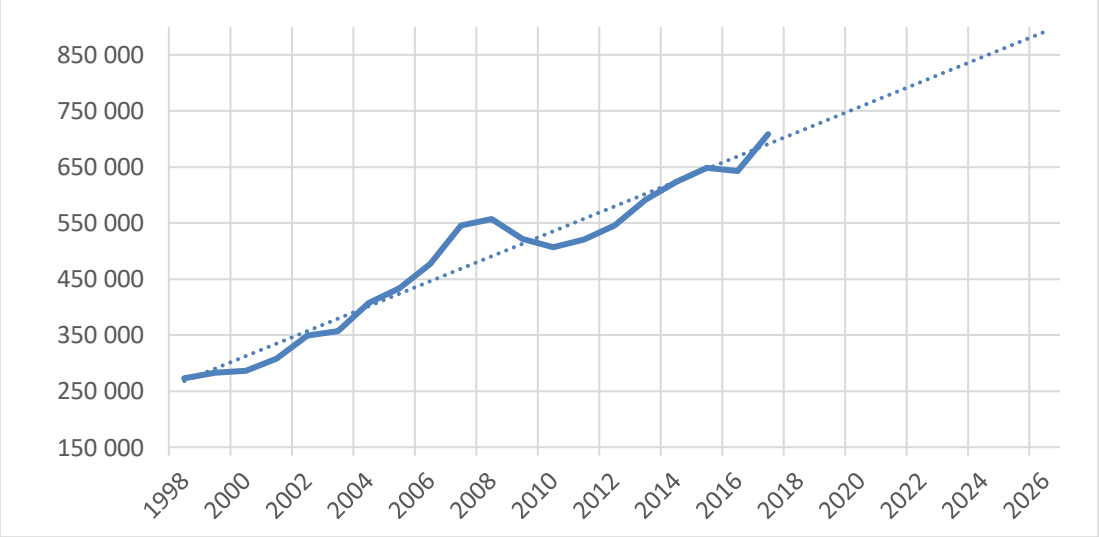

Joonis 2. Sõidukite arv ja arvu prognoos Virtsu-Kuivastu praamiliinil 1998-2018 (Allikas: TS Laevad, Saaremaa Laevakompanii)

Kõikidel seniste hüppelise üleveovõimsuse suurenemise hetkedel (PL Regula ja PL Viire liinile toomine, uue põlvkonna laevade liinile toomine) arvati, et suurenenud võimsusest piisab pikaks ajaks. Tegelikkuses kaasnes üleveovõimsuse kasvuga ka üleveomahtude kasv. Seega on täna viimane aeg mõelda, millist ühendust vajame mandri ja Muhumaa vahele aastal 2020 aga ka aastal 2030.

2.4.2. LENNUÜHENDUSED

Lisaks parvlaevaühendusele ühendab Saaremaad mandriga ka Tallinn-Kuressaare-Tallinn lennuliin. Analoogselt parvlaevaühenduse üleveomahtude suurenemisele on suur kasvupotentsiaal ka lennureisijate arvu osas veel kasutamata. Joonis 3 väljendab reisijate arvu muutust Tallinn-Kuressaare-Tallinn lennuliinil aastatel 2013-2018.

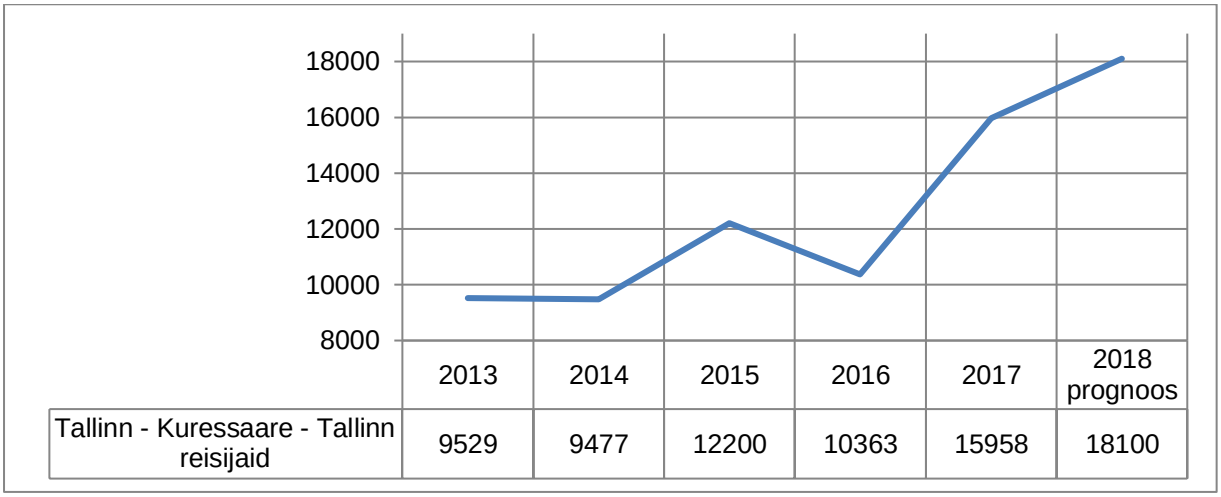

	2013	2014	2015	2016	2017	2018 prognoos
Tallinn - Kuressaare - Tallinn reisijaid	9529	9477	12200	10363	15958	18100

Joonis 3. Reisijate arv Tallinn–Kuressaare-Tallinn lennuliinil aastatel 2013-2018 (Allikas: Kuressaare Lennujaam)

Tegelikult ei teata täna, milline nõudlus oleks piisava võimsusega kvaliteetse ning stabiilse ühenduse puhul. Hooajati on lendude täituvus 80 – 90%, seega paljud reisid on välja müüdud ja huvi teenuse järgi on suur. Lennureiside täituvust väljendab joonis 4.

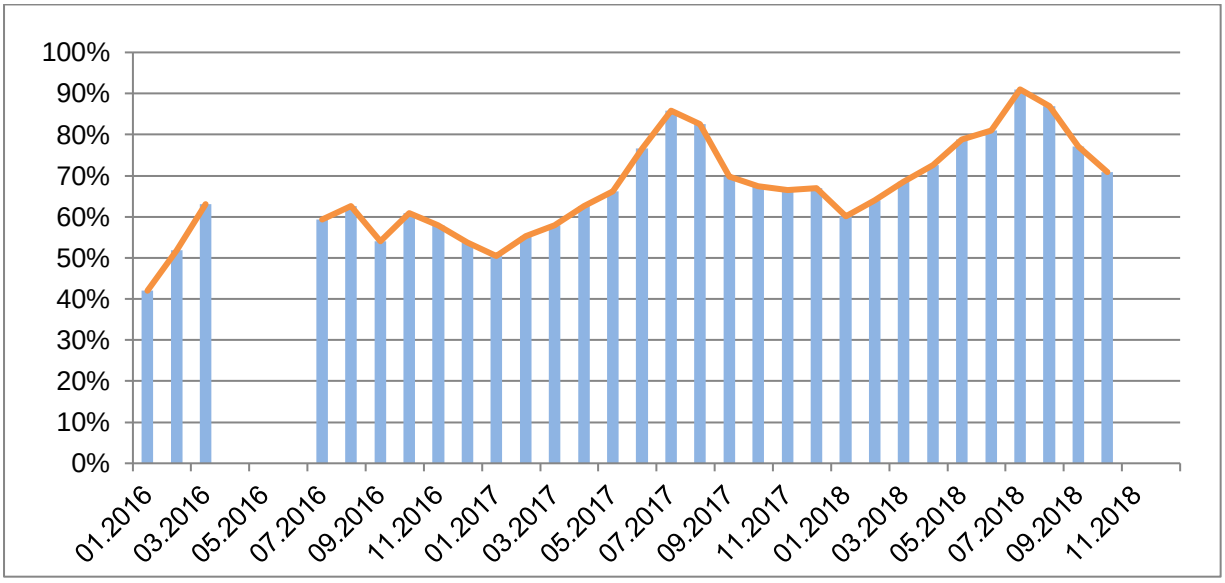

Joonis 4. Lennureiside täituvuse % Tallinn-Kuressaare-Tallinn liinil 01.2016-10.2018 (19-kohalise lennukiga) (Allikas: Kuressaare Lennujaam)

Tänane liini teenindav 19-kohaline ja halbade ilmaolude korral ebamugav lennuk on 2019. aasta suvest asendumas vähemalt 40-kohalise lennukiga. Töö autorid julgevad väita, et nii kvaliteetsem siseriiklik kui ka rahvusvaheline lennuühendus, millega kaasneb nii

saarlaste kui ka turistide ligi 6-tunnine ajavõit Euroopa südame suunas reisimisel, võiks olla Saare maakonna majanduse kasvu järgmiseks mootoriks. Käesoleva töö lõppeversiooni esitamise ajaks on suurema lennuki liiniletoomiseks läbi viidud hanke tulemused tühistatud ning viiakse läbi uues hange eeldatavalt 2019. aasta jooksul.

2.5. VABADE KINNISTUTEGA ETTEVÕTLUSPIIRKONNAD SAARE MAAKONNAS

Üha olulisemalt mõjutab regionaalset ettevõtluse arengut vabade ning väljaehitatud taristuga kinnistute olemasolu tootmis-, lao- ja ärihoonete rajamiseks. Süsteemselt arendatavad tööstuspargid võimaldavad regiooni tuua investeeringuid, teha ettevõtjatele suunatud väärtuspakkumisi.

Eelise annavad tõmbekeskuse piiril või lähistel, logistiliselt heas asukohas ja heade ühenduste ning tehnovõrkudega tööstuspiirkonnad. Piirkondade puhul on oluline, et töötajatel oleks mugav tööl käia ning kaugemalt tulijate jaoks oleks olemas mugav ühistransport.

Saare maakonnas puuduvad omavalitsuse poolt süsteemselt arendatavad tööstuspiirkonnad. Investeeringute meelitamiseks on terviklikult kavandatav, kehtiva planeeringu, hea logistikaga ja valmis või kavandatavate infrastruktuuridega piirkonna olemasolu ülioluline. Saaremaa valla ja Saare Arenduskeskuse poolt on kaardistatud Kuressaare linnas ja linna lähiümbruses asuvad selleks potentsiaalsed kinnistud. Valla omandis on vaid Roomassaare sadama lähiala piirkond. Saare maakonna potentsiaalsed tööstusalad on järgnevad.

- **ROOMASSAARE SADAMA ALA.** Vabade munitsipaalmaade pind on umbes 20 ha, sellest 6 ha on lennuvälja reservraja pikendus, kus on olulised kõrgusepiirangud. Ala põimub puhkeotstarbelise ala ja Kuressaare mereäärse segahoonestusalaga, mis seab ettevõtlusalale piiranguid.
- **KALEVI TN JA RINGTEE VAHELINE ALA.** Asub linna maa-alal. Vabad riigimaad u 6 ha.
- **SIKASSAARE – PÕLLUVÄLJA.** Linna piiri taga asuvad eramaad. Planeeringud on olemas, suurus 170 ha.
- **SIKASSAARE PIIRKOND.** Lihatööstuse tagune ala, kus eramaad ja riigimaad on 22 ha, kaugus linnast 1,5 km.
- **RINGTEE PIIRKOND.** Piimatööstuse ja Põduste jõe vahel asuvad riigimaad (Meierei tänav), suurus 24 ha, tegemist on üleujutatava alaga. Kihelkonna ringi lähistel asuvad riigi- (14 ha) ja eramaad.
- **SAAREMAA SADAMA PIIRKOND.** Alla 10 ha, Tallinna Sadam AS-le kuuluvad tootmismaad.
- **TALLI TÄNAVA PIIRKOND.** Eramaa.
- **SAIKLA ETTEVÕTLUSALA.** Eramaa.
- **OTI TÖÖSTUSPARK**. Eramaa.
- **LIIVA ETTEVÕTLUSALA.** Liiva keskuses Muhu vallale kuuluv 3 ha suurune ala.

3. MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA STRUKTUUR JA ÜLDNÄITAJAD

3.1. MAJANDUSE ÜLDNÄITAJAD JA VÕRDLUS TEISTE EESTI PIIRKONDADEGA

Järgnevalt tutvustatakse Saare maakonna majanduse peamiseid majandusnäitajaid. Majanduse mahu peamine üldistav näitaja on regionaalne sisemajanduse kogutoodang (RSKT), mille vaste riikide puhul on sisemajanduse koguprodukt SKT. Saare maakonna RSKT jooksevhindades oli 2016. aastal 325,1 mln eurot. Saare maakonna majanduskasv suutis 2000. aastatel riigi kui terviku majandusega sammu pidada, püsides kogu riigi SKT-st 1,7-1,9% vahemikus. Viimasel kümnendil on toimunud osakaalu vähenemine 1,5-1,6 protsendini kogu riigi SKT-st. Selle oluliseks põhjuseks on majanduse kontsentreerumine Tallinna ja Harjumaa regiooni.

Tabel 1. Majanduse üldnäitajate võrdlus – Eesti, Saare maakond ja muutus Saare maakonnas võrreldes perioodile eelnenud aastaga (Allikas: Statistikaamet ja Äriregister)

	Eesti	Saare maakond	Muutus Saare maakonnas võrreldes eelmise aastaga
RSKP 2016 (milj. eurod)	21 098,28 miljonit	325,1 miljonit	+2,4%
RSKP elaniku kohta 2016 (eurod)	16 034	9735	
Ettevõtluse käive 2017 (eurod)		629 miljonit	+6%
Eksport 2017 (eurod)		196 miljonit	+2,5%
Keskmine palk 2017(eurod)	1221	876	-0,4%
Mediaanpalk 2018 II kv (eurod)	1044	958	
Tööhõive määr 2017 (%)	67,5%	63,3%	-0,6%
SKP inimese kohta Eesti keskmisest 2017		60,7%	-2,2%
Lisandväärtus kokku 2017 (eurod)		178 068 tuh	+11,8%
Lisandväärtus töötaja kohta 2017 (eurod)	29 400	21 037	+10,5%
Tööealisest elanikkonnast omab kolmanda taseme haridust (2017)	39,5%	22,3%	

Viimase kahe aasta jooksul võib täheldada maakonna RSKP kasvu. Samuti on kasvamas ka peaaegu kõik teised majandusnäitajad. Saare maakonna majanduse müügitulu oli ettevõtete 2017. aasta aruannete põhjal ca 630 miljonit eurot, mis moodustas Eesti riigi ettevõtluskäivetest 1,2%. Võrdluseks - 2012. ja 2015. aastal oli ettevõtluse kogukäive Saare maakonnas vastavalt 530 ja 582 miljonit eurot. Eksport moodustas Saare maakonnas 2017. aastal ettevõtluse kogukäibest 196 miljonit eurot, mis omakorda moodustas kogu riigi ekspordimahust 1,3%. Tööstustoodangu eksport moodustas riigi ekspordist 1,7%.

Eeltoodud suhtarvud vabariigi näitajatesse räägivad Saare maakonna ekspordi, eriti just tööstustoodangu ekspordi edukusest. Kui käivete poolest paiknes Saare maakond 2017. aastal kõigist maakondadest üheksandal kohal, siis väliskaubanduse osakaalult paiknesime kuuendal kohal. Samas vabariigis tervikuna kiiremini arenev teenuste eksport, eriti just IKT sektoris, ei ole Saare maakonnas kiiremini arenevate sektorite seas.

3.2. SAARE MAAKONNA MAJANDUSE ETTEVÕTLUSSEKTORITE ÜLDNÄITAJAD

Saare maakonna majandust veavad tugevad töötleva tööstuse sektorid nagu toiduainete tootmine, metallitoodete ja transpordivahendite tootmine, arvutite ja elektroonikaseadmete tootmine, kummi- ja plastitoodete tootmine. Lisaks tootmisele on tugevatel positsioonidel kaubandus, turism ja majutus, põllumajandus ja ehitussektor, kasvamas on ka puidutööstus ja metsamajanduse sektor. Saab öelda, et Saare maakonna ettevõtluse tugevuseks on mitmekülgsus.

Tabel 2. Saare maakonna majandussektorite käibed perioodil 2015–2017 ning 2017. aasta käibe muutus võrreldes 2016. aastaga (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	Netokäive			Käibe muutus 2017-2016
	2015	2016	2017	
KOKKU	582 381 916	593 760 539	629 161 893	35 401 354
Hulgi- ja jaekaubandus	129 241 994	137 841 297	130 238 437	-7 602 860
Toiduainete tootmine	88 330 449	86 872 631	90 968 263	4 095 632
Ehitus	52 241 096	49 167 748	66 415 022	17 247 274
Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine	47 034 289	57 415 649	59 581 796	2 166 147
Põllumajandus	32 299 699	33 033 233	40 507 358	7 474 125
Majutus ja toitlustus	30 547 525	32 020 057	37 826 958	5 806 901
Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine	19 312 034	26 101 060	35 816 845	9 715 785
Veondus ja laondus	78 178 354	52 416 386	33 193 554	-19 222 832
Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine	26 193 602	25 336 830	27 927 507	2 590 677
Puidutöötlemine ja mööblitööstus	15 358 609	24 432 911	25 629 335	1 196 424
MUUD I (finants, kindlustus, kinnisvara, muu)	20 140 300	19 999 879	19 906 691	-93 188
Metsamajandus	4 921 572	4 447 599	15 790 716	11 343 117
Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus	10 538 582	14 131 946	12 125 473	-2 006 473
MUUD II (Haridus, tervishoid, kunst, vaba aeg, muu)	9 689 661	10 233 910	11 695 262	1 461 352
Haldus- ja abitegevused	7 507 414	8 985 219	10 289 618	1 304 399
Info ja side	4 380 894	4 651 684	4 883 213	231 529
Tekstiilitööstus	4 151 630	4 191 568	3 987 989	-203 579

Kalapüük ja vesiviljelus	2 314 212	2 480 932	2 377 856	-103 076
TÖÖTLEV TÖÖSTUS KOKKU	200 380 613	224 350 649	243 911 735	19 561 086

Sisuliselt kõik eelmainitud majandussektorid läbisid 2017. aastal võrreldes 2015. aastaga olulise kasvu. Tabel 2 illustreerib ettevõtlussektorite käibeid Saare maakonnas aastatel 2015-2017. Tabelis on eraldi värvidega välja toodud töötlev tööstus kollasega.

Eraldi on tabeli 2 viimases veerus markeeringuga välja toodud olulisemad käivete kasvud ja kahanemised. Suurimad kasvud on märgitud rohelisega, samas suurimad kahanemised punasega. Mitmed muutused on olnud tehnilist laadi. Näitena võib tuua Veonduse ja laonduse mahu vähenemise, kus kuni 2016. aastani parvlaevaühendust korraldanud Saare maakonda registreeritud ettevõtete asemel osutab täna teenust mandrile registreeritud ettevõte. Seega ei kajastu uue ettevõtte majandusnäitajad käesolevas analüüsis ja võrreldavast käibest on välja läinud vähemalt 30 miljonit.

Teise näitena võib tuua, et metsamajanduse käibe mahu kasv ja hulgi- ja jaekaubanduse mahu vähenemine on tingitud ühe konkreetse ettevõtte põhitegevusala kajastava EMTAK koodi muutmisest, selle selgutus on välja toodud täpsemalt Metsamajanduse peatükis.

Joonis 5 iseloomustab tabelis 2 välja toodud ettevõtlussektorite käivete proportsioone tervikust aastal 2017. Kõige suuremate ettevõtluskäivetega sektorid Saare maakonnas on hulgi- ja jaekaubandus, toiduainete tootmine, ehitus ning metallitoodete ja transpordivahendite tootmine.

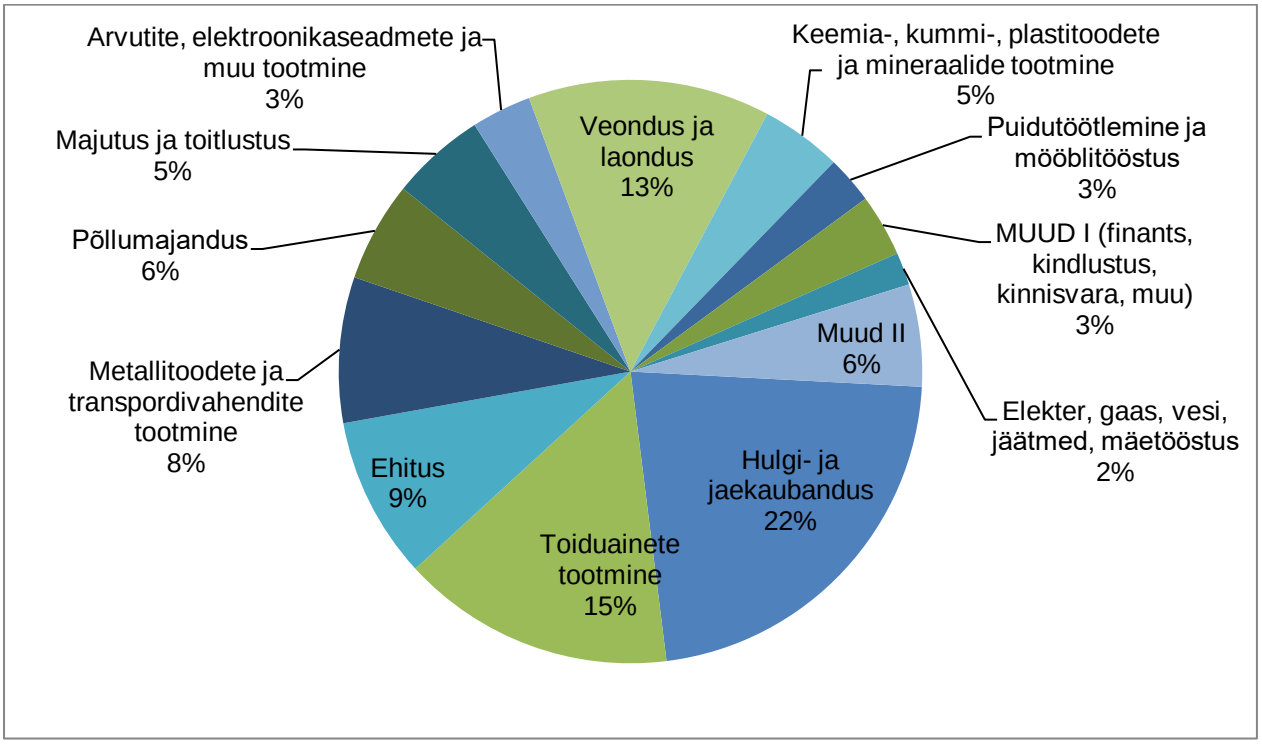

Joonis 5. Saare maakonna ettevõtlussektorite käivete osakaalud kogukäibest 2017. aastal (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Tabel 3 iseloomustab Saare maakonna erinevate sektorite ettevõtetes hõivatud inimeste arvu aastatel 2015-2017. Sektorid on reastatud alates suurimast tööd andvast sektorist ning lõpetades väikseimaga.

Tabel 3. Saare maakonnas ettevõtetes hõivatud inimeste arv sektorite kaupa aastatel 2015–2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017
KOKKU	8225	8408	8512
Majutus ja toitlustus	872	899	1044
Hulgi- ja jaekaubandus	1063	1108	998
MUUD II (Haridus, tervishoid, kunst, vaba aeg, muu)	899	924	966
Ehitus	861	847	849
Toiduainete tootmine	783	809	797
Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine	565	676	706
Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine	509	478	496
Veondus ja laondus	640	461	444
Põllumajandus	458	436	430
Puidutöötlemine ja mööblitööstus	257	387	396
MUUD I (finants, kindlustus, kinnisvara, muu)	378	348	344
Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine	223	265	301
Haldus- ja abitegevused	173	197	208
Tekstiilitööstus	167	180	163
Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus	140	177	124
Info ja side	106	108	109
Metsamajandus	78	54	84
Kalapüük ja vesiviljelus	53	54	53

Tabelis 4 on välja toodud Saare maakonna majandussektorite netokäivete osakaalud ja muutus aastatel 2015 kuni 2017. Samad näitajad on toodud töötajate arvu kohta. Kollase värviga on eraldi välja toodud töötleva tööstuse sektorid.

Tabel 4. Saare maakonna ettevõtlussektorite netokäibe ja töötajate arvu osakaalu muutus aastatel 2015–2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	Netokäibe osakaalu muutus			Töötajate arvu osakaalu muutus (taandatuna täistööajale)		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
KOKKU	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Hulgi- ja jaekaubandus	22,2%	23,2%	20,7%	12,9%	13,2%	11,7%
Toiduainete tootmine	15,2%	14,6%	14,5%	9,5%	9,6%	9,4%
Ehitus	9,0%	8,3%	10,6%	10,5%	10,1%	10,0%
Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine	8,1%	9,7%	9,5%	6,9%	8,0%	8,3%
Põllumajandus	5,5%	5,6%	6,4%	5,6%	5,2%	5,1%
Majutus ja toitlustus	5,2%	5,4%	6,0%	10,6%	10,7%	12,3%
Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine	3,3%	4,4%	5,7%	2,7%	3,2%	3,5%
Veondus ja laondus	13,4%	8,8%	5,3%	7,8%	5,5%	5,2%
Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine	4,5%	4,3%	4,4%	6,2%	5,7%	5,8%
Puidutöötlemine ja mööblitööstus	2,6%	4,1%	4,1%	3,1%	4,6%	4,7%
MUUD I (finants, kindlustus, kinnisvara, muu)	3,5%	3,4%	3,2%	4,6%	4,1%	4,0%
Metsamajandus	0,8%	0,7%	2,5%	0,9%	0,6%	1,0%
Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus	1,8%	2,4%	1,9%	1,7%	2,1%	1,5%
MUUD II (Haridus, tervishoid, kunst, vaba aeg, muu)	1,7%	1,7%	1,9%	10,9%	11,0%	11,3%
Haldus- ja abitegevused	1,3%	1,5%	1,6%	2,1%	2,3%	2,4%
Info ja side	0,8%	0,8%	0,8%	1,3%	1,3%	1,3%
Tekstiilitööstus	0,7%	0,7%	0,6%	2,0%	2,1%	1,9%
Kalapüük ja vesiviljelus	0,4%	0,4%	0,4%	0,6%	0,6%	0,6%
Töötlev tööstus kokku	34,4%	37,8%	38,8%	49,3%	46,4%	46,3%

Tabel 5. Saare maakonna keskmine palk sektorite lõikes 2015-2017, järjestatuna 2017. aasta järgi alates suurimast (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Konsolideeritud valdkond	Keskmine palk sektorite lõikes (tuletatud tööjõumaksudest)		
	2015	2016	2017
Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus	1031	785	1128
Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine	918	961	1026
Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine	1052	875	977
Info ja side	851	879	942
Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine	887	903	935
Põllumajandus	780	791	910
Puidutöötlemine ja mööblitööstus	707	819	903
Metsamajandus	509	556	897
MUUD I (Finants, kindlustus, kinnisvara, muu)	636	725	893
MUUD II (Haridus, tervishoid, kunst, vaba aeg, muu)	794	851	878
KESKMINE	**764**	**798**	**856**
Ehitus	784	815	834
Hulgi- ja jaekaubandus	739	775	831
Haldus- ja abitegevused	720	783	783
Toiduainete tootmine	733	758	777
Veondus ja laondus	543	739	762
Majutus ja toitlustus	704	734	741
Kalapüük ja vesiviljelus	543	669	714
Tekstiilitööstus	642	574	688
Statistikaameti andmetel ametlik keskmine palk Saare maakonnas	**837**	**880**	**876**

3.3. SUURIMAD TÖÖANDJAD JA SUURIMATE KÄIVETEGA ETTEVÕTTED

Järgnevalt on välja toodud Saare maakonna suurimad tööandjad ja töötajate arvud nendes ettevõtetes. Suurimate töötajate arvuga ettevõtted on Saaremaa Tarbijate Ühistu (367 töötajat), OÜ SPA TOURS (347) osaühing Merinvest (327), Saaremaa Lihatööstus (233), Baltic Workboats (178), Ionix Systems OÜ (164) ja Ouman Estonia OÜ 160 töötajaga.

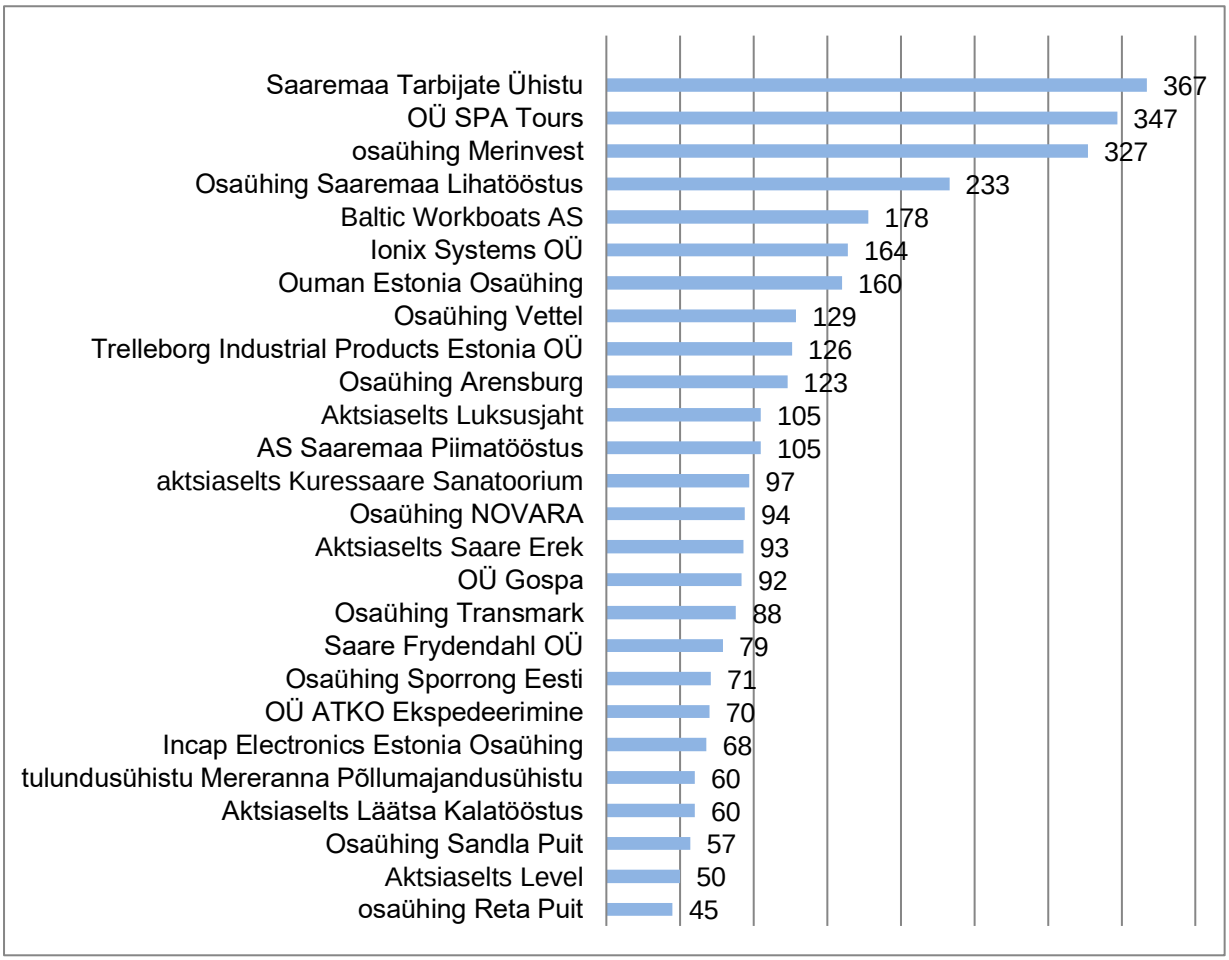

Joonis 6. Saare maakonna suurimad ettevõtted töötajate arvu järgi 2017. aastal (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Joonisel 6 välja toodud 26 Saare maakonna suurimas ettevõttes töötas 2017. aastal 40% kõikidest Saare maakonna ettevõtete aktiivsetest töötajatest. Suurettevõtteid (töötajate arv üle 250) oli Saare maakonnas 2017. aastal 3, keskmise suurusega ettevõtteid 22 (töötajate arv 50-249), väikeettevõtteid 113 (10-49 töötajat) ja mikroettevõtteid 1033 (1-9 töötajat).

Joonisel 7 on välja toodud 22 suurima käibega ettevõtet Saare maakonnas ning nende ettevõtete käibed aastatel 2015-2017. Ettevõtted, kes ei olnud andmete kogumise ajahetkeks oma 2017. aasta kohta majandusaasta aruannet esitanud, on joonisel tähistatud ilma illustreeriva numbrita ning nende 2017. aasta käive on võrdsustatud 2016. aasta käibega.

Suurim käive Saare maakonnas oli 2017. aastal Saaremaa Tarbijate ühistul, kelle käive on aastatel 2015-2017 iga aasta tõusnud ning 2017. aastal oli see 43,4 miljonit eurot. Suuruselt järgmiste käivetega ettevõtted on Baltic Workboats AS, AS Saaremaa Piimatööstus, OÜ Saaremaa Lihatööstus ning Incap Electronics Estonia OÜ.

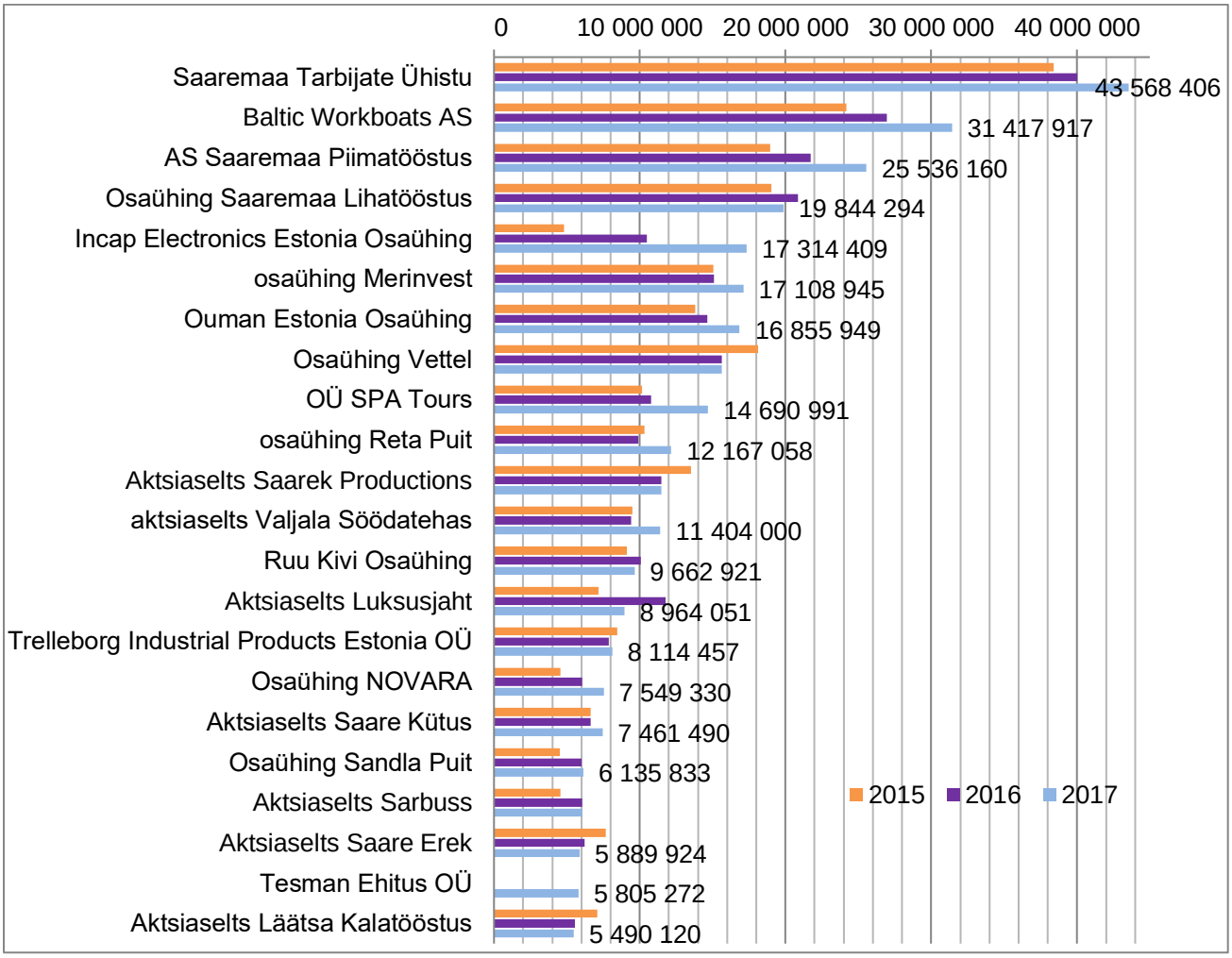

Joonis 7. Saare maakonna suurimate käivetega ettevõtted 2015–2017. Numbrid väljendavad 2017. aasta andmeid. (Eurod) (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Joonisel 7 välja toodud 22 suurima käibega ettevõtet andsid Saare maakonna ettevõtluse kogukäibest aastal 2017 peaaegu poole ehk 49%. Kümme suurimat ettevõtet andsid 35% ettevõtluse kogukäibest.

3.4. SAARE MAAKONNA MAJANDUSSEKTORITE LISANDVÄÄRTUS

Eesti ettevõtete lisandväärtuse makroanalüüs näitab, et kuni 2008. aastani kasvasid kõik lisandväärtuse komponendid (tööjõukulud, amortisatsioon ja ärikasum) suhteliselt ühtlaselt ja proportsionaalselt. Peale 2008. aasta majanduskriisi on lisandväärtus suurenenud peamiselt tööjõukulude arvelt ja ärikasum ning amortisatsioon on olnud

oluliselt väiksema kasvuga. See tähendab, et tööjõukulude kasv on paljuski toimunud ettevõtte efektiivsuse ja investeeringute arvelt.

Saare maakonna lisandväärtuse analüüs näitab, et lisandväärtuse loojad on jagunenud ühtlaselt enamike sektorite vahel. Pole ühtegi domineerijat ja seega on majanduse riskid hajutatud. Vastavad numbrid on välja toodud tabelis 6.

Tabel 6. Loodud lisandväärtus Saare maakonna majandussektorites (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	Lisandväärtus (tuh. eur)		
Sektor	2015	2016	2017
Kogusumma	163 637	160 088	179 068
Hulgi- ja jaekaubandus	19 779	21 214	19 669
Ehitus	15 050	14 780	17 323
MUUD II (Haridus, tervishoid, kunst, vaba aeg, muu)	14 378	15 330	16 307
Metallitoodete ja transpordivahendite tootmine	15 153	16 386	16 300
Põllumajandus	9 933	10 470	15 581
Majutus ja toitlustus	12 173	12 293	14 614
Toiduainete tootmine	14 753	14 068	14 310
Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmine	9 668	9 613	11 055
Veondus ja laondus	8 739	9 012	8 867
MUUD I (finants, kindlustus, kinnisvara, muu)	7 175	6 649	8 796
Puidutöötlemine ja mööblitööstus	4 557	7 668	7 855
Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus	10 278	6 638	6 514
Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine	3 592	4 709	5 908
Haldus- ja abitegevused	3 682	5 054	5 535
Metsamajandus	10 715	1 715	5 021
Info ja side	2 042	2 132	2 246
Tekstiilitööstus	1 794	1 492	2 241
Kalapüük ja vesiviljelus	176	864	926

Saare maakonnas on tööjõukuludel lisandväärtuse komponentidest veelgi suurem osakaal kui Eestis tervikuna. Eestis on see osakaal 58%, Saare maakonnas 65%. Võrreldes tööjõukulude proportsiooni ja palgataset sektorite lõikes võib öelda, et mida suurem on tööjõukulude osakaal, seda madalam on keskmine palk sektoris.

Kuna nimetatud sektorid baseeruvad odaval tööjõul, mille kättesaadavus kahaneb kiiresti, siis võib pidada nende sektorite riskitaset suuremaks. Erandiks on siin info ja side sektor, mille lisandväärtuse suure osa annab IKT sektor, kus lisandväärtuse põhiosa tuleb just kõrge kvalifikatsiooniga töötajate suurtest palkadest.

Joonis 8.1. iseloomustab Saare maakonna majandussektorite loodud lisandväärtuse proportsioone sektorite kaupa. Joonise üks eesmärke on aru saada, kas olulisema osa lisandväärtusest annavad tööjõumahukad või kasumi-investeeringute mahukad sektorid.

Täpsemalt on erinevate sektorite lisandväärtuse proportsioone kommenteeritud sektorite kirjeldustes järgmises peatükis.

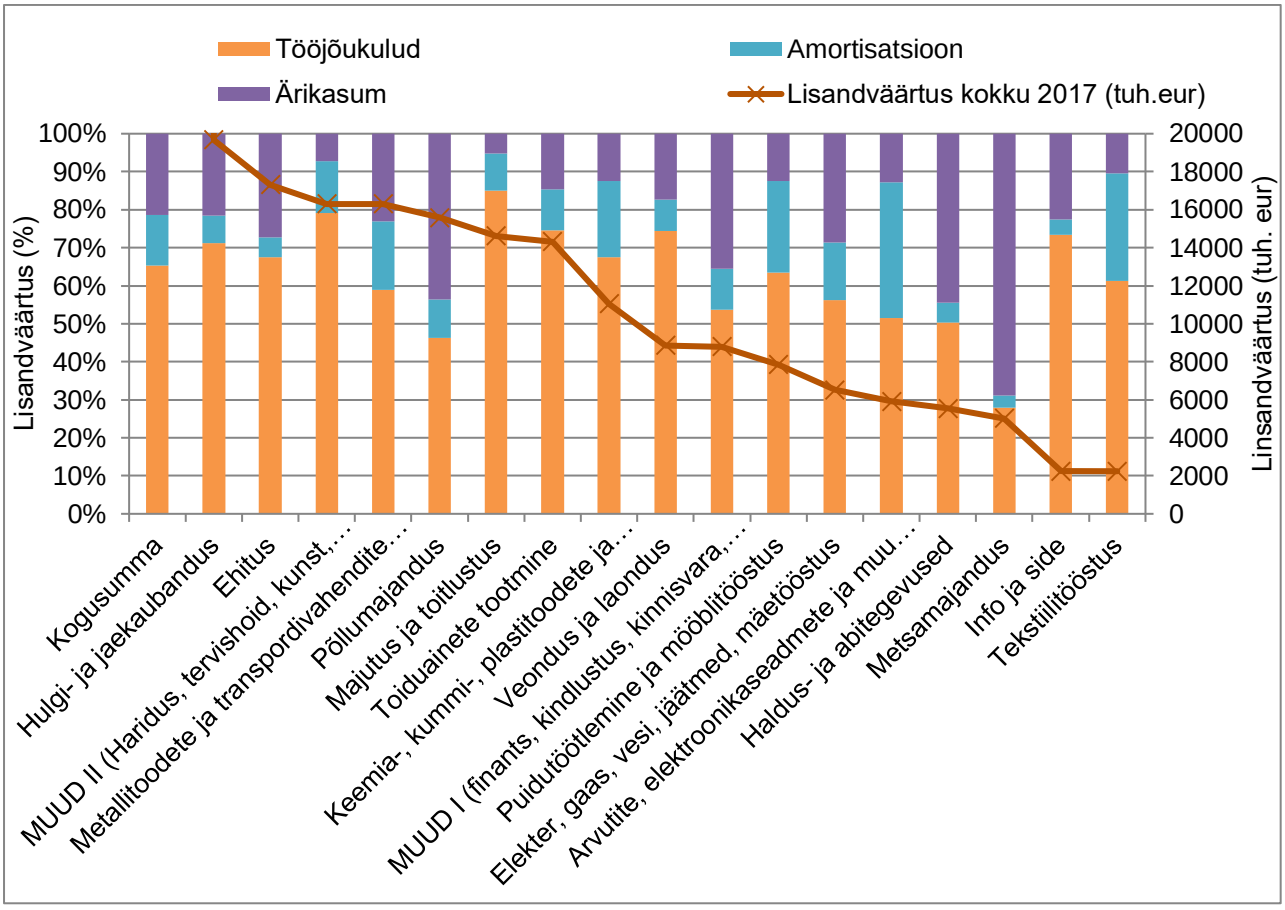

Joonis 8.1. Lisandväärtuse komponendid ja lisandväärtuse kogumaht Saare maakonna majandussektorite lõikes 2017. aastal (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Joonis 8.2. Näitab lisandväärtust ja selle muutust ühe töötaja kohta perioodil 2015–2017. Numbriga on tähistatud 2017. aasta näitajad.

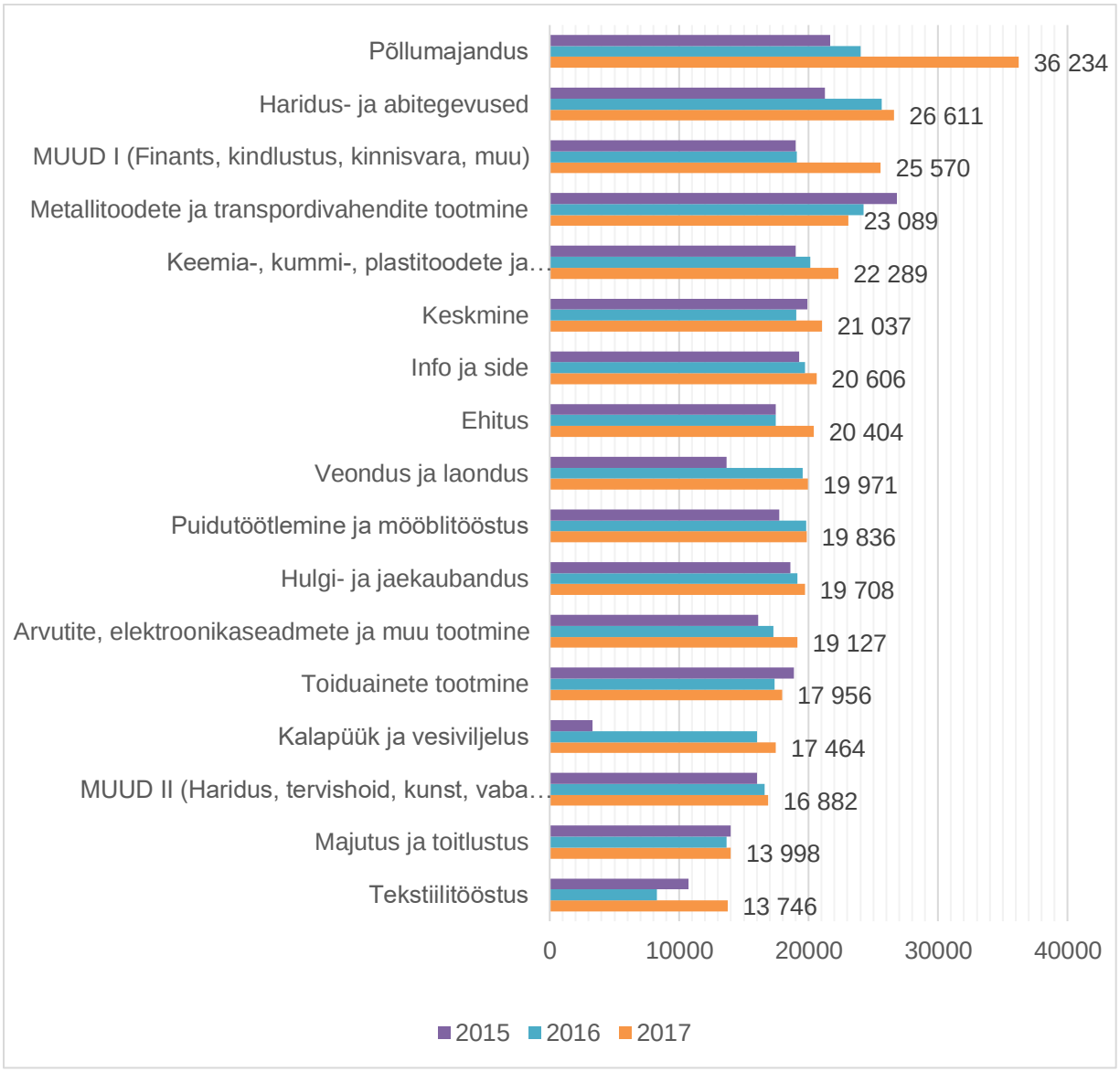

Joonis 8.2. Saare maakonna majandussektorite lisandväärtus töötaja kohta aastatel 2015-2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

4. MAJANDUSSEKTORITE ÜLEVAADE

4.1. METALLITOODETE JA TRANSPORDIVAHENDITE TOOTMINE

Käesolevas peatükis antakse täpsem ülevaade iga majandussektori kohta. Esimesena antakse ülevaade metallitoodete ja transpordivahendite tootmise valdkonnast, mis on Saare maakonna majanduse üks suuremaid edasivedajaid. Ehituslikke metallkonstruktsioonide tootvate ja metalldetaile valmistavate ettevõtete kõrval on sektori ja ka kogu Saaremaa majanduse kiiremini laienevaks vedajaks laevaehituse klastri ettevõtted. Sektori ettevõtted kuuluvad valdavalt Eesti kapitalile. 12 tootja põhitegevuseks on otseselt laevaehitus ja veel 10 ettevõtte toodang on otseselt seotud laevaehituslike detailide valmistamisega.

Üha uued ettevõtted leiavad endale väljundi esialgu suurematele tootjatele allhanget tehes ja edasi juba ise eksporti alustades. Laevaehitusega seotud omatoodete sortiment kasvab ja klastrisse lisandub uusi ettevõtteid. Sektor on näidanud juba pikal perioodil stabiilset kasvu. Viimase kolme aasta jooksul on loodud ligi 150 uut kõrge kvalifikatsiooniga töökohta, vajadus just kvalifitseeritud töökäte järele on selles sektoris maakonna üks suuremaid.

Sektor on keskmise palga, lisandväärtuse ja ekspordimahtude järgi viimastel aastatel maakonnas alati esimese kolme hulgas olnud. Sektori edukuse üks alustala on Väikelaevaehituse Kompetentsikeskus (Small Craft Competence Centre, SCC), kes pakub ettevõtetele väikelaevade disaini, mudelkatsete ja materjalilabori teenuseid. Tänu SCC tegevusele on laevaehituse klaster saanud olulise arengutoe.

Tabel 7. Metallitoodete ja transpordivahendite tootmise sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive (eurot)	47 034 289	57 415 649	59 581 796	3,8%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	15 153	16 386	16 300	-0,5%
Lisandväärtus töötaja kohta (eurot)	26 820	24 240	23 088	-4,8%
Töötajate arv	565	676	706	4,4%
Keskmine palk	1052	875	977	11,6%

Metallitoodete ja transpordivahendite tootmise sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas aastal 2017 on välja toodud tabelis 8. Suurimateks ettevõteteks olid Baltic Workboats AS, AS Luksusjaht, OÜ Sporrong Eesti, OÜ Kingli Grupp, Ionix Systems OÜ, Composite Plus OÜ ning Alunaut OÜ. Tabelis 8 on välja toodud nende eelnimetatud ettevõtete käibed, ekspordimahud ning töötajate arvud aastal 2017.

Tabel 8. Metallitoodete ja transpordivahendite tootmise sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Baltic Workboats AS	31 417 917	18 476 303	178
Aktsiaselts Luksusjaht	8 964 051	Andmed puuduvad	105
Osaühing Sporrong Eesti	5 352 639	4 956 479	71
Osaühing Kingli Grupp (2016 andmed)	2 685 097	2 626 707 (2016)	26
Ionix Systems OÜ	2 584 037	2 583 875	164
Composite Plus OÜ	1 676 492		15
Alunaut OÜ	1 304 474	Andmed puuduvad	16

Vaadeldes majandussektorite arengut pikemalt kui 3 viimast aastat on kiireima arengu läbinud väikelaevaehitus. Sektori arengut toetab Kuressaares asuv TalTechi teadus- ja arendusüksuse Väikelaevaehituse Kompetentsikeskus.

Kogu Eesti väikelaevaehituse käibest moodustab Saare maakonna ettevõtete käive ligi 90%. Järgnevalt on eraldi välja toodud metalli ja transpordisektori alamsektori laevaehituse klastri ettevõtted. Lisaks eelnenud tabelis välja toodud ettevõtetele tegelevad laevaehitusega ka alljärgnevad ettevõtted:

- Saare Yachts OÜ - klaasplastikust jahtlaevad ja kaatrid;
- OÜ Kasse Paadid - klaasplastikust sõudepaadid;
- OÜ Ranna Plast - klaasplastikust sõudepaadid;
- Vätta Puit OÜ - puidust väikelaevad;
- Eysysla Yard OÜ - alumiiniumist väikelaevad;
- Kompar OÜ – plastikust paadid;
- Tekno Marine - Eesti padi mootorid ja käigukastide tehnoloogia, mootorpaadid;
- Lindvart OÜ - vormid, mudelid, aga ka väikelaevad-paadid;
- Muvor OÜ – vormid, mudelid, aga ka paadid;
- Meisterberg OÜ – laevade remont ja renoveerimine;
- Best Weld OÜ – alumiiniumist laevakerede ehitus.

Peale otseselt laevaehitusega tegelevatele ettevõtetele teevad laevaehitusklastrile suures mahus allhanget alljärgnevad ettevõtted:

- Saare Stihl OÜ - (endine Hilmaa OÜ) – roostevaba detailid;
- Composite Plus OÜ – vormid, mudelid, offshore;
- Metall - Lux OÜ - roostevabast terasest jm metallist detailid;
- Welcomest - laevade sisustus (pehme mööbli tootmine peamiselt);
- Estmerel – laevade elektrisüsteemid;
- Beauty Ship OÜ – laevadisani konsultatsioonid;

- JK purjeabi OÜ – purjede, katete, kottide valmistamine ja hooldus, purje ja paaditarvikute müük;
- ConsultCom OÜ - Rauno Tarum – elektritööd ja muu;
- Bestandem OÜ – valmistanud elektrikilpe Luksusjahile ja BWB-le. Praegu rohkem ehitustele;
- Smidt Metall – metalldetailid;
- Erimasinad OÜ – sadamates konstruktsioonilised lahendused.

4.2. TOIDUAINETE TOOTMINE

Toiduainete tootmine on hulgi- ja jaekaubanduse järel suurima käibega majandusharu Saare maakonnas. Saaremaa kaubamärgi alt müüdavad tooted annavad olulise eelise Eesti turul. Sektori kasv 2017. aastal võib osutuda suuremaks alltoodud näitajatest, sest üks olulisemaid ettevõtteid ei olnud andmebaasi koostamise ajaks 2017. aasta majandusaasta aruannet veel esitanud. Tabel 9 annab ülevaate sektori üldnäitajatest nagu netokäive, lisandväärtus, töötajate arv ning keskmine palk aastatel 2015-2017.

Tabel 9. Toiduainete tootmise sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	88 330 449	86 872 631	90 968 263	4,7%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	14 753	14 068	14 310	1,7%
Lisandväärtus töötaja kohta	18 842	17 390	17 955	3,2%
Töötajate arv	783	809	797	-1,5%
Keskmine palk	733	758	777	2,5%

Tabelis 10 on välja toodud toiduainete tootmise sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas aastal 2017. Nendeks on AS AS Saaremaa Piimatööstus, Osaühing Saaremaa Lihatööstus, Osaühing Vettel, Aktsiaselts Saarek Productions, Aktsiaselts Läätsa Kalatööstus ning Saaremaa DeliFood Osaühing. Tabelis on välja toodud nende ettevõtete käibed, ekspordimahud ning töötajate arv.

Tabel 10. Toiduainete tootmise sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
AS Saaremaa Piimatööstus	25 536 160	Andmed puuduvad	105
Osaühing Saaremaa Lihatööstus	19 844 294	47 975	233
Osaühing Vettel	15 634 812	14 780 073 (2016)	129
Aktsiaselts Saarek Productions	11 482 742	9 344 193 (2016)	41
Aktsiaselts Läätsa Kalatööstus	5 490 120	4 098 238	60
Saaremaa DeliFood Osaühing	4 880 033	945 666	41

4.3. ARVUTITE, ELEKTROONIKASEADMETE JA MUU TOOTMINE

Järgnevalt luubi all olev sektor on arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmine. Väliskapitalile baseeruv sektor on läbinud kiire kasvu, olulise tõusu on teinud kõik näitajad. Erilist heameelt valmistab keskmise palga ja lisandväärtus töötaja kohta kasv. Sektori ettevõtted on teostamas automatiseerimise-digitaliseerimise etappi. Senine maine kui odavat tööjõudu kasutav majandusharu on mitmes ettevõttes muutunud. Laienemise ja investeerimise laine jätkub ka 2018. aastal.

Tabelid 11 ja 12 annavad ülevaate sektori üldnäitajatest ning suurimatest ettevõtetest. Sektori Saare maakonna suurimad ettevõtted aastal 2017 olid Incap Electronics Estonia Osaühing, Ouman Estonia Osaühing ning Tepcomp OÜ.

Tabel 11. Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmise sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	19 312 034	2 610 1060	35 816 845	37,2%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	3 592	4 709	5 908	25,5%
Lisandväärtus töötaja kohta	16 109	17 772	19 628	10,4%
Töötajate arv	223	265	301	13,6%
Keskmine palk	887	903	935	3,5%

Tabel 12. Arvutite, elektroonikaseadmete ja muu tootmise sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Incap Electronics Estonia Osaühing	17 314 409	Andmed puuduvad	68
Ouman Estonia Osaühing	16 855 949	16 833 638	160
Tepcomp OÜ	681 066	681 066	41

4.4. PÕLLUMAJANDUS

Viimasel kahel aastakümnel on põllumajanduse osakaal Saare maakonna majanduses järjekindlalt vähenenud. 2017. aastat võib siin pidada murranguliseks. Eelnevatel aastatel teostatud suured investeeringud ja sektori moderniseerimine ning sellega kaasnenud efektiivsuse kasv tõid 2017. aastal kaasa hüppelise kasumi ja lisandväärtuse kasvu. Tuleb märkida, et 2017. aasta majandustulemit mõjutas märkimisväärselt 2015. ja 2016. aasta toetuste hilinenud väljamaksmine 2017. aastal. Samas jagades ka kasumi eelnevate aastate peale laiali on sektori kasv viimastel aastatel ikkagi märkimisväärne.

Lisandväärtuse kogumahu osas tõusis sektor maakonnas kuuendaks, samas kasum ja lisandväärtus töötaja kohta olid 2017. aastal maakonna suurimad. Tööjõukulud moodustavad lisandväärtusest vaid 41%, sektorite keskmine näitaja on 66%. Võib väita, et tööjõukulude, amortisatsiooni ja kasumi proportsioonid on sektoris kõige ühtlasemad, mis annab lootust sektori jätkuvaks eduks ka järgmistel aastatel.

Tabel 13. Põllumajandussektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	32 299 699	33 033 233	40 507 358	19,4%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	9 933	10 470	15 581	48,8%
Lisandväärtus töötaja kohta	21 687	24 014	36 234	50,9%
Töötajate arv	458	436	430	-1,4%
Keskmine palk	780	791	910	1,5%

Tabelid 13 ja 14 iseloomustavad sektori käekäiku, tabelis 13 on välja toodud sektori üldnäitajad aastatel 2015-2017 ning tabel 14 kirjeldab sektori nelja suurima ettevõtte käivet ja töötajate arvu. Sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas on Aktsiaselts Valjala Söödatehas, Osaühing Saare Peekon, Kõljala Põllumajanduslik osaühing ning Kärla Põllumajandusühistu.

Tabel 14. Põllumajandussektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
Aktsiaselts Valjala Söödatehas	11 404 000	17
Osaühing Saare Peekon	3 354 280	15
Kõljala Põllumajanduslik osaühing	2 649 792	30
Kärla Põllumajandusühistu	2 359 652	32

4.5. HULGI- JA JAEKAUBANDUS

Hinnanguliselt üle 2/3 Saare maakonna kaubanduse käibest moodustab mandrile registreeritud ettevõtete käive, kellest suurimad on jaemüügi kettide kauplused. Nimetatud ettevõtete statistika ei kajastu käesolevas analüüsis.

Tabelid 15 ja 16 iseloomustavad sektori käekäiku, tabelis 15 on välja toodud sektori üldnäitajad aastatel 2015-2017 ning tabel 16 kirjeldab sektori kolme suurima ettevõtte käivet ja töötajate arvu. Sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas on Saaremaa Tarbijate Ühistu, Ruu Kivi Osaühing (põhitegevus ei toimu Saare maakonnas) ning Aktsiaselts Saare Kütus.

2017. aasta mahtude vähenemine hulgi- ja jaekaubanduse sektoris Saare maakonnas on tehnilist laadi, sest seni nimetatud sektorit oma põhitegevusalana näidanud Reta Puit OÜ (2017. aasta käive 12,16 milj ja 45 töötajat) märkis alates 2017. aastast oma põhitegevusalaks metsamajanduse. Sellega on seletatav 2017. aastal kaubanduse mahtude vähenemine ja metsamajanduse sektori mahtude hüppeline kasv. Et selle ühekordse muutuse mõju vähendada on võrreldud tabelis 15 sektori mahu muutust 2017. aastal võrreldes 2015. aastaga.

Tabel 15. Hulgi- ja jaekaubanduse sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2015
Netokäive	155 435 596	163 178 127	158 165 944	1,8%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	19 779	21 214	19 669	-0,5%
Lisandväärtus töötaja kohta	18 607	19 146	19 708	5,9%
Töötajate arv	1063	1108	998	-6,1%
Keskmine palk	739	775	831	12,4%

Tabel 16. Hulgi- ja jaekaubanduse sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
Saaremaa Tarbijate Ühistu	43 568 406	367
Ruu Kivi Osaühing	9 662 921	10
Aktsiaselts Saare Kütus	7 461 490	27

4.6. KEEMIA-, KUMMI-, PLASTITOODETE JA MINERAALIDE TOOTMINE

Väliskapitalil baseeruv keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmise sektor on pea täiel mahul suunatud ekspordile, olles suuruselt Saare maakonnas neljanda ekspordimahuga. Ekspordiks läheb koguni 93% toodangust, mis on sektoritest kõrgeim näitaja.

Viimastel aastatel on sektor läbinud ka olulise palgakasvu ja jõudnud Saare maakonna kõrgema palgaga sektorite hulka. 2017. aastal näitasid pea kõik majandusnäitajad stabiilset kasvu, olles kogu Saare maakonna keskmistest kasvunumbritest selgelt eespool. Tabel 17 kirjeldab sektori üldnäitajaid aastatel 2016-2016 ning tabelis 18 on välja toodud sektori suurimad ettevõtted aastal 2017. Nendeks ettevõteteks on osaühing Merinvest, Trelleborg Industrial Products Estonia OÜ ning OÜ Duschy.

Tabel 17. Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmise sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	26 193 602	25 336 830	27 927 507	10,2%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	9 668	9 613	11 055	15%
Lisandväärtus töötaja kohta	18 994	20 110	22 288	10,8%
Töötajate arv	509	478	496	3,8%
Keskmine palk	918	961	1026	6,8%

Tabel 18. Keemia-, kummi-, plastitoodete ja mineraalide tootmise sektori suurimad ettevõtted 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Osaühing Merinvest	17 108 945	17 108 945	327
Trelleborg Industrial Products Estonia OÜ	8 114 457	8 114 457	126
OÜ Duschy	1 354 626	693 119	20

4.7. PUIDU TÖÖTLEMINE JA MÖÖBLITÖÖSTUS

Puidu töötlemine ja mööblitööstus on maakonnas pikkade traditsioonidega ning sektor on ettevõtete arvu järgi maakonna üks suuremaid. Automatiseerimise läbi viinud ettevõtted on tõusnud vabariigi suurimate hulka.

Viimaste aastate jooksul toimunud puidutöötlemise sektori kasv on olnud maakonnas üks kiiremad. Samas paljudel väiksematel ettevõtetel on automatiseerimise protsess veel ees

ja ilma investeeringuteta võib konkurentsis püsimine raskeks osutuda. Koostöö ja ühised ekspordipartnerid on tõstnud sektori ekspordimahtude poolest maakonnas viiendaks.

Tabelid 19 ja 20 annavad ülevaate sektori majandusnäitajatest. Tabeli 19 iseloomustab sektori üldnäitajaid nagu käive, lisandväärtus, töötajate arv ja keskmine palk aastatel 2015-2017. Tabel 20 iseloomustab sektori nelja suurimat ettevõtet, kelleks on Osaühing NOVARA, Osaühing Sandla Puit, Aktsiaselts Saare Erek ning osaühing Kalla Mööbel. Sektori kasv 2016. aastal on osaliselt tehnilist laadi, sest sektori üks suuremaid ettevõtteid Saare Erek OÜ märkis oma põhitegevusalaks 2015 aastal ehitussektori.

Tabel 19. Puidu töötlemise ja mööblitööstuse sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	15 358 609	24 432 911	25 629 335	4,9%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	4 557	7 668	7 855	2,4%
Lisandväärtus töötaja kohta	17 730	19 814	19 836	0,1%
Töötajate arv	257	387	396	2,3%
Keskmine palk	707	819	903	10,2%

Tabel 20. Puidu töötlemise ja mööblitööstuse sektori suurimad ettevõtted 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Osaühing NOVARA	7 549 330	3 828 715	94
Osaühing Sandla Puit	6 135 833	3 089 228	57
Aktsiaselts Saare Erek	5 889 924	2 182 012	93
Osaühing Kalla Mööbel	1 216 309		24

4.8. VEONDUS JA LAONDUS

Viimaste aastate olulisemaks tagasilöögiks Saare maakonnas on vaid veonduse ja laonduse sektori käivete vähenemine. Muutus on õnneks vaid statistiline, sest kuni 2016. aastani parvlaevaühendust korraldanud Saaremaa Laevakompanii ja Väinamere Liinid OÜ asemel osutab täna teenust TS Laevad, kes ei ole Saare maakonna ettevõte ja seega ei kajastu Saare maakonna statistikas. Küll on oluliseks tagasilöögiks vedaja peakontori asukoht väljaspool Saare maakonda, millega on vähenenud maakonna merendussektori kompetents ning spetsialistide töökohtade arv.

Kui jätta vaadata sektorit ilma Väinamere Liinid OÜ ja AS Saaremaa Laevakompaniita, siis on sektori viimase kolme aasta käibed märkimisväärselt kasvanud. Aastal 2015 oli sektori käive 28 164 878 eurot, 2016. aastal 30 775 887 eurot ja 2017. aastal 33 193 554 eurot.

Sektoris hõivatud töötajate arvud on nendel aastatel olnud vastavalt 428, 431 ja 444. Tabel 21 iseloomustab veonduse ja laonduse sektori suurimaid ettevõtteid Saare maakonnas aastal 2017.

Tabel 21. Veonduse ja laonduse sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Aktsiaselts Sarbuss	6 069 085	4 670 507 (2016)	43
Osaühing Transmark	5 375 486	1 787 000	88
Aktsiaselts ML-Transport	2 256 615	233 060	14
Osaühing Saare Gaas	1 725 564	8 475	13
Aktsiaselts Siimu Auto	1 338 600	634 789	19
OON Logistics OÜ	1 123 966		10
Osaühing Veget	1 077 368	584 539 (2015)	10
Eist Veod Osaühing	1 015 265	95 652 (2015)	13

4.9. EHITUS

Ehitussektori tõusud ja mõõnad sõltuvad suuresti majandustsüklitest. Aastaid 2017 – 2018 võib pidada majandustsükli haripunktiks ja sellega on kaasnenud ehitussektori nõudluse oluline kasv. Paljud objektid asuvad väljaspool Saare maakonda. Sektori kahanemine 2016. aastal on tehnilist laadi, sest veel 2015. aastal oma põhitegevusalana ehitussektorit näidanud Saare Erek (käive 5,8 miljonit ja 93 töötajat) näitas 2016. aastast oma põhitegevusalana puidutöötlemist. Samuti on olnud muutused ka AS Level põhitegevusalas 2015 ja 2017 ehitus aga 2016 keskkond (sektor Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus). Seetõttu on õigem võrrelda 2017. aasta majandusnäitajaid 2015. aasta omadega.

Tabel 22. Ehitussektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2015
Netokäive	52 241 096	49 167 748	66 415 022	27,1%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	15 050	14 780	17 323	15,1%
Lisandväärtus töötaja kohta	17 480	17 450	20 404	16,7%
Töötajate arv	642	574	688	7,1%
Keskmine palk	784	815	834	6,4%

Tabel 23. Ehitussektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
Tesman Ehitus OÜ	5 805 272	7
Deckol Nord OÜ	4 402 933	22
Aktsiaselts Level	4 092 935	50
Osaühing Klotoid	3 047 878	34

4.10. MAJUTUS JA TOITLUSTUS

2017. majandusaasta oli majutus- ja toitlustussektorile edukas ja tõi kaasa hüppelise kasvu nii käivete kui ka töötajate arvu osas. Paljuski võis kasv tuleneda 2017. aastal taas stabiilsuse saavutanud parvlaevaühendusest. Oma osa võis olla ka lennuühenduse positiivsetes arengutes, mis on taganud reisijate arvu stabiilse kasvu. Sektoril on tänu Saaremaa ja Muhumaa ainulaadsusele suur potentsiaal. Edu võtmeks võib saada rahvusvahelise lennuühenduse avamine. Kindlasti sõltub sektori kasv ka mandriga laeva- ja lennuühenduse stabiilsusest ja teenuse kooskõlast nõudluse muutumisega.

Võrreldes maakonna majandussektorite töötajate arvu ja käibe proportsiooni, võib olulise erinevusena välja tuua selle, et majutus- ja toitlustussektori töötajate arv moodustab 12,7% ja käive 6,2 % Saare maakonna vastavast näitajast. Seejuures peab välja tooma, et umbes 30% sektori töötajate arvust ja käibest tuleb väljaspool Saare maakonda. Saaremaa valda registreeritud OÜ SPA Toursi 347 töötajast ligikaudu 3/4 töötab Viimsi SPA-s, Meresuu SPA-s ja Aquaparkis.

Tabelid 24 ja 25 iseloomustavad sektori käekäiku. Tabelis 24 on välja toodud majutus- ja toitlustussektori üldnäitajad aastatel 2015-2017 nagu netokäive, lisandväärtus, töötajate arv ja keskmine palk. Tabel 25 kirjeldab sektori suurimaid ettevõtteid.

Tabel 24. Majutuse ja toitlustuse sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	30 547 525	32 020 057	37 826 958	18,1%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	12 173	12 293	14 614	18,9%
Lisandväärtus töötaja kohta	13 960	13 675	13 998	2,4%
Töötajate arv	872	899	1044	16,2%
Keskmine palk	704	734	741	1%

Tabel 25. Majutuse ja toitlustuse sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
OÜ SPA Tours	14 690 991	347
Osaühing Arensburg	4 136 128	123
OÜ Gospa	3 470 456	92
aktsiaselts Kuressaare Sanatoorium	2 906 470	97
Osaühing Pädaste Mõis	1 068 697	21
Aktsiaselts Johan GTJ	770 778	16

4.11. ELEKTER, GAAS, VESI, JÄÄTMED, MÄETÖÖSTUS

Elektri, gaasi, vee, jäätmete ja mäetööstuse sektor on Saare maakonnas töötaja kohta kõrgeima lisandväärtusega. Sektori moodustavad kommunaalteenuseid pakkuvad ettevõtted ning sellele on lisandumas taastuvenergiat tootvad ettevõtted. Sektor on eraldi välja toodud, sest töö autorid näevad just taastuvenergeetika tootmise arengutes Saare maakonnas olulist kasvupotentsiaali. Sektori kasv aastal 2016 on tehnilist laadi, sest AS Level (käive 4 milj, 50 töötajat) märkis oma tegevusalaks sellel aastal nimetatud sektori aga 2015. ja 2017. aastatel ehitussektori. Seetõttu on võrreldud 2017. aasta näitajaid 2015. aasta omadega.

Tabel 26. Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus - sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2015
Netokäive	10 538 582	14 131 946	12 125 473	15,1%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	10 278	6 638	6 514	-36,6%
Lisandväärtus töötaja kohta	73 411	37 501	52 531	-28,4%
Töötajate arv	140	177	124	-11,4%
Keskmine palk	1031	785	1128	9,4%

Sektor eristub teistest just tänu suurele investeeringute osakaalule, mis kajastub ka võrreldes teiste sektoritega suuremas lisandväärtuses, mille suurima osa moodustab amortisatsioon. Sellele lisanduvad veel maakonna kõrgeim palgatase. Tabelid 26 ja 27 iseloomustavad sektori üldnäitajaid Saare maakonnas ning suuremaid ettevõtteid, kelleks on Aktsiaselts Kuressaare Soojus, aktsiaselts Kuressaare Veevärk, osaühing MV Turvas, Five Wind Energy OÜ ning Osaühing Prügimees.

Tabel 27. Elekter, gaas, vesi, jäätmed, mäetööstus - sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
Aktsiaselts Kuressaare Soojus	3 744 932	34
aktsiaselts Kuressaare Veevärk	2 401 224	31
osaühing MV Turvas	1 219 214	17
Five Wind Energy OÜ	1 180 793	0
Osaühing Prügimees	702 491	10

4.12. TEKSTIILITÖÖSTUS

Tekstiilitööstuse osatähtsus Saare maakonnas püsib kõrgel tänu ühele suuremale ettevõttele, teiste ettevõtete mahud on analoogselt kogu Eesti tekstiilisektorile pigem vähenemas. Selle põhjuseks on tööjõukulude suur osakaal.

Tänastes ülikiirelt kasvavate tööjõukulude tingimustes on just see sektor tugeva surve all, sest tööjõukulud moodustavad sektoris 80% lisandväärtusest, samas vaatamata asjaolule, et palgatase on üks maakonna madalamaid. Seda enam väärivad tunnustust juhtivate ettevõtete väga head majandustulemused.

Tabelid 28 ja 29 iseloomustavad sektori käekäiku Saare maakonnas. Tabel 28 toob välja sektori üldnäitajad aastatel 2015-2017 ning tabel 29 kirjeldab selle sektori Saare maakonna nelja kõige suuremat ettevõtet, milleks on Saare Frydendahl OÜ, MoonStar OÜ, OÜ ICECAT ning osaühing Adniel.

Tabel 28. Tekstiilitööstussektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	4 151 630	4 191 568	3 987 989	-4,9%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	1 794	1 492	2 241	5,3%
Lisandväärtus töötaja kohta	10 744	8 287	13 746	4,6%
Töötajate arv	167	180	163	1%
Keskmine palk	642	574	688	7,2%

Tabel 29. Tekstiilitööstussektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Saare Frydendahl OÜ	2 170 091	2 001 900	79
MoonStar OÜ	800 612	18 795	40
OÜ ICECAT	292 410		7
osaühing Adniel	210 044		13

4.13. METSAMAJANDUS

Analoogselt põllumajandusele on metsamajanduse sektor teostanud suured investeeringud kaasaegsesse tehnikasse ja tänu sellele on sektori lisandväärtus töötaja kohta üks maakonna paremaid. Eraldi tahaks rõhutada, et lisandväärtuse kasv on tulnud just amortisatsiooni ja kasumi arvelt ja seda suhteliselt väikeste tööjõukulude juures.

Sektori liidri Reta Puit OÜ käive oli 2017. aastal 12,16 miljonit eurot ja ettevõttes töötas 45 töötajat. Teised sektori ettevõtted olid oluliselt väiksemate käivetega.

Kui 2017. aastast on Reta Puidu põhitegevusala EMTAK koodi alusel matsamajandus, siis enne 2017. aastat oli ettevõtte põhitegevusalaks hulgi- ja jaekaubandus. Sellega on seletatav 2017. aastal kaubanduse mahtude vähenemine ja metsamajanduse mahtude hüppeline kasv. Seetõttu ei ole otstarbekas vaadata aastate 2015 – 2017 võrdlust.

Sektori põhinäitajad 2017. aastal olid järgnevad: netokäive 15 790 716 eurot, lisandväärtus 5 021 000 eurot, lisandväärtus töötaja kohta 59 772 eurot, töötajate arv 84 ja keskmine palk 897 eurot.

4.14. KALAPÜÜK JA VESIVILJELUS

Kalapüügi ja vesiviljeluse sektor on Saare maakonnas analoogselt põllumajandusele kaotanud viimasel kahel kümnendil suuresti oma olulisuse. Samas on see sektor siiski eraldi välja toodud, sest töö autorid näevad selles valdkonnas Saare maakonnas pikas perspektiivis olulist kasvupotentsiaali ja seda just tänu plaanitavatele avamere kalakasvatustele.

Hetkel seisavad investeeringud Saare maakonna merealade planeeringu valmimise taga ja tänu sellele on Hiiu maakond, kus planeering on vastu võetud, saanud olulise eelise. Sektori netokäive on püsinud viimastel aastatel stabiilselt 2,4 miljoni juures ja töötajate arv olnud 50 töötaja juures. Tabel 30 iseloomustab kalapüügi ja vesiviljeluse sektori kolme suurima ettevõtte käekäiku aastal 2017. Suurimateks ettevõteteks on osaühing Kaabeltau, Osaühing Monistico ning Aktsiaselts Saare Rand.

Tabel 30. Kalapüügi ja vesiviljeluse sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Töötajaid
Osaühing Kaabeltau	885 303	17
Osaühing Monistico	571 541	10
Aktsiaselts Saare Rand	350 713	10

4.15. INFO JA SIDE

Nimetatud sektor ja eelkõige Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) valdkond on olnud Eestis suurima kasvuga ja on andnud peamise osa teenustesektori väga kiirele kasvule, sealhulgas teenuste ekspordi kasvule. Sektor on koondunud Tallinna regiooni ja väiksemal määral Tartusse. Just IKT teenuste eksport on taganud sektori kiire kasvu ja Saare maakonnas ekspordib vastavat teenust olulisel määral vaid üks ettevõte. Sektori kiire areng suuremates linnades ei ole jõudnud nendest piirkondadest välja. Nii ka Saare maakonnas ei ole toimunud IKT sektori jõulist arengut. Seda näitab ka Eesti ja Saare maakonna palgatasemete ülisuur, rohkem kui kahekordne vahe – vastavalt 2017. aastal Eestis 2094 ja Saare maakonnas 942 eurot. Saarlased on küll usinad IKT erialasid omandama, kuid töökoht saab paiknema enamasti väljaspool Saare maakonda.

Tabel 31. Info ja side sektori üldnäitajad Saare maakonnas (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

	2015	2016	2017	Muutus 2017/2016
Netokäive	4 380 894	4 651 684	4 883 213	4,9%
Lisandväärtus (tuhat eurot)	2 042	2 132	2 246	5,3%
Lisandväärtus töötaja kohta	19 262	19 737	20 606	4,6%
Töötajate arv	106	108	109	1%
Keskmine palk	851	879	942	7,2%

Tabelid 31 ja 32 iseloomustavad sektori käekäiku Saare maakonnas. Tabelis 31 on välja toodud sektori netokäive, lisandväärtus, töötajate arv ja keskmine palk Saare maakonnas aastatel 2015-2017. Tabel 32 iseloomustab sektori kolme kõige suuremat ettevõtet Saare maakonnas, kelleks on Osaühing Saaremaa Raadio, KonceptForm Osaühing ning Osaühing Teetormaja.

Tabel 32. Info ja side sektori suurimad ettevõtted Saare maakonnas 2017 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Ettevõte	Käive	Eksport	Töötajaid
Osaühing Saaremaa Raadio	714 769		33
KonceptForm Osaühing	431 573	420 405 (2015)	7
Osaühing Teetormaja	352 772		9

4.16. MUUD SEKTORID

Muud sektorid Saare maakonnas sisaldavad tegevusvaldkondi nagu Haldus ja abitegevused, Finants, Kindlustus, Kinnisvara, Vaba aeg, Haridus, Teadus, Kunst, Tervishoid. Nimetatud valdkonnad sisaldavad väga erinevaid tegevusalasid ja seetõttu on raske välja tuua arengutrende, samuti puuduvad ettevõtted, kes on selgelt nende valdkondade liidrid. Seetõttu ei ole neid sektoreid pikemalt kirjeldatud.

5. EKSPORTIVATE ETTEVÕTETE ISELOOMUSTUS JA OSAKAAL, EKSPORDIMAHUD

5.1. SAARE MAAKONNA EKSPORDIMAHUD

Saare maakonna ettevõtete käive moodustas 2017. aastal Eesti ettevõtete käibest 1,2%. Kui kaupade ja teenuste ekspordi vastav osakaal oli 1,3%, siis tööstustoodangu ekspordi vastav näitaja on viimastel aastatel püsinud tasemel 1,6 – 1,8%. See näitab, et Saare maakonna ettevõtted ja eriti just töötleva tööstuse ettevõtted on keskmisest rohkem orienteeritud ekspordile. Võrreldes töötleva tööstuse sektorite majandusnäitajaid teiste sektori omadega võib üldistada, et töötlev tööstus annab keskmiselt suurimat lisandväärtust nii kogusummas kui ka töötaja kohta.

Sellega on saanud kinnitust väide, et just töötleva tööstuse eksport on üks olulisemaid majanduskasvu hoobasid ja töötleva tööstuse ekspordil on meie heaolu kasvule suurim kaal.

Tööstustoodangu müük küündis 2017. aastal 244 miljoni euroni (võrdluseks, 2012. aastal oli see number 177 miljonit eurot). Saare maakonna tööstustoodangu müügist läheb ekspordiks jätkuvalt umbes 70% ehk 171 miljonit eurot.

Tabel 33 iseloomustab ekspordimahtu Saare maakonnas aastatel 2015-2017. Kaupade ekspordi osa kogu ekspordist on oluliselt suurem teenuste ekspordist. Nii ekspordimahud kui müügitulu on läbi vaatluse all olevate aastate oluliselt suurenenud, kuid ekspordi osakaal müügitulust on läbi nende aastate püsinud 30% juures.

Tabel 33. Kaupade ja teenuste väliskaubandus Saare maakonnas 2015-2017 (Allikas: Statistikaamet ja Äriregistri andmete töötlus)

	Käive (eurot)		
	2015	**2016**	**2017**
Kaupade eksport	147 642 929	159 296 627	171 133 656
Teenuste eksport	21 600 000	31 900 000	24 900 000
KOKKU EKSPORT	169 242 929	191 196 627	196 033 656
Müügitulu	582 381 916	593 760 539	629 161 893
Ekspordi osakaal müügitulust	29,1%	32,2%	31,2%

Osalise või täieliku väliskapitaliga ettevõtteid oli 2017. aastal Saare maakonnas 148. 2012 aastal oli see number 70. See näitab, et Saare maakonda on toodud suurel hulgal väliskapitali.

5.2. SAARE MAAKONNA EKSPORTIVATE ETTEVÕTETE ISELOOMUSTUS JA OSAKAAL

Eksportivate ettevõtete arv on selges kasvutrendis, suurenedes Saare maakonnas jätkuvalt. Kui 2015. aastal oli Saare maakonnas eksportivaid ettevõtteid 290, siis 2017. aastal oli see number 323. Kaupu ja teenuseid eksportivate ettevõtete numbrit iseloomustab tabel 34.

Tabel 34. Eksportivate ettevõtete arv Saare maakonnas 2015-2017 (Allikas: Statistikaamet)

	2015	2016	2017
Kaupu eksportivad ettevõtted	197	197	213
Teenuseid eksportivad ettevõtted	93	90	110
Kokku eksportivad ettevõtted	290	287	323

Kuigi teenuste eksport rahalises vääringus ei ole 2017. aastal suurenenud (vaata tabel 33), siis teenuste ekspordiga tegelevate ettevõtete arv on oluliselt kasvanud. Kaupade ekspordil on suurenenud nii ekspordimahud kui ka eksportivate ettevõtete arv.

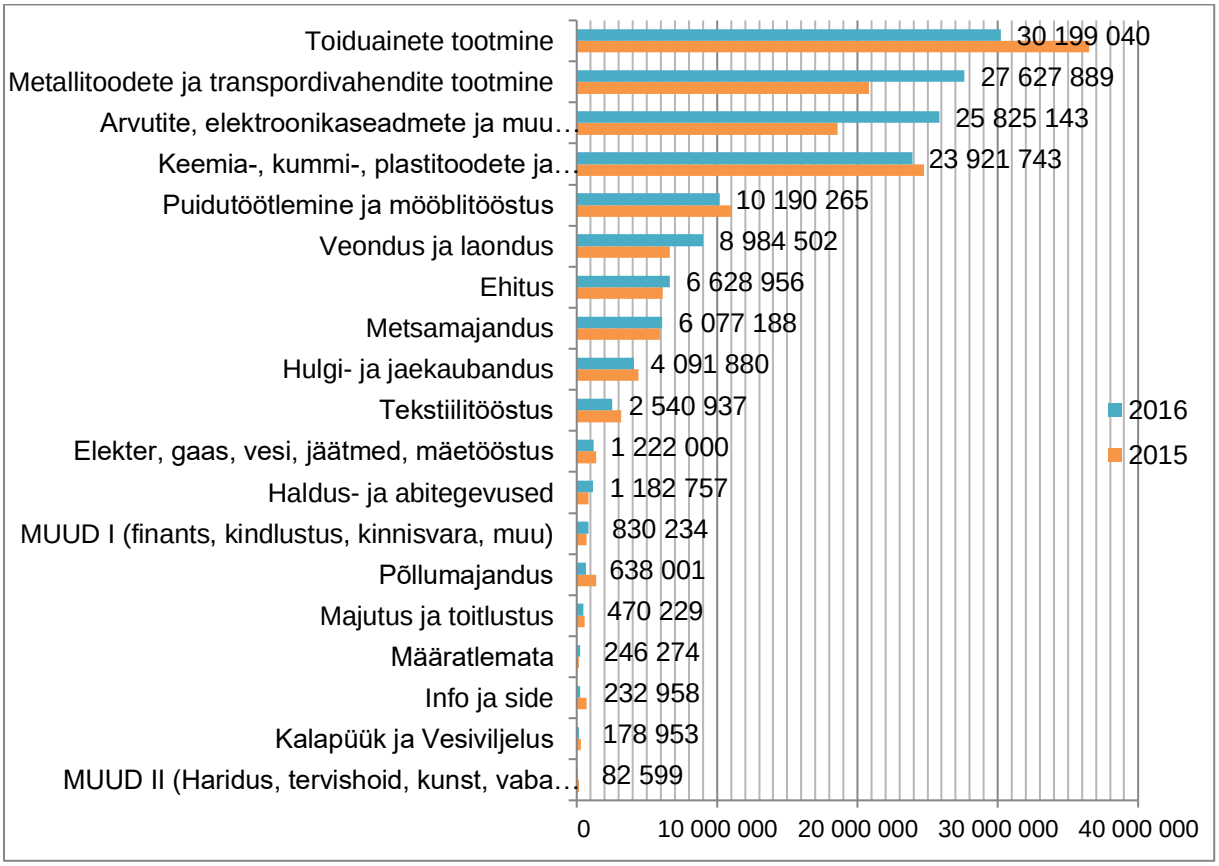

Joonis 9. Saare maakonna ettevõtete eksport sektorite lõikes 2015-2016 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

Suurimateks eksportivateks sektoriteks Saare maakonnas on toiduainete tööstus (sh kala), metallitoodete ja transpordivahendite tootmine, arvutite ja elektroonikatoodete tootmine ning kummi- ja plastitööstus. Kasvava potentsiaaliga on puidutoodete ja mööblitööstus. Saare maakonna ettevõtete ekspordimahte sektorite lõikes iseloomustab joonis 9, mis võrdleb ekspordimahte sektorite kaupa aastatel 2015 ja 2016. Numbriga on joonisel välja toodud 2016. aasta näitaja.

5.3. SAARE MAAKONNA EKSPORDI SIHTTURUD

Saare maakonna ettevõtete ekspordis on olulisemateks sihtriikideks pea võrdsetes mahtudes Soome (28% ekspordist), Saksamaa (23%) ning Rootsi (22%), teised eksporditurud jäävad olulisuselt kõvasti nendest kolmest alla. Väljapoole Euroopat eksporditakse vaid umbes 5% kaupadest. Joonis 10 iseloomustab ekspordi sihtriike ning ekspordimahte aastatel 2015 ja 2016. Numbriga on välja toodud 2016. aasta näitaja.

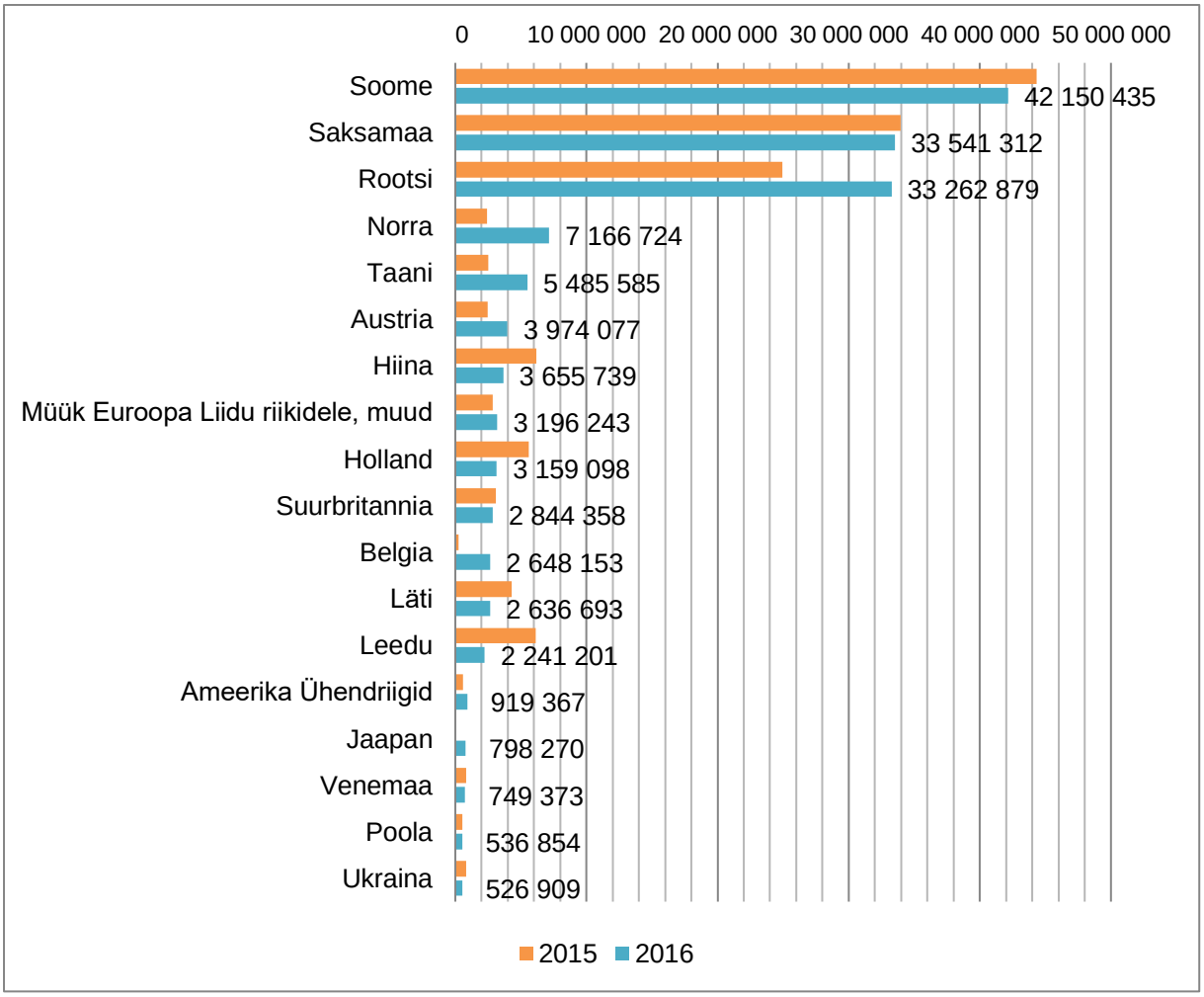

Joonis 10. Saare maakonna ekspordi sihtturud ja ekspordimahud 2015-2016 (Allikas: Äriregistri andmete töötlus)

6. ETTEVÕTLUSE TUGIORGANISATSIOONID SAARE MAAKONNAS JA EESTIS

Eesti ja Saare maakonna tugiorganisatsioonid aitavad kujundada nii maakonna kui ka Eesti ettevõtluspoliitikat ning on riikliku ettevõtluse tugisüsteemi osad, pakkudes ettevõtetele nõustamist, rahalisi toetuseid, koolitusi kui ka koostöövõimalusi. Oma tegevusega aidatakse kaasa nii Saare maakonna aga ka Eesti majanduse pikaajaliste strateegiliste eesmärkide saavutamisele.

6.1. SAAREMAAL ASUVAD ETTEVÕTLUSE TUGIÜKSUSED

SA Saare Arenduskeskus. Saare Arenduskeskus kuulub Eesti maakondlike arenduskeskuste võrgustikku. Sinna kuuluvad kõigis maakondades paiknevad organisatsioonid, mis pakuvad tasuta nõustamisteenust alustavatele ja tegutsevatele ettevõtetele, kohalikele omavalitsustele, alustavatele ja tegutsevatele mittetulundusühingutele ja sihtasutustele. Sihtasutuse eesmärgiks on läbi professionaalsete tugiteenuste kaasa aidata kohalike omavalitsuste, ettevõtjate ja kodanikeühenduste arengule Saare maakonnas.

Saarte Koostöökogu. Saarte Koostöökogu peamiseks eesmärgiks on edendada arengualgatusi, toetada kultuuri ja keskkonda. Saarte koostöökogu toetab ning aitab kaasa kohaliku ettevõtluse arengule ja suurendab teadmisi ning toimetulekuvõimet piirkonnas.

Väikelaevaehituse kompetentsikeskus (SCC). Väikelaevaehituse Kompetentsikeskus (*Small Craft Competence Centre, SCC*) on Tallinna Tehnikaülikooli teadus- ja arendusüksus. SCC peamine uurimisvaldkond on jätkusuutlik meretehnoloogia, kitsamalt laevade hüdrodünaamika – keretakistus, meresõiduomadused, kerele mõjuvad koormused ja manööverdusvõime. SCC on rakenduslike uuringute ja innovaatiliste lahenduste elluviimise algatus- ja tugikeskus. SCC pakub ettevõtetele väikelaevade disaini, mudelkatsete ja materjalilabori teenuseid. Tänu SCC tegevusele on laevaehituse klaster Saare maakonnas saanud olulise arengutoe. Sektor on kujunenud üheks Saaremaa ettevõtluse arengumootoriks. Vaata täpsemalt peatükist 4.1.

MTÜ Eesti Meretööstuse Liit. Liit esindab Eesti meretööstuse huve suhetes avaliku sektori ja rahvusvaheliste organisatsioonidega, koordineerib koostöö-, ühisturundus- ja mainekujundusprojekte, tegeleb valdkonnaga seotud õppekavade arendamise ja eriala populariseerimisega ning vahendab meretööstust puudutavat informatsiooni.

MTÜ Saaremaa Ettevõtjate Liit. Liidu eesmärgiks on esindada ettevõtjate ühiseid huve ja muuta ettevõtjasõbralikumaks kohapealset ettevõtluskliimat. Liit on ärksate ja laiemalt kui ainult enda huvidele mõtlevate Saaremaa firmajuhtide ja muude ettevõtlusega seotud asutuste ning organisatsioonijuhtide ühine ettevõtmine. Koos on võimalik olla tugevam, et teineteist usaldades ja aidates on võimalik saada kasu nii enese ettevõtmistele kui kogu Saaremaale üldisemalt. Liidu missiooniks on Saare maakonna ettevõtluskeskkonna pidev parendamine ja jätkusuutlikkuse tagamine.

Eesti Töötukassa. Töötukassa soov on, et iga inimene, kes tahab tööd teha, saaks seda teha. Töötukassa hoolitseb selle eest, et töötuks jäänud inimene saaks vajalikku abi ja töötav inimene ei jääks tööst ilma. Töötukassa aitab inimestel tööd leida, uurib tööandjate vajadusi, kaardistab tööturu vajadusi ning toetab õppima minemist. Töötukassa pakub võimalusi nii noortele kui vanematele, nii töötavale inimesele, töötule kui tööandjale.

Visit Saaremaa MTÜ. Visit Saaremaa on Saaremaa omavalitsuste algatusel ellu kutsutud turismiorganisatsioon, mis koondab ühtse eesmärgi nimel Saaremaa turismimaastikul tegutsema toimetavaid ettevõtteid ja organisatsioone. MTÜ eesmärgiks on Saaremaa kui turismisihtkoha tutvustamine ja väljastpoolt maakonda Saaremaad külastavate inimeste arvu tõstmine.

Kuressaare Ametikool. Kuressaare Ametikooli missioon on ette valmistada tööturul konkurentsivõimelisi ja elus toimetulevaid inimesi.

Kuressaare Edukontor pakub kvaliteetse internetiga kontorikohta nii lühi-, kui ka pikaajaliseks kasutamiseks. Rentida saab nii mööbleeritud privaatset kabinetti kui ka laua ja tooli kasutamist jagatud ruumis. Nõu, abi ja inspiratsiooni saab Edukontoris toimuvatelt sündmustelt ja kontoris töötavatelt erinevates valdkondades tegutsevatelt inimestelt. Lisaks kontorikoha rentimise võimalusele on Edukontoris võimalik korraldada koolitus, nõupidamine või sündmus. Selleks on pakkuda erinevas suuruses ja erineva sisustusega ruume.

Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA) maakondlikud teenindusbürood. PRIA on Eesti Vabariigi Maaeluministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus. PRIA ülesandeks on riiklike toetuste ning Euroopa Liidu põllumajanduse ja maaelu arengu toetuste, Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi toetuste ning turukorralduslike toetuste andmise korraldamine.

Kodanikuühiskonna Sihtkapital KÜSK. KÜSKi eesmärk on suurendada Eestis avalikes huvides tegutsevate vabaühenduste tegevusvõimekust ja kujundada nende tööd soodustavat keskkonda.

MTÜ Saarte Kalandus. Saarte Kalandus on avalikes huvides tegutsev vabatahtlik ühendus, mille eesmärk on kalanduse ja sellega seotud tegevusalade arendamine ning rannakülade elujõu kindlustamine. MTÜ teeb koostööd Euroopa Merendus- ja

Kalandusfondiga, mille raames jaotatakse toetusi Euroopa Liidu ühise kalamajanduspoliitika rakendamiseks.

Rajaleidja. Rajaleidja kaudu pakutakse sihtasutus Innove teenuseid (vaata lähemalt peatükist 7.3.)

MTÜ Saarte Nõuandekeskus. Saarte Nõuandekeskus on mittetulundusühing, mille eesmärgiks on eelkõige Saare maakonnas, aga ka mujal Eestis tegeleda nõustamisega põllumajanduse ja maaelu teemadel.

Saaremaa Metsaühing MTÜ. MTÜ missiooniks on arendada metsandusalast ühistegevust ja koostööd ning ühendada Saare maakonna erametsaomanikke, kaitstes erametsaomanike huve, abistades erametsaomanikke oma metsa valdamise ning haldamisega seotud probleemide lahendamisel.

6.2. EESTI TUGIÜKSUSED (EI OMA KONTORIT SAAREMAAL)

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS). EAS edendab ettevõtluspoliitikat Eestis ning on riikliku ettevõtluse tugisüsteemi üks suuremaid institutsioone, pakkudes ettevõtjatele ja teadusasutustele rahalisi toetusi, nõustamist, koostöövõimalusi ja koolitust. Oma tegevusega aidatakse kaasa Eesti majanduse pikaajaliste strateegiliste eesmärkide saavutamisele. Selleks toetatakse ekspordivõimeliste ning suuremat lisandväärtust loovate ettevõtete arengut. Kaugem eesmärk on aidata kaasa Eesti kujunemisele üheks konkurentsivõimelisemaks riigiks maailmas.

KredEx. KredEx aitab ettevõtetel kiiremini areneda ja turvaliselt välisturgudele laieneda pakkudes laene, riskikapitali, krediidikindlustust ja riigi garantiiga tagatisi. KredEx aitab parandada inimeste elamistingimusi, pakkudes kodu soetamiseks riigi garantiiga laenutagatisi ning energiatõhususele suunatud lahenduste teostamiseks laenu, tagatisi ja toetusi.

Maaelu Edendamise Sihtasutus (MES). Saaremaal vahendavad Maaelu Edendamise Sihtasutuse teenust konsulendid, kellest osad on koondunud Saarte Nõuandekeskuse alla.

Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK) on finantsasutus, mis vahendab riigieelarvelisi (keskkonnatasudest laekuv raha) Euroopa Liidu fondide, välisabiprogrammide ja rohelise investeerimisskeemi vahendeid ning annab laene keskkonnaprojektide elluviimiseks.

6.3. TEADUSASUTUSTEGA SEOTUD TUGIÜKSUSED

Adapter. Eesti teadus- ja arendusasutuste vaheline koostöövõrgustik, mille eesmärgiks on lihtsasti ja kiirelt viia kokku ettevõtjad ning teadlased. ADAPTER võimaldab ühe nupuvajutusega saada ühendust kõikide selles osalevate Eesti teadus- ja arendusasutustega, otsida nende poolt osutatavate teenuste seast endale tarvilik, tutvuda ettevõtetele suunatud toetusmeetmetega ja palju muud.

Mektory. TalTech Mektory innovatsiooni- ja ettevõtluskeskus viib kokku teadlased, üliõpilased ja ettevõtjad, et lahendada praktilisi tootearendusprobleeme ja genereerida tulevikku vaatavaid ideid.

Tehnopol. Teaduspark Tehnopol on TalTechi juures asuv teadus- ja ärilinnak, kus aidatakse alustavatel ja arenevatel tehnoloogiaettevõtetel kiiremini kasvada. Tehnopol pakub nii moodsaid büroopindu kui ka tipptasemel nõustamist ja inkubatsiooniteenust oma äri arendamiseks ja eksportturgudele sisenemiseks.

SA Archimedes Eesti Teadusagentuur – meede Nutikas. Eesmärgiks on aidata kaasa ettevõtjate huvides läbi viidavate rakendusuuringute ja tootearenduse rahastamisele avalikes TA asutustes.

Innove. Sihtasutus Innove on hariduse kompetentsikeskus, mis koordineerib ja edendab üld- ja kutsehariduse valdkonda, pakub üle-eestilise Rajaleidja võrgustiku kaudu karjääri- ja õppenõustamisteenuseid ning vahendab hariduse ja tööelu vallas Euroopa Liidu toetusi.

6.4. KOMPETENTSIKESKUSED

PLANTVALOR - Teadmistepõhiste tervise- ja loodustoodete kompetentsikeskus. Eesti Maaülikooli Põllumajandus- ja Keskkonnainstituudi Polli Aiandusuuringute Keskuse allüksusena pakub kompetentsikeskus pikaajalise puuviljade- ja marjade sordi- aretuse ning esmase töötlemise kogemuse baasil terviklikku teaduspõhist tootearendus- tuge ja teaduskoostöö võimalust toorainest kõrge lisandväärtusega toodete loomiseni. Keskuse eesmärk on arendada Eesti Maaülikooli ning tema kohalike ja välispartnerite toel välja rahvusvahelisel tasemel tugistruktuur, mis võimaldab tõsta Eesti tervise- ja loodustoodete sektori ettevõtete innovatsiooni- võimekust ning valdkondliku teadusarendustegevuse rakenduslikku kvaliteeti.

Tervisedenduse ja Rehabilitatsiooni Kompetentsikeskus (TERE KK) on liikumis- ja tegevusvõime ning ravimuda ja mudaravi valdkonnas uurimise, arendamise, teabe rakendamise, teabe levitamise ja vahendamise ning teadmuspõhise ettevõtluse arengut

soodustav keskus. TERE KK on partner erasektorile uute tõenduspõhiste toodete ja teenuste arendamisel

Põlevkivi kompetentsikeskus on teadus-ja arenduskeskus, mis pakub teenuseid ettevõtetele ja avalikule sektorile peamiselt põlevkivi- ning keemiavaldkonnas.

Puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskus TSENTER toob läbi rakendusuuringute sektorisse uusi teadmisi ja aitab kaasa regionaalarengule.

6.5. MUUD KATUSORGANISATSIOONID

Muud organisatsioonid, kes ühendavad ettevõtteid suuruse, tegevusala või muu ühise omaduse järgi ning esindavad ja kaitsevad ettevõtjate ühishuve. Valdavalt on selliste organisatsioonide eesmärk Eesti ettevõtluse edendamine ning kaasaaitamine ettevõtjasõbraliku majanduskeskkonna loomisele ja säilitamisele.

- Eesti Kaubandus-Tööstuskoda
- Eesti Väike ja Keskmiste Ettevõtete Assotsiatsioon
- Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda
- ICC Eesti (ICC Estonia)
- Eesti Tööandjate Keskliit
- Eesti Maksumaksjate Liit
- Erialaliidud

7. ETTEVÕTLUSE EDENDAMIST JA TÖÖKOHTADE LOOMIST TAKISTAVAD KITSASKOHAD

Käesolevas peatükis on kirjeldatud ettevõtluse edendamist ja töökohtade loomist takistavaid kitsaskohti. Kokku on koondatud juba eelnevalt kajastatud tähelepanekud ja lisatud on ka uusi kitsaskohti.

- **Tööjõud**

Lähiaastatel jätkuvad või süvenevad trendid nii Eestis aga ka Saare maakonnas:

- tööealise elanikkonna arvu järsk langus, tööjõuturule siseneb igal aastal 30% vähem tööikka jõudnuid;
- elanikkonna vananemine;
- kvalifitseeritud tööjõule on atraktiivsem mandri või välismaa kõrgem palgatase ja kvalifikatsioonile vastav töö;
- Eesti maakondadest madalaim kolmanda taseme hariduse osakaal Saaremaa tööjõulise elanikkonna hulgas.

Lisades üldised trendid, mis mõjutavad terve Eesti tööjõuturgu ning palkasid:

- Eesti palgataseme kiire kasv;
- elukalliduse kasv.

Selle kõige tulemusena on Eesti ettevõtete tööjõukulud möödunud või möödumas Ida-Euroopa vastavast tasemest ning kiiresti lähenemas Lääne-Euroopa riikide tasemetele. Võib järeldada, et **senisel odaval tööjõul tegutsenud majandusmudel on end ammendunud.**

Ettevõtted, kes ei investeeri ja ei loo kõrgemat kvalifikatsiooni eeldavaid nutikaid töökohti, on paari aasta pärast sunnitud oma senise tegevuse lõpetama, sest odavat tööjõudu enam ei ole.

Saare maakonna tööjõuturu kitsaskohad:

- Hea hariduse saanud koolilõpetajad ei naase kodukohta. Naasmise huvi tekkib noortel peredel, kui lapsed tuleb saata lasteaeda või kooli.
- Kinnistunud on arusaam, et Saare maakonna palgad on vabariigi ühed väiksemad. Samas ei teadvustata, et keskmise töötaja palk on Eestis konkurentsivõimeline ja ei arvestata Tallinnas lisanduvate suurte kaudsete ajaliste ja rahaliste kuludega.
- Puudub töötaja sidumise süsteem ettevõttega läbi praktikakohtade, väljaõppe või stipendiumite süsteemi. Tasuks sisse viia stipendiumite süsteem, kus KOV, ettevõtted toetaksid ühiselt noorte õpinguid, mis ühtlasi võimaldaks ettevõttel leida tööjõuturult täpselt selline töötaja keda vajatakse.

- **Ettevõtluskeskkond**

- Maakonna kriitiline mass ei ole piisavalt suur, olgu selleks siis ettevõtete suurus, sektorite suurus, rahvusvaheliste ühenduste loomine, kõrghariduse kohapealne nõudluse või piisava oskusteabe olemasolu.
- Puuduvad omavalitsuse poolt ette valmistatud alad tootmise laiendamiseks nii kohalikele kui välisinvestoritele.
- Puudub arengukiirendi laadne inkubaator. Olemasolev kontor on vaid samm selles suunas.
- Omavalitsuse poolt linna rajatavad üüripinnad on vaid väike osa kogunõudlusest. Küsimusi on tekitanud ka üürikorterite suurus, me ei vaja mitte hotellitoa laadset pinda, vaid noorele perele sobivat korterit. Eraturu üüripindade turg on väga väike.
- Eksporditurud on väga kitsalt vaid kolm peamist sihtturgu. Eestist ida- või lõuna-poolsed ekspordimahud on väikesed.
- Töötleva tööstuse eksport on üks olulisemaid majanduskasvu hoobasid ja töötleva tööstuse ekspordil on meie heaolu kasvule suurim kaal. Samas on tööstust ja ka ettevõtluskeskkonda laiemalt toetav tugisüsteem killustatud ja ebapiisav.

- **Ühendused**

- Maakonna lennuühendus Tallinnaga toimub kuni 2019 suveni veel väikese 19-kohalise ja halbade ilmaolude korral ebamugava lennukiga. Ka väljumise ajad pole kõige sobivamad. Tallinna lennujaamas tuleb rahvusvahelisele lennule pääsemiseks väljuda ootealalt ja uuesti siseneda. Töö autorid julgevad väita, et nii kvaliteetsem siseriiklik kui ka rahvusvaheline lennuühendus, millega kaasneks nii saarlaste kui ka turistide ligi 6-tunnine ajavõit Euroopa südame suunas reisimisel, võiks olla Saare maakonna majanduse kasvu järgmiseks mootoriks.
- Parvlaevaühenduse kvaliteet on stabiilne ja ooteaega 99% reiside puhul pole. Samas on mandri inimestel levinud arusaam, et maakonda pääs on keeruline.
- Kaugtöö tegemiseks pole välja arendatud piisavalt head andmesidevõrgud ja tugiteenused.
- Ebastabiilne elektriühendus on endiselt mitmetele ettevõtetele kriitiliseks teguriks.

- **Innovatsioon**

- Tarku ja kõrgepalgalisi töökohti on maakonnas vähe. Statistika näitab, et see trend süveneb.
- Omavalitsuse poolt linna rajatavad üüripinnad on vaid väike osa kogunõudlusest. Küsimusi on tekitanud ka üürikorterite suurus, me ei vaja mitte hotellitoa laadset

pinda, vaid noorele perele sobivat korterit. Eraturu üüripindade turg on pea olematu.

- **Investeeringud**

- Lisandväärtuse kasvu analüüs viimastel aastatel näitab, et peamine osa lisandväärtuse kasvust tuleb tööjõukulude kasvust ja efektiivsus (kasum) ja investeeringute näitajad (amortisatsioon) on kasvanud oluliselt aeglasemalt.
- Saare maakonnas on küll palju väliskapitalil põhinevaid ettevõtteid, samas just viimastel aastatel ei ole olnud märgatavat välisinvesteeringute kasvu.

- **Keskkond ettevõtlikkuse kasvuks ja ettevõtluseks**

- Vähe on piirkondlikke noorte läbikäimiskohti nagu koostööklubid ja seltsingud.
- Tööjõuliikuvus töökoha lähedal on sobiva elamispinna leidmise tõttu raskendatud.
- Lastega perele ei ole maakonda kolimisel võimalik sujuvaid ja terviklikke tingimusi pakkuda. Juhul kui ühel vanemal on töökoht, siis takistuseks saab teise vanema töökoha puudumine, mis ei anna kindlustunnet.
- Elamispinna leidmine uuele töötajale on liialt kallis ja osutub ettevõttele erisoodustusmaksu tõttu liiga kulukaks.
- Üldine kuvand maakonna ettevõtluskeskkonnast ja palgatasemest ei ole enam kutsuv ja ahvatlev. Saare maakond ei eristu teistest ja ei too oma tugevusi välja.

LISA 1 ANALÜÜSI ALUSANDMED JA SELGITUSED

Ettevõtluskeskkonna ja -struktuuri analüüsimisel on allikatena kasutatud Äriregistri, Maksu-ja Tolliameti, Statistikaameti, Saaremaa Vallavalitsuse ja Rahandusministeeriumi andmeid. Peamise andmebaasina on kasutatud Äriregistri andmeid. Ettevõtted on grupeeritud sektoriteks nende põhitegevusala EMTAK koodide alusel, kõrvaltegevusalade EMTAK koode pole arvestatud. Küsimustega Äriregistri andmete osas, siis tuleb kõigepealt pöörduda käesoleva töö koostajate pool.

Äriregistri andmed ei sisalda füüsilisest isikust ettevõtjate andmeid (FIE). Majandussektorite analüüsi puhul ei ole FIE-de majandusnäitajate suurus oluline, moodustades ettevõtluse käibest 0,89% ja töötajate arvust 0,86% (Maksu- ja Tolliamet 2018 III kvartali andmed). Samas FIE-de osakaal kõikidest ettevõtlusega tegutsevatest isikutest moodustab 8,1%.

Äriregistri andmed sisaldavad vaid Saare maakonda registreeritud ettevõtteid. Seega peab välja tooma olulised erisused, mis ei kajastu või kajastuvad moonutavalt koostatud ettevõtlusstatistikas. Järgmisena on välja toodud Saare maakonda registreeritud olulisemad ettevõtted, mille tegevus toimub osaliselt või täielikult väljaspool maakonda.

- OÜ SPA Tours. Ettevõtte 347 töötajast ligikaudu 3/4 töötab Viimsi SPA-s, Meresuu SPA-s ja Aquaparkis.
- Osaühing Arensburg. Ühe osa käibest moodustub Rohuküla – Heltermaa liinil osutatav toitlustusteenus.
- Aktsiaselts Saarek Production – 41 töötajat
- Ruu Kivi – mandril graniitkillustiku tootja

Olulisemad ettevõtted või sektorid, mis ei ole registreeritud Saare maakonda ja nende käive ei kajastu käesolevas analüüsis.

- Jaekaubanduse sektor – hinnanguliselt üle 2/3 Saare maakonna kaubanduse käibest moodustab mandrile registreeritud ettevõtete käive.
- TS Laevad – ettevõte ei ole registreeritud Saare maakonda.
- Muhu Leib OÜ, samas nende põhitegevus ongi laienenud maakonnast välja.

Põhitegevusalana märgitud EMTAK koodide muutmise mõju. Iga olulise ettevõtte põhitegevusala muutus võib avaldada mõju ka sektorite eri aastate võrdlusele. Näiteid:

- Reta Puit põhitegevusala EMTAK koodi alusel oli 2017 matsamajandus, enne 2017. aastat oli ettevõtte põhitegevusalaks hulgi- ja jaekaubandus. Sellega on seletatav 2017. aastal hulgi- ja jaekaubanduse mahtude vähenemine ja metsamajanduse hüppeline kasv.
- Saare Erek põhitegevusala 2015 oli ehitus ja 2016-2017 puidutööstus.

Masspäringu koostamise hetkel (25.09.2018) olid esitamata veel ligi 5% ettevõtete 2017. majandusaasta aruanded. Põhjuseid on kaks – esiteks osade ettevõtete aruandeperiood

ei alga aasta alguses ja nende aruande esitamise tähtaeg ei ole veel saabunud, teiseks aruande mitteõigeaegne esitamine. Usaldusväärse 2017. aasta andmebaasi saamiseks lisati puuduvate andmetega ettevõtetel 2017 andmeteks 2016 aasta andmed. Eelnevalt kontrolliti suurusjärke Maksu- ja Tolliameti 2017. aasta iga-kvartaalsete andmete alusel, et ei oleks olulisi erisusi.

Erisused Statistikaameti andmetega.

Kui võrrelda käesoleva uuringu andmeid Statistikaameti andmetega, siis peab arvestama, et Statistikaameti andmetes on enamasti kasutatud 20 ja enama hõivatuga ettevõtete näitajaid. Osad andmed sisaldavad samas vaid käibemaksukohuslaste andmeid. Uuringus kasutatav Äriregistrist saadud ja majandusaasta aruannete alusel koostatud andmebaas sisaldab kõiki äriühinguid välja arvatud FIE-d .

Mõnedel ettevõtetel osad andmed puudusid või olid sisestatud vastupidise märgiga. Need korrigeeriti suuremate ettevõtete puhul käsitsi. Näiteks töötajate arvu puudumisel lisati andmed MTA 2017 IV kvartali andmete alusel. Ettevõttete andmeid, kes on ekslikult sisestanud osad andmed miinusmärgiga, korrigeeriti. Vead olid järgmistes andmetes: amortisatsiooni, tööjõukulusid ja investeeringuid.

On ka ettevõtteid, kes olid tagasi kutsunud kõik 2015-2017 aruanded, neid andmebaas ei sisalda.

Valdkondade konsolideerimine on toimunud vastavalt LISA-s 1 toodud metoodikale.

II OSA

SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA ARENDAMISVÕIMALUSTE ANALÜÜS

Analüüs on koostatud Saaremaa Vallavalitsuse tellimusel projekti PGI02261 „Islands of Innovation“ raames II osana raportist „Saare maakonna ettevõtluskeskkond ja selle arendamisvõimalused analüüs“.

Tellija: Saaremaa Vallavalitsus

Koostaja: Saare Arenduskeskus SA

E-post: info@sasak.ee

Aadress: Lossi 1A, Kuressaare, 93819, Saaremaa

Kuressaare, 10.06.2019

II OSA SAARE MAAKONNA ETTEVÕTLUSKESKKONNA ARENDAMISVÕIMALUSTE ANALÜÜS

SISSEJUHATUS

Saaremaa Vallavalitsuse tellimusel on Saare Arenduskeskuse poolt koostatud Saare maakonna ettevõtluskeskkonna ja selle arendamisvõimaluste analüüs. Käesolev analüüs on töö teine osa, milles käsitletakse ettevõtluskeskkonda edendavaid lahendusi järgmistes gruppides.

- Ettevõtluse arendamiseks ja töökohtade loomiseks vajatavad **uued teenused ja lahendused.**
- **Ekspordi** osakaalu kasvatamiseks vajatavad teenused ja lahendused.
- **Tarkade töökohtade** loomisele suunatud uuenduslike lahenduste analüüs.
- **Noorte** ettevõtlikkusele suunatud uuenduslike lahenduste analüüs.
- Muude faktorite analüüs ettevõtluskeskkonna kestlikuks toetamiseks.

Käesoleva analüüsi eesmärk on kaardistada olemasolevat infot ja kogud ideid, mis aitaks arendada Saare maakonna ettevõtluskeskkonda ja anda soovitusi ja sisendeid koostatavasse dokumenti „Saaremaa valla ettevõtluskeskkonna ja innovatsiooni arengukava“.

Tänase seisuga ei ole Eesti kohalikel omavalitsustel (KOV) seadusest tulenevat kohustust panustada piirkondliku ettevõtluse arendamisse. Ometi on ettevõtlus üha enam kogumas KOV-ide tähelepanu ja huvi. Valdkond on kohaliku tasandi poliitikaloomes tähtsustumas kui vahend, mille kaudu on otseselt mõjutatav regiooni majandusareng, jõukuse kasv ja elanike heaolu. On tunda arusaama süvenemist, et regioonide kasvu aluseks saab olema omavalitsuste süsteemne panus ettevõtluskeskkonna arendamiseks.

Teravneb regioonide ja riikide asukohakonkurents, mis määrab selle, kuhu valivad oma asukoha paremad ettevõtjad ja spetsialistid. Regioonide elukeskkond, majanduslik ja intellektuaalne keskkond määravad investeeringute ja inimeste liikumise.

Vajadust tegeleda ettevõtete tootlikkuse ja lisandväärtuse kasvatamisega rõhutab ka Riigikontroll 2015. aastal läbiviidud uuringuga. Ühe võimaliku vahendina väljakutse lahendamisel näeb Riigikontroll vajadust luua riigireformiga kohalikule omavalitsusele eeldused piirkondliku ettevõtluse arendamiseks (Riigikontrolli ülevaade Riigikogule, „Ülevaade riigi vara kasutamisest ja säilimisest).

Eesmärkide seadmisel ja valdkondade arendamiseks tegevuste kavandamisel on vaja pikaajalist vaadet, mis tugineks Saare maakonna, aga ka Eesti suhtelistele eelistele nii (loodus)ressursside, tehnoloogiate kui oskuste ja teadmiste osas. Neist lähtuvalt tuleks kokku leppida prioriteedid (nii sektorid kui ka tegevused), kuidas majandust edendada.

Ettevõtluskeskkonda kujundades tuleb silmas pidada tuleviku proovikivisid – uued äri- ja töömudelid, mobiilsuse kasv, uute tehnoloogiate esiletõus ja kasutamine, potentsiaalsed geopoliitilised muudatused, regionaalse tasakaalu säilitamine, kuritegevuse, sh küberkuritegevuse kasv.

1. TARKADE TÖÖKOHTADE LOOMISELE SUUNATUD UUENDUSLIKE LAHENDUSTE ANALÜÜS

1.1. HETKEOLUKORD

Saare maakonnas 2019. aastal läbi viidud ettevõtjate rahulolu uuring näitas selgelt, et vajaliku tööjõu olemasolu ja selle leidmise võimalused on ettevõtjate silmis kõige kriitilisem ettevõtluskeskkonda mõjutav tegur Saare maakonnas.

Lähiaastatel jätkuvad või süvenevad trendid nii Eestis aga ka Saare maakonnas:

Nii nagu kogu Euroopat, ootavad ka Eestit ja Saaremaad ees olulised demograafilised arengud, mis seavad tööjõu pakkumisele täiendavad ulatuslikud piirangud.

- tööealise elanikkonna arvu järsk langus, tööjõuturule siseneb igal aastal 30% vähem tööikka jõudnuid;
- kvalifitseeritud tööjõule on atraktiivsem mandri või välismaa kõrgem palgatase ja kvalifikatsioonile vastav töö;
- madal kolmanda taseme hariduse osakaal Saare maakonna tööjõulise elanikkonna hulgas;
- kvalifitseeritud spetsialistide ning oskustööliste suurenev puudus.

Lisades üldised trendid, mis mõjutavad terve Eesti tööjõuturgu ning palkasid:

- majanduse kiire kasv;
- Eesti palgataseme kiire kasv;
- elukalliduse kasv.

Selle kõige tulemusena on Eesti ettevõtete tööjõukulud möödunud või möödumas Ida-Euroopa vastavast tasemest ning kiiresti lähenemas Lääne-Euroopa riikide tasemetele.

Võib järeldada, et senisel odaval tööjõul tegutsenud majandusmudel on end ammendanud.

Ettevõtted, kes ei investeeri ja ei loo kõrgemat kvalifikatsiooni eeldavaid nutikaid töökohti, on paari aasta pärast sunnitud oma senise tegevuse lõpetama, sest odavat tööjõudu enam ei ole.

Pikki aastaid kestnud väljaränne ning ulgtööl käimine viitavad sellele, et Saare maakonna töökohtade valik pole kvalifitseeritud inimeste jaoks piisavalt atraktiivne. Sama kinnitab ka fakt, et võrreldes teiste maakondadega oli 2017. aastal Saare maakonna tööealise

rahvastiku hulgas vähim kolmanda taseme haridusega (keskeri- ja tehnikumiharidus keskhariduse baasil ning kõrgharidus) töötajaid 22,3%. Ja see näitaja on langustrendis.

Lisaks kõrgelt kvalifitseeritud töökohtade tekkele on oluline, kuidas tagada välismaise oskustööjõu, investorite, tippspetsialistide, kaugtöö (sh IKT valdkonna) töökohtade ning teadlaste ja tudengite Saare maakonda tuleku ja kohanemise soodustamise.

1.2. TULEVIKU TÖÖ – UUED SUUNAD JA LAHENDUSED

Täna toimuva kvalifitseeritud tööjõu väljarände tingimustes oleks õige vaadata maailmas toimuvaid trende ja soodustada meile sobivate arengute toomist maakonda. Just kvalifitseeritud tööjõu osas on töö kaotamas geograafilist sidet ja muutumas protsessipõhiseks.

Alljärgnevalt on käsitletud raportis "Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused" väljatoodud olulisi suunamuutuseid. Kasutatud on ka Eesti 2035 strateegia koostamise töömaterjale.

Uued tehnoloogiad ja IT-platvormid (sotsiaalmeedia, avaandmed, avatud platvormid, pilvetehnoloogiad, suurandmed, tehisintellekt jne) muudavad ettevõtete struktuuri ja toimimist. Traditsioonilised töö tegemise viisid hägustuvad ning need muutused eeldavad võrreldes senisega enam paindlikkust ja autonoomsust nii ettevõtjatelt kui ka töötajatelt. Paindlikele töötamise vormidele on iseloomulikud ebatraditsioonilised tööajad ja -kohad või ebaregulaarne töötegemine.

- Struktuursetest muutustest on peamine tööturu arengute mõjutaja ja käivitaja Euroopas olnud majandus- ja finantskriis, mis sai alguse 2008. aastal. Samas võib seda pidada ka pikaajalistele väljakutsetele tähelepanu juhtivaks ning ennetavat reageerimist võimaldavaks teguriks. Majanduslikud väljakutsed on viinud ettevõtete ja töökohtade restruktureerimiseni ning ülesannete laiema jaotamiseni organisatsiooniüleselt.
- Kõige olulisem uute töövormide leviku ajendaja on 20. sajandi lõpus alguse saanud informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiate tempokas areng, mis on fundamentaalselt muutnud töömaailmaga seotud võimalusi, töötingimusi ja töö kvaliteeti. Üha kiirem internet, mobiilse interneti areng ning töö tegemist soodustavate programmide ja nutirakenduste levik on loonud olukorra, kus inimesed elavad võrgustunud ja tiheda suhtluse maailmas ning suurt hulka tööülesandeid saab täita jooksvalt väljaspool tööandja pakutavat kontoripinda või pakkudes oma teenuseid iseseisva lepingupartnerina. Sellele aitab kaasa uusi töövorme soodustava töökultuuri areng ja tööaja paindlikkuse kasv.

- Muutused uute põlvkondade väärtussüsteemis on samuti üks enammainitud töömaailma muutuste põhjuseid. Praegu on tööturul aktiivsed X-põlvkond (1960. ja 1970. aastatel sündinud) ja Y-põlvkond (1980–2000 sündinud), ning tööturule on sisenemas Z-põlvkond (pärast 2000. aastaid sündinud). Y-põlvkond ehk *millenials* väärtustab varasemast X-põlvkonnast enam missioonipõhist ja enesearengule suunatud tööd, mis võimaldab kombineerida tööd ja isiklikku elu. Kui X-põlvkond on olnud orienteeritud edule ja karjäärile ning juhindunud selles tugevast hierarhiast, siis Y-põlvkond juhindub enam sisemisest missioonist ning otsib töökohal paindlikkust. Need trendid süvenevad veelgi enam digiajastu Z-põlvkonna noorte hulgas, kelle puhul on tööturule sisenemisel täheldatud projektipõhist lähenemist ja ettevõtlikkust.

Tehnoloogia areng on kiirendanud töökohtade automatiseerimist, mille tulemusel väheneb töökohtade arv stabiilselt pikema aja vältel. Digitaliseerimine ja muud tööturgu puudutavad trendid on kaasa toonud uued võimalused ja väljakutsed. Paljud töökohad on juba praegu varasemaga võrreldes oluliselt muutunud.

Uute töövormide levik on ajendatud eeskätt digitaalsete tehnoloogiate ja mobiilse side arengust, kuid olulised on ka põlvkondlikud ja kultuurilised muutused. Olulist rolli uute töövormide levikul mängivad uued ärimudelid ja töösuhteid juba praeguseks kardinaalselt muutnud jagamismajanduse koostööplatvormid. On selge, et seni domineerinud pikaajaliste töösuhete asemel on maailm üha enam liikumas projektipõhise ja iseseisvaid lepingupartnereid hõlmava töö suunas, kus on keeruline eristada, kas töö tegija staatus peaks olema töötaja või hoopiski ettevõtja. Neid uusi suundumusi seostatakse läbivalt neljanda tööstusrevolutsiooni (ehk digirevolutsiooni) mõistega.

Eesti tulevikutöökohtade analüüs toob välja, et projektipõhiste ja iseseisvaid lepingupartnereid hõlmavate töökohtade osakaal vaid kasvab. OSKA aruande tulevikuprojektsiooni põhjal võib Eestis lähikümnendil oodata erinevate paindlike töövormide kasutamise kasvu, eriti aga kaugtööd, töötaja jagamise, töö jagamise, töö väljakutsel ja IKT-põhise mobiilse töö kasutamist. Oluline roll saab olema paindlikel töövõimalustel ja uutel töövormidel, mis muudavad võimalikuks tööjõuturul osalemise ka väga väikese osaajaga, eemalt töötades või ise täielikult oma tööaega kontrollides.

Uute töövormide levikut soodustavad tegurid

Võrreldes paljude teiste riikidega on Eestis väga head infotehnoloogilised võimalused kiire internetiühenduse ja mobiilse interneti näol ning Eesti elanikkonda iseloomustab kõrge digioskuste tase. Need tegurid võimaldavad rakendada IKT-põhist mobiilset tööd oma

parimas tähenduses ning paljudel ametikohtadel on võimalik korraldada oma igapäevatööd kontorisse minemata – töötada liikumisel (autost, rongist), maakodust või muust eelistatud kohast.

Eestis, aga miks mitte ka Saaremaal, on väga head võimalused uute töövormide rakendamiseks ja seeläbi IKT sektori ja ka horisontaalselt kõikide majandussektorite arenguks. IKT valdkonna ülikiiret arengut näitab ka sektori kiire kasv Eesti teenuste ekspordis.

Saaremaale on võtmeküsimuseks uute töövormide muutustega kaasa minek ja selleks vajalike infrastruktuuride, ühenduste ning Saaremaast kui heast kaugtöökohast kuvandi loomine.

Digitaalsed oskused ja tehnoloogia areng on tugevalt seotud ka uut tüüpi organisatsioonimudelite arenguga. Lisaks sellele, et digitaalseid platvorme on mugav kasutada, on üks seda tegevust ajendav tegur nendega liitumise lihtsus. Koostööplatvormid võimaldavad paindlikke töötamisvõimalusi nn minimaalsete turuletuleku võimalustega – tüüptingimustele vastavad teenusepakkujad ei pea tegema muud, kui ennast veebiplatvormil registreerima. Samamoodi kiire ja paindlik on töövahendusportaalide vahendusel juhutööde leidmine.

Mööda ei saa vaadata ka nooremate põlvkondade ootuste ja väärtuste muutumisest. Arusaam tööst ja noorte ootused tööle on sarnaselt muu arenenud maailmaga muutunud ka Eestis. Üha enam kombineeritakse tööl käimist e-nomaadlusega ehk reisides töötamisega või soovitakse teha tööelust pikemaid pause, et vahepealsel ajal leida aega enda ja oma pere jaoks. Nooremate põlvkondade jaoks on tüüpiline ka missioonipõhise töö tegemise soov.

Suureneb nõudlus n-ö T-tarkuse ja ülekantavate oskuste järele (Raul Eamets 2019). T-tarkuse põhisisu seisneb selles, et meil on omandatud ülekantavad oskused, mis võimaldavad tegutseda mitmes eluvaldkonnas (horisontaalne joon - näitena IKT) ning ühes konkreetsemas valdkonnas on meil süvateadmised (vertikaalne joon).

Kaugtöö edasiarendused – uued suunad

IKT-põhine mobiilne töö - definitsioon. IKT-põhine mobiilne töö (ICT-based mobile work) tähistab töökorraldust, mille raames töötatakse vähemalt osaliselt, kuid regulaarselt väljaspool põhikontorit", milleks võib olla nii tööandja poolt pakutav kontor kui ka kodukontor, kasutades selleks IKT vahendeid veebipõhise ühenduse saamiseks jagatud arvutite süsteemiga. Tööd tehakse kõikjal ja igal ajal, mis sobib kokku töö korralduse, tööülesannete, töögraafiku ja töötaja elustiiliga.

IKT-põhise mobiilse töö kasutamise tingimused: 1) töövormi kasutamisele vastav organisatsioonikultuur; 2) töötajatele võimaldatakse palju autonoomsust; 3) kasutatakse automaatseid tööaja jälgimise süsteeme; 4) lihtsustatakse töötajate omavahelist

suhtlemist erinevaid veebipõhiseid suhtluskeskkondi kasutades; 5) töötajatele võimaldatakse ligipääs koostöökontoritele.

Digitaalne nomaadlus kui elustiil on digitaalsete võimaluste arenedes tekkinud nähtus. Digitaalsed nomaadid on valdavalt noored, 1980. aastate alguses kuni 1990. aastate lõpus sündinud inimeste ehk Y põlvkond, teatud valdkonnale spetsialiseerunud, iseseisva lepingupartnerina või täistööajaga ja traditsioonilise töölepingu alusel töötavad inimesed, kes kombineerivad reisimise ja töötamise. Seda võib suuresti seostada ka isikliku eneseteostuse tähtsustamise trendiga. Võrreldes eelnevate põlvkondadega, tähtsustavad Y-põlvkonna inimesed tööalast edu vähem ning proovivad leida enam võimalusi oma karjääri ühendamiseks hobide ja pereeluga. Digitaalsete nomaadide elustiili osaks on pidev logistiliste plaanide tegemine ja internetivõimaluste otsimine.

Töötaja jagamine - Töötaja strateegiline jagamine on töövorm, mille raames tööandjate grupp võtab töötajaid ühiselt tööle ning vastutab ühiselt. Tööandjad teevad tööjõu värbamisel, organiseerimisel, kasutamisel ja planeerimisel koostööd.

Rahvahange (crowd work). Rahvahanke töövormiks loetakse sellist töö tegemise viisi, mille raames viiakse omavahel kokku määramata arv tööd tegevaid isikuid ja kliente ning tööd tehakse ainult interneti vahendusel, digitaalselt koostööplatvormil. Koostööplatvorm ehk ühisplatvorm (collaborative platform) on infotehnoloogiline lahendus, mis võimaldab kas interneti, mobiilirakenduse või muu sidevõrgustiku vahendusel viia omavahel kokku sarnaste huvidega isikud – muuhulgas ka tööd andvad isikud ja tööd teha tahtvad isikud.

(Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused - Technopolis, Riigikantselei ja TÜ 2017).

1.3. TEADUS- JA ARENDUSTEGEVUS NING INNOVATSIOON (TAI)

Inimeste elujärg on otseselt seotud majandusarenguga.

Majandusareng = tööjõud, selle kvaliteet, kapital ja innovatsioonivõimekus.

- Tööjõud on piiratud ja tugeva palgakasvu surve all.
- Kapitali hind on globaalses majanduses ühtlustunud.
- **Kõige rohkem saame mõjutada innovatsioonivõimekust.**

Eesti majanduse probleem on madal lisandväärtus ja tootlikkus, seda enam Saare maakonna majanduses, kus vastavad näitajad on tagasihoidlikumad. Meie konkurentsieelis on siiani olnud madal tööjõukulu. Valdkonnad, kus konkurentsieelise annab suuresti tööjõuhind, on globaalsetes väärtusahelates reeglina esimestel astmetel, kus teaduse ja innovatsiooni roll on väga väike. Ainus väljapääs on suurendada ettevõtete võimekust teadus-, arendustegevuse ja innovatsiooni ehk nutika spetsialiseerumise osas, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning teiste tehnoloogiliste arenduste kasutuselevõtu kaudu.

Teadus on Eestis kõrgel tasemel, kuid selle panus ettevõtete tootlikkuse kasvu on siiani olnud tagasihoidlik. Tuleb üha soodustada koostööd ettevõtete ja teadusasutuste vahel, sh tuleb olla avatud rahvusvahelisele koostööle.

Nutikad TAI investeeringud soodustavad (kasvu)valdkondade arengut ennaktempos. Suurem digitaliseerimine ja automatiseerimine suurendab efektiivsust ja seeläbi annab kulueelise. Innovatsioon aga võimaldab targema toote ja teenuse eest küsida kõrgemat hinda. Innovatsiooni tegemiseks on vaja riskijulgust ja kapitali, aga lisaks ka teadmist, kuidas seda kõike teha. Kõik see tagab teadmusmahuka ettevõtluse arengu, lisandväärtuse kasvu ja ekspordi märgatava suurenemise.

(Teadmistepõhine Eesti - TAI strateegia; Viljar Lubi 2019)

Eesti riigis on sõlmitud ühiskondlik kokkulepe, mille alusel Teadus-, arendustegevuse ja innovatsiooni (TAI) riiklik rahastamine tõuseb kolme aasta jooksul ühe protsendini SKT-st ehk 40% (0,7 miljardilt 1 miljardini)! Samamoodi suurenevad uuel, 2021. aastal algaval EL rahastamisperioodil eraldised TAI investeeringutesse. Peame aktiivselt osalema vahendite jaotamise protsessides ja pakkuma välja nutikaid ning maakonnale sobivaid lahendusi. TAI vahendite kasvu üheks osaks saab olema ka ettevõtjate koostöö teadus- ja arendusasutustega. Teadus ja arendusasutuste koostöö erasektoriga viiks omakorda erasektori investeeringute suurendamisse teadus- ja arendustegevusse.

1.4. NELJANDAT TÖÖSTUSREVOLUTSIOONI VEAB ASJADE INTERNET

Asjade internet on üks peamistest tehnoloogiatest, mis tõukab tagant käimasolevat nn neljandat tööstusrevolutsiooni (Industry 4.0) – või teisalt ka vastupidi, tööstusrevolutsioon annab hoogu ja investeeringuid värkvõrgu (e. asjade internet - Interneti kaudu seotud asjade võrk, kus need kasutaja ja üksteisega informatsiooni jagavad ja vahetavad ning koos teatud ülesandeid täidavad.) kiirele arengule.

Asjade Internet - seotud tehnoloogiad

Mõistagi on värkvõrgu tehnoloogia tihedalt seotud teiste uute tehnoloogiatega.

• Pilvelahendused: andmevahetus nutistu (asjade internet) seadmete vahel, andmete varundamine ja kasutajate ligipääs nutistule toimub tavaliselt pilveteenuste kaudu.

• Suurandmetel põhinev analüütika: nutistu sensorid toodavad pidevalt tohutus koguses andmeid, mis võimaldavad teostada keerukat analüütikat (mustriotsing).

• Tehisintellekt: kasutajate, seadmete ja keskkonna omavahelist suhtlust pidevalt analüüsivad masinõppe algoritmid loovad ja parendavad pidevalt matemaatilisi mudeleid, mis võimaldavad ennustada nutistu parema toimimise tagamiseks kasutaja vajadusi ning seadmete hooldusvajadust.

• Virtuaal- ja liitreaalsus: inimese suhtlus värkvõrgu lahendustega muutub üha loomulikumaks, keerukaid andmeid esitatakse liit- või virtuaalreaalsuse abil visualiseerituna (nt nutiauto esiklaasile projitseeritud liiklussoovitused või VR-prillide abil kaugjuhitav ajukirurgia operatsioon).

• Robootika ja mehhatroonika: programmeeritavad mehhaanilised seadmed jäävad endiselt oluliseks osaks värkvõrgust, luues vajadusi uue põlvkonna ajamite, andurite ja inimese-masina kasutajaliidese järele.

(Hariduse Tehnoloogiakompass, 2019)

1.5. INFO- JA KOMMUNIKATSIOONITEHNOLOOGIA ARENGUKS EELDUSTE LOOMINE

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) valdkond on olnud Eestis suurima kasvuga ja on andnud peamise tõuke teenuste sektori väga kiirele kasvule, sealhulgas teenuste ekspordi kasvule. Sektor on koondunud Tallinna regiooni ja väiksemal määral Tartusse. Just IKT teenuste eksport on taganud sektori kiire kasvu ja vedanud oluliselt Eesti majanduskasvu. Kas me oleme kasutanud ära Eesti, kui nr 1 E-Riigi mainet?

Nimetatud valdkonna eelisarendamise vajadus on käesoleva analüüsi koostajate arvates maakonna majandusarengu üheks võtmeks ja läbib käesolevat tööd paljudes peatükkides. Seetõttu peame oluliseks luua eeldusi IKT potentsiaali ühtlasemaks kasutuselevõtuks ka Saare maakonnas ettevõtluse arenguks ja teenuste kättesaadavuseks tagamiseks. Esimeseks reaalseks sammuks saab olema kiire elektroonilise side arendamine. Ühtlasi luuakse sellega eeldused digitaalse lõhe vähenemiseks nii regioonide kui ka Kuressaare ning hõreasustusega maapiirkondade vahel.

Kaugtöö kasutamise ja kiire internetiühenduse võrgu laiendamine aitab ära kasutada infoühiskonna arenguga kaasnevaid võimalusi nii töökohtade kättesaadavuseks kui ka hõive suurendamiseks. (Eesti Regionaalarengu Strateegia).

Järgmise sammuna tuleks luua ja rakendada edukalt uusi töötamise viise – e-hajustaristut, kasutada avatud ligipääsuga andmeid.

Meie võimaluseks on kasuta haldusreformi tulemusel tekkinud ühtset Saaremaa omavalitsust kui teenäitajat ja uuendajat IKT infrastruktuuri loomisel järgmistes valdkondades.

- Tugiteenuste E-keskkonna loomine.
- Omavalitsust ja meie elukeskkonda kajastava infovärava loomine.
- Arengukiirendid väikeettevõtjatele ja kaugtöö tegijatele.
- Looduslastest Digitaalsete nomaadide (digirändurite) elukeskkond.
- IKT ja digitaliseerimisalase pidevõppe käivitamine.

1.6. KESKKONNAHOID JA TAASTUVENERGEETIKA KUI INNOVATSIOON

Tulevasel EL rahastamisperioodil (2021+) võetakse fookusesse eelkõige CO2 ja fossiilsete kütuste tarbimise vähendamisele suunatud tegevused. Need hõlmavad endas laia skaalat, mida üldistavalt saab nimetada keskkonnasõbralikuks roheliseks investeeringuks, mis on kujunemas targa majandamise aluspõhimõtteks. Konkreetsemalt sisaldab see taastuvenergeetikat, keskkonna- ja ressursitõhusust, ressursside efektiivsemat kasutamist, sh maa- ja loodusvarade, tooraine väärindamist, ökodisaini, mille käigus asendatakse keemiamaterjalid ökoloogilistega, ringmajandust, biomajandust, jätkusuutlikkuse edendamist.

Kirjeldatud valdkondade areng on maailmas üks kiiremaid ja investeeringud valdkonda on ülisuured. Samas, eelkirjeldatud valdkonnad on kõik Saare maakonnas aktuaalsed märksõnad. Teema arendust on jätkatud peatükis 3.2.2. „Kindlad fookused – kasvuvaldkondade valik“.

Tugimeetmete muutus Euroopa Liidu uuel rahastamisperioodil 2021+.

Võimalusena tuleks näha tugimeetmete ümbergrupeerumist järgmisel toetusperioodil 2021-2027. Siseriiklikud meetmed asenduvad oluliselt suuremate EL-üleste meetmetega, samas nendes osalemine nõuab suuremat kompetentsust. Meetmete kvantiteet asendub kvaliteediga. Selgelt on kasvamas järgnevad toetussuunad:

- **Üldistavalt – keskkonnasõbralik roheline investeering, mis on targa majandamise alus. Taastuvenergeetika, CO2 vähendamisele suunatud tegevused.**

- Ettevõtete teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon (TAI).
- Toote, teenuse või protsessi innovatsioon.
- Digitaliseerimisele, automatiseerimisele ja tootearendusele suunatud võimalused.
- Keskkonna- ja ressursitõhusus, ressursside efektiivsem kasutamine, sh maa- ja loodusvarade, tooraine väärindamine.
- CO2 vähendamisele suunatud tegevused.
- Ökodisain, mille käigus asendatakse keemiamaterjalid ökoloogilistega .
- Taastuvenergeetika.
- Biomajandus.
- Sotsiaalne ettevõtlus.
- LIFE, NUTIKAS, HORISONT 2020, Innovatsioonifond .
- KIK Ressursitõhusus.
- Väiksematele ettevõtetele ja START UP ettevõtetele .

- KREDEX juures tegutsev START UP rahastamine läbi allfondide. Balti Innovatsioonifond BIF ja ESTFUND. Fondide läbi tulevad uutesse projektidesse investorid, kes reeglina lahkuvad ettevõttest u 5 a möödudes.
- ETA all olevaid fonde EIT CLIMATE KIC ja EIT RAW MATERIALS KIC.

1.7. STIPENDIUMITE SÜSTEEMI LOOMINE

Oluline küsimus on, kuidas tagada teadmiste mobiilsus ja teadmiste ülekanne ning kuidas suurendada teadlaste osalemist ettevõtluses. Üks võimalus on stipendiumite süsteem, kus ettevõtete stipendiaadid saavad osa ülikoolide teadmistest ja on oma uurimistööde läbi sillaks teadmiste edasikandmisel ettevõtetele. Selle abil saaks siduda üliõpilasi Saaremaa ettevõtetega ja luua nende abil kontakt ülikoolide TAI rakendusuuringute süsteemiga.

Valla ja ettevõtete poolt ühiselt toetatava stipendiumi eesmärk oleks siduda Saaremaa ettevõtetega nendega haakuvatel profiilidel õppivad tudengid. Kõik paremad lõpetajad on juba tööl ja reeglina teevad kõrgkoolide lähedal asuvad ettevõtted neile varakult atraktiivsed ettepanekud, jättes Lääne-Eesti kõrgharidusega noortest ilma. Stipendiumi kaudu saaks ettevõte need teenused, mille jaoks täna tuleb EAS meetmetest toetust küsida – probleemide lahenduse või tootearenduse vahelüliks tuleb üliõpilane, kes seostab oma kodutöö, praktika ja lõputöö ettevõtte vajadustega. Lisaks jääb maakonda potentsiaalne kõrge kvalifikatsiooniga spetsialist, lisaks perelooja.

Et stipendium oleks tulumaksuvaba, peab maksjaks olema kõrgkool – omavalitsus ja ettevõte teevad sinna vajalikud kanded. Stipendiumileping on standardne. Arvestama peab ka kõrgkoolipoolse menetlustasuga. Eesmärk oleks leppida tingimustes kokku kõrgkooli ja omavalitsuse vahelise lepinguga, mille alusel edasised kanded, konkursid, stipendiumlepingute sõlmimine ja stipendiumi väljamaksmine toimuks rutiinse protseduuri alusel.

See oleks konkreetne võimalus muuta haritud tööjõu kättesaadavust.

1.8. ARENGUFONDI LOOMINE KOOSTÖÖS ETTEVÕTJATEGA

Eestis tegutseb mitmeid innovatiivseid algatusi rahastavaid fonde ja ühisrahastusplatvorme. Näitena võib tuua Fundwise, Funderbeam, Hooandja, KREDEX juures tegutsev START UP rahastamine läbi allfondide - Balti Innovatsioonifond BIF ja

ESTFUND. Viimati nimetatud fondide läbi tulevad uutesse projektidesse investorid, kes reeglina lahkuvad ettevõttest u 5 a möödudes.

Tasub kaaluda Saaremaal oma innovatsioonifondi loomist, mis ühendaks alustavaid innovaatilisi projekte Saaremaal tegutsevate või Saaremaa taustaga investoritega. Üha enam on saarlase juurtega ettevõtjaid, kes on oma elutöö teinud ja sooviks nüüd panustada kas kogukonda või startup ettevõtete nõustamisse või investeerimisse.

Esimene samm selles suunas on just tehtud. Saarte Koostöökogu ja Saare Arenduskeskuse algatusel ning LEADER toel on loomisel fond, mis pakub **Saare maakonna tootjatele-teenusepakkujatele arenguhüppe teostamiseks finantstuge.**

1.9. TARKADE TÖÖKOHTADE LOOMISELE SUUNATUD HARIDUS- JA KOOLITUSSÜSTEEM

Alljärgnevalt on välja toodud mõned olulisemad märksõnad, millistes suundades peaks maakonna haridussüsteem liikuma, et pakutav haridus soodustaks ettevõtluse arengut.

- Maakonna klastreid toetava tegevuse ja tugiõppe järjekindel edasiarendamine.
- Kõikidel haridustasemetel kvaliteetne IKT õpe.
- Laiapõhjaline digiteadlikkuse kasvatamine sh. riigi pakutavad ühiskoolitused.
- Toetada ettevõtlusõppe arendamist ja uusi ettevõtluskogemuse omandamise vorme, kaasates senisest enam lektoritena praktikuid, ettevõtjaid, praktika pakkujaid jmt.
    - Koolides praktiline ja praktikutega koostöös läbiviidav majandusõpe.
- Elukestev õpe - eelisarendatuna inglise keel üle 35-aastastele ja digiteadlikkuse tõstmine.

1.10. TARKADE TÖÖKOHTADE LOOMISELE SUUNATUD MEETMETE KIRJELDUS

Eelmise maakonna arengustrateegia „Saare maakonna arengustrateegia 2020“ üheks eesmärgiks oli, et 2-4 ettevõtet aastas osaleb nutika kasvu toetusprogrammides. Täna on nutika kasvu toetusprogrammi läbivate ettevõtete arv aastas üle 50. Info kättesaadavus erinevatest TAI meetmetest on oluliselt parenenud tänu EAS ja SAK kliendihaldurite ning teiste tugimeetmete konsultantide teavitustööle. Arengud on juba olnud

märkimisväärsed. Samas endiselt on palju ettevõtteid, kelleni pole jõudnud erinevate toetusmeetmete info, või kes kardavad meetme rakendamisega kaasnevat võimalikku bürokraatiat. Samuti on vähe ettevõtteid, kes otseselt osalevad suuremahulistes teaduslikes rakendusuuringutes.

Võimalikke TAI meetmeid on kümnetes, tooks välja olulisemad nagu EAS Innovatsiooni- ja Arendusosak, arenguprogramm, digitaliseerimise meetmed, KIK ressursitõhususe meede, LIFE, HORISONT, Archimedes Nutikas programm. Nendele meetmetele on lihtne ligineda ADAPTER - teadus- ja arendusasutuste vahelise koostöövõrgustiku toel, mille eesmärgiks on lihtsalt ja kiirelt viia kokku ettevõtjad ning teadlased. Vastavad tugiorganisatsioonid on toodud raporti „Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna kaardistamine ja ülevaade 2018. “ Peatükis 6.3.

Alljärgnevalt on välja toodud riigi poolt pakutavad Tarkade töökohtade loomisele suunatud ja uuenduslikke lahendusi pakkuvad põhimeetmed. Allkirjeldatud meetmetest saab täpsema infot Saare Arenduskeskusest.

- Tootearenduse meetmed.
- Ettevõtte arenguprogramm.
- Innovatsiooni- ja arendusosaku pakkumine ettevõtjatele, toetamaks esmakordset kontakti loomist ettevõtete ja innovatsiooniteenuse pakkujate vahel.
- Nutikas meede.
- Tööstuse digitaliseerimise teadlikkuse tegevused - digitoetus, digidiagnostika.
- Eksporti toetavate tegevuste elluviimine. Ekspordi arendustegevused. Ekspordinõunike tugi välisturgudele sisenemisel.
- Ettevõtetele toote- ja tehnoloogiaarendusprogrammi järgmine faas, eesmärgiga suurendada ettevõtete investeeringuid teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni ning seeläbi kasvatada ettevõtete müügitulu uutest toodetest ja teenustest.
- Ettevõtete läbimõeldud arengu toetamine, tegevuste parem planeerimine, innovatsiooni rakendamine ja tootearendus.
- KIK Ressursitõhususe meede.
- Startup Estonia programm. Läbi ärikiirendi on võimalik iduettevõtjal saada nõustamisi, koolitusi ja mentorlust ning muid tegevusi iduettevõtja arendamiseks.

(Riigi eelarvestrateegia 2019-2022)

2. EKSPORDI OSAKAALU KASVATAMISEKS VAJATAVAD TEENUSED JA LAHENDUSED

Kõrge konkurentsivõime saavutamine on regioonide üks olulisem tegevuseesmärk. Konkurentsivõimelised regioonid suudavad müüa rahvusvahelistel turgudel rohkem tooteid ja teenuseid ning sellega tagada kiirema rikkuse kasvu ja heaolu tõusu. Väikese siseturuga ja mitte kõige rikkamate väikeriikide puhul on ekspordile orienteeritus üks majanduse edu olulisemaid aluseid.

Mida rikkam on riik, seda kvaliteetsemat, parema disainiga ja võimalikult funktsionaalsemat toodet-teenust tema kodanik vajab. Saaremaa peamistes ekspordi sihtturgudes (Rootsi, Soome, Saksamaa) soovitakse just eelkirjeldatud tooteid. Seetõttu oleks esimese sammu, ekspordi käivitamise, kõrval oluline jätkata süstemaatilise tootearendusega, et pürgida järjest maksujõulisematele turgudele. Samas, nii nagu kogu Eesti, nii ka Saare maakonna ettevõtete probleemideks on napid turundusoskused, nõrk kontaktvõrgustik välisturgudel, vähene arendustöö ja pikaajalise planeerimise puudulikkus. Sinna lisanduvad veel nõrgad teadmised välisturgudest ning toodete/teenuste intellektuaalomandi ebapiisav kaitstus. Maakonna ettevõtete rahvusvahelistumine, ehk koostöö välisfirmadega, on nõrk.

Saare maakonnas on heaks näiteks, kuidas toetada sektorite ja ka ekspordimahtude kasvu, klastripõhine lähenemine. Välja on valitud eelisarendatav valdkond – väikelaevaehitus ja see on toonud selget edu. Laevaehituse klastri positiivse näite valguses tuleb edasi minna uute klastrite loomise-arendamisega, näiteks bioressursi väärindamine, (mere)toorme ja toiduainete valdkond ja kogu sinimajandus tervikuna, taastuvenergeetika. Täpsemalt peatükis 3.2. Kindlad fookused – kasvuvaldkondade valik.

2.1. GLOBAALSES PLAANIS VÄLISKAUBANDUSE KESKKONDA MÕJUTAVAD MUUTUSED

Tehnoloogia areneb kiirenevalt ning ettevõtjad võtavad uusi tehnoloogiaid üha kiiremini kasutusele. Eesti ettevõtetel on uute tehnoloogiate ja ärimudelite kasutuselevõtus arenguruumi palju. Näiteks ulatuslikum digitehnoloogiate, sealhulgas tehisintellektil põhinevate lahenduste, integreerimine ettevõtlussektoris, sh tööstussektoris loob võimalused protsesse tõhustada, globaalsetesse väärtusahelatesse siseneda ning uut tüüpi tooteid ja teenuseid pakkuda. Robotiseerimine ja automatiseerimine muudab aga tootmise vähem töömahukaks ja tasakaalustab sel moel palgakasvu mõjusid.

Globaalsetes tarneahelates osalemine parandab ettevõtete ligipääsu uuele tehnoloogiale ning avab uusi turge. Aasia keskklassi ja kaasnevat tarbimise kasvu ei pruugi Eesti ettevõtted iseseisvalt suuta ära kasutada. Osaledes globaalsetes tarneahelates ja seal senisest kõrgematele tasemetele tõustes on see lihtsam. See omakorda eeldab seniste ärimudelite muutumist. Välistrendide analüüs kinnitab, et Lääneriikides on tarbimismustrid muutumas. Tarbijad on senisest informeeritumad ja suuremate nõudmistega, eeldavad personaalset lähenemist, väärtustavad keskkonnasäästu, kohalikke tooteid ja tervislikkust. Ettevõtjatele loovad need muutused uusi ärivõimalusi.

Arvestades üha kiiremini toimuvate tehnoloogiliste muutuste (mh automatiseerimine), uute ärimudelite esile kerkimise ja samas väheneva töökohakindlusega, peavad kõik inimesed kohanema vajadusega **end arendada** ja juurde õppida terve elukaare jooksul. Eriti kiiresti vananevad tehnoloogiaalased ja digitaaloskused.

Kohalikke ressursse (nt puit, turvas, maavarad) tuleb senisest enam kohapeal väärindada. See eeldab tõhusat ja eesmärgistatud koostööd omavalitsuse, riigi, ettevõtjate ja teadlaste vahel. Välistrendide analüüs näitab, et nõudlus kvaliteetse ja tervisliku toidu järele kasvab. Samm edasi on mainitud valdkondade käsitlemine tervikliku **biomajanduse** võtmes, mis võimaldab luua sektorite koostöös uusi tooteid ja liikuda väärtusahelas edasi. (Eesti 2035, 2019; Raul Eamets 2019).

2.2. VÄLISINVESTEERINGUTE OLULISUS

Saare maakonda on teretulnud äri ajama rahvusvahelised ettevõtted, kelle jaoks on oluline innovatsioonisõbralik keskkond, läbipaistev, usaldusväärne ja kiire asjaajamine, hea infrastruktuur ning kvaliteetsed ühendused nii Eesti kui ka Euroopaga.

Koostöö rahvusvaheliste kontsernidega võimaldab Saare maakonna ettevõtetele luua uusi kontakte ning avada uusi turge meie eksportööridele. Välisomanduses olevad ettevõtted on omanike kaudu paremini pääsenud välisturgudele ja ka krediidiprobleemid ei ole nende jaoks nii suured kui kodumaisele kapitalile kuuluvates ettevõtetes. Seega aitab välisinvesteeringute toomine kaasa ettevõtete ühe peamise probleemi lahendamisele, milleks on kontaktide sõlmimine sihtturgudel ja kapitaliseerimine. Eelkõige on teadmistepõhiste ja kõrget lisandväärtust loovate välisinvesteeringute kaasamine majandusse võtmetähtsusega majanduse rahvusvahelistumiseks ning rahvusvahelise konkurentsivõime arendamiseks. Koostöö edendamiseks ja arengu tagamiseks tuleb veelgi enam suunata ettevõtteid TAI meetmetesse ja koostööle teadus- ja arenduskeskustega (edaspidi TAK) ja klastripõhisele koostööle.

All-loetletud teenuseid pakub EAS Välisinvesteeringute keskuse meeskonnas Lääne-Eesti investorkonsultant, kes aitab maakondlikul arenduskeskusel majandusarengut toetada väliskapitali toel. Viited kodulehtedele: www.investinestonia.com, www.tradewithestionia.com.
Investorteeninduses pakutakse järgmisi teenuseid ja tuge:

- investorpäringute hankimine ja neile vastamine;
- kohalike omavalitsuste nõustamine investeerimiskeskkonna loomisel ja tugi soovitud välisinvestoritele pakkumiste tegemisel;
- Saaremaa investeerimisvõimaluste kohta info vahendamine Eesti turunduskanalitesse;
- investoritele suunatud infomaterjalide levitamine;
- Lääne-Eesti külastustesse Saaremaa programmi lülitamine;
- investeerimiskeskkonna parendamise ettepanekute väljatöötamine, vastavate arendusprojektide käivitamine ning nendes osalemine;
- potentsiaalsete välisinvestorite jaoks ettevalmistustööde nõustamine ja ametkondlike probleemide lahendamine;
- välisettevõtete nõustamine.

Välismaise kompetentsi kaasamine:

- ettevõtjate abistamine pikaajaliste arenguplaanide koostamisel;
- ettevõtetevahelise rahvusvahelise koostöö edendamine, kontaktide loomise soodustamine;
- ettevõtetele võimaluste loomine rahvusvahelise kompetentsiga spetsialistide kaasamiseks;
- ettevõtetele võimaluse tutvustamine rahvusvahelistes koostööprojektides osalemiseks;
- praktikavõimaluste loomine Eesti ettevõtjatele välisfirmades;
- tasulised nõustamisteenused (turundusmaterjalide kontrolliks, toote ekspordivalmiduse test sihtturul);
- ettevõtetele võimaluse loomine spetsialistide saatmiseks välispraktikale
- väärtuspakkumiste tegemine.

2.3. EKSPORDI TUGISÜSTEEMID

Riigi tugisüsteem võimaldab küllaltki häid võimalusi ekspordi hoogustamiseks. Pigem on probleemiks ettevõtjate vähene informeeritus ja alla 200 000 eurose käibega ettevõtetele eksporditoe vähesus. Alljärgnevalt on välja toodud olulisemad ekspordi tugimeetmed.

Koostöös EAS-ga oskuste tugevdamine:

- arenguprogramm - Ettevõtte ekspordialaste tegevuste ja arendamise pikaajalisem planeerimine on seotud ettevõtte pikaajalise arenguplaaniga;
- ekspordi uutele turgudele sisenemise oskus;
- ekspordipartnerite otsing;
- kontaktreisides osalemine;
- ekspordi strateegiline ja pikaajaline planeerimine;
- oma brändi arendamine;
- ekspordigarantiide pakkumise;
- Intellektuaalomandi kaitse välisturgudel;
- riiklikud ühisstendid rahvusvahelistel messidel;
- kontaktreisid ja ekspordi edulugude loomine prioriteetsetele sihtturgudele;

Infoteenused, nõustamine ja koolitusvõimalused:

- ettevõtetele info kättesaadavaks tegemine võimaluste kohta välisturgudel, rahvusvaheliste ekspordi andmebaaside kasutamise võimaldamine, infomaterjalid;
- sihtturu seminarid;
- koolitused eksportööridele olulistes valdkondades;
- ekspordiplaani koostamise koolitused alustavatele ja tegutsevatele ettevõtetele;
- täiendõppe ja kvalifikatsiooni tõstmise programmid ekspordialastele spetsialistidele;
- koostöö Eesti majandussektoreid koondavate klastritega. Aktiivselt osaleda koostöövõrgustike arendamisel;

Kuna EAS meetmed ei puuduta väiksemaid ja alustavaid ettevõtteid, siis Saare Arenduskeskuse roll on olla neile toeks teemadega nagu:

- ekspordikoolitused alustavatele ettevõtetele;
- e-turunduse ja E-müügi koolitused;
- koostöövõrgustik turunduse ja müügi valdkondades;
- tootmise digitaliseerimine;
- arenguhüppe koolitused ja tugi;

(MADE IN ESTONIA 3.0)

Lisaks otsesele eksporditoele on üliloluline Saaremaa (rahvusvaheline) kuvand:

- Saaremaa tutvustamine rahvusvahelises ärimeedias, sissetulevatele meediadelegatsioonidele tutvustusürituste korraldamine;
- aktiivne kaasarääkimine kogu ettevõtluskeskkonna arengu küsimustes;
- investeerimiskeskkonda ja elukeskkonda tutvustavad publikatsioonid ja infomaterjalid. Ühtse, Saaremaa ettevõtlus- ja elukeskkonda tutvustava portaali jätkuv arendamine e. Saaremaa infoportaali loomine.

3. ETTEVÕTLUSE ARENDAMISEKS JA TÖÖKOHTADE LOOMISEKS VAJATAVAD UUED TEENUSED JA LAHENDUSED.

3.1. KVALIFITSEERITUD TÖÖKOHAD TAGAVAD ELANIKE ARVU KASVU

Saare maakonda inimeste tagasikutsumisega ja uute elanike toomisega tuleks seada kindel fookus - noored lastega pered, kes väärtustavad siinset elu- ja looduskeskkonda ja soovivad anda oma lastele võimaluse kasvada rahulikus ja sõbralikus ning heade tugiteenustega keskkonnas (kool, lasteaed, vaba aeg, head ühendused, turvaline, looduslähedane, puhas, stressivaba). Kriitilisemad tegurid on siinjuures vabade elu-, rendipindade saadavus ja kõrgelt tasustatud ja head kvalifikatsiooni nõudvate töökohtade olemasolu. Kaugtöö tegemiseks on meil enamik tingimusi olemas ja puuduvate teenuste (rahvusvahelised ühendused ja hea internetiühendus) loomine või parandamine võetud eesmärgiks.

3.2. KINDLAD FOOKUSED – KASVUVALDKONDADE VALIK

Kindlate majandussektorite eelisarendamine, neile tugevama tugikeskkonna loomine võimaldab kiirendada nimetatud sektorite arengut. Väikelaevaehituse baasil on olemas suurepärane näide, et just klastripõhine arendamine tagab edu. Väikelaevaehituse klastris, õppekavade, teadustoe ja innovaatiliste teenuste baasil on sektori ekspordimahud, palgad ja lisandväärtus kasvanud maakonna kõrgeimate hulka.

Saare maakonnale sobivate kasvualadena näeme

- Kogu sinimajanduses tervikliku väärtusahela loomine (sh laevaehitus ja –hooldus, vesiviljelus, kalapüük ja –töötlus, sadamamajandus, meretransport, biosfääri turism).
- Biomajandus - kohalike bioressursside, sh taimede, loomade, veetoorme ja puidu väärindamine uute tehnoloogiate abil (puit, turvas, muda, toiduained, taimed, loomad, kalad, pilliroog, vesi jne).
- Energiamajandus, sh. taastuvenergeetika.

3.2.1. LAEVAEHITUS

Laevaehituse klaster ja sellega kaasnev tugistruktuur on heaks näiteks, kuidas on ära kasutatud Saaremaa merelise asukohaga kaasnev arengupotentsiaal. Kindlasti on otstarbekas seda suunda jätkata ja veelgi forsseerida. Lisaks on vajalik pöörata suuremat tähelepanu ka muudele „merelisusega" seonduvate ressursside, kompetentside ja tegevusalade oskuslikumale ja omavahel sidustatud viisil ärakasutamisele.

Laevaehituse sektor on kujunenud maakonna majanduse üheks suuremaks eestvedajaks. Lisaks kasvavad paralleelselt metallkonstruktsioone tootvad ja metalldetaile valmistavad ettevõtted.

Üha uued ettevõtted leiavad endale väljundi esialgu suurematele tootjatele allhanget tehes ja edasi juba ise eksporti alustades või välja kasvades juba tegutsevatest ettevõtetest. Laevaehitusega seotud omatoodete sortiment kasvab ja klastrisse lisandub uusi ettevõtteid. Sektor on näidanud pikal perioodil stabiilset kasvu. Viimase kolme aasta jooksul on loodud ligi 150 uut kõrge kvalifikatsiooniga töökohta, vajadus just kvalifitseeritud töökäte järele on selles sektoris maakonna üks suuremaid.

Sektor on keskmise palga, lisandväärtuse ja ekspordimahtude järgi viimastel aastatel maakonnas alati esimese kolme hulgas olnud. Edukuse üks alustala on Väikelaevaehituse Kompetentsikeskus (Small Craft Competence Centre, SCC), kes pakub ettevõtetele väikelaevade disaini, mudelkatsete ja materjalilabori teenuseid. Tänu SCC tegevusele on laevaehituse klaster saanud olulise arengutoe.

3.2.2. TAASTUVENERGEETIKA

Keskkonnasõbralik roheline investeering on kujunemas targa majandamise üheks olulisemaks osaks. See sisaldab taastuvenergeetikat, keskkonna- ja ressursitõhusust, ringmajandust, biomajandust.

Bloki ühe olulisema sektori, taastuvenergeetika areng on maailmas kiiremate hulgas. Arvestades juhtivate riikide ja kogu ühiskonna suundumusi keskkonnasäästlikuma majandamise suunas, soovi vähendada fossiilsete kütuste osakaalu ja CO2 emissoone, on vajalik mõelda taastuvenergeetika eelisarendamisele. Selles on Saare maakonnal ülisuured eelised võrreldes muude Eesti piirkondadega.

Tuuleenergia

Asume Eesti parimates tuuleenergia tootmiseks olulistes tuulekoridorides. Eesti mereala planeeringu projektis on välja toodud just Saare maakonna vetes asuvad sobilikud alad mere tuuleparkide rajamiseks.

Päikeseenergia

Meil on Eestis parimad tingimused päikeseenergia tootmiseks (EMHI). Võrdleme end Saksamaaga, ühe maailma suurima päikeseenergia tootjaga maailmas, kus asub ca 50% kogu maailma päikeseelektrijaamadest. Võrreldes Saksamaaga on Eestis päikeseenergiat küll vähem, kuid seda kompenseerib keskmisest madalam õhutemperatuur, mis omakorda tõstab päikesepaneelide efektiivsust. Kui võrrelda Eesti ja Saksamaa päikeseenergia tootlikkust, siis aasta lõikes on see üsna sarnane. http://www.xn--pikesekte-v2a4y.ee/artiklid/paikeseenergia-eestis/

Laineenergia

Täna veel vähekasutatud, kuid merelistele piirkondadele kindlasti perspektiivikas tulevikuala. Siin on võtmeroll uuringutel koostöös Kuressaare Meremajanduse Keskuse ja TTÜ Eesti Mereakadeemiaga.

Saare maakonnal on potentsiaal muutuda tänasest ebastabiilse energiastabiilsusega suurimportijast ülikindlate ühendustega roheenergia eksportijaks.

3.2.3. MERETOORME VÄÄRINDAMINE JA TOIDUAINETETÖÖSTUS

Asendiga kaasneva arengupotentsiaali paremaks ärakasutamiseks on oluline pöörata suuremat tähelepanu „merelisusega“ seonduvate ressursside, kompetentside ja tegevusalade oskuslikumale ja omavahel sidustatud viisil ärakasutamisele – sinimajanduse ühe osana edendada vesiviljelust, kalandust, kalandusega seotud logistikat ning mereressursside ja kala väärindamist.

Täna on tekkinud võimalus alustada meretoorme väärindamiseks tervikliku väärtusahela loomist. Selleks tuleb Kuressaare Meremajanduse Keskuse ja TTÜ Eesti Mereakadeemia koostöös:

- tuua Saare maakonda meretoorme labor;
- käivitada vastav õppekava.

See eeldab nii omavalitsuse tuge kui ka ettevõtjate huvi pakutavate teenuste ja eriala vastu.

Alljärgnevalt on kaardistatud erinevad Euroopa Liidu finantseerimisallikad, mille kaudu saaks finantseerida Saaremaal asuvas **meretoorme laboris ettevõtete ja kõrgkooli vahelisi rakendusuuringuid**. Täna seda võimalust ei kasutata.

Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) rakenduskava 2014-2020 elluviimiseks on välja töötatud järgmised toetusmeetmed, mida viiakse ellu teadus- ja arendusasutuste ning sektori ettevõtjate koostöös.

- Kalapüügi innovatsioonitoetus, määrus https://www.riigiteataja.ee/akt/105032019003
- Vesiviljeluse innovatsioonitoetus, määrus https://www.riigiteataja.ee/akt/105032019007
- Kalanduse Teabekeskuse http://www.kalateave.ee/et/ kaudu, mille nõukogu liikmeks on ka TTÜ Eesti Mereakadeemia viiakse ellu järgmiseid meetmeid:
- Teadlaste ja vesiviljelusettevõtjate koostöö https://www.riigiteataja.ee/akt/130082017006
- Teadlaste ja kalurite koostöötoetus, määrus https://www.riigiteataja.ee/akt/130082017008

Toidulabori toomine Saare maakonda ja vastava õppekava käivitamine ja sellega kaasnev oskusteabe tekkimine võimaldaks tervikuna oluliselt toetada kogu Saare maakonna toiduainetesektori, kohaliku toorme väärindamise ja biomajanduse arengut.

3.2.4. TURISM

Me asume rahvusvahelise turismi ja äri ristteel, samas nendele teedele jõudmiseks peame ette võtma pika ringi.

Edu võtmeks võib saada rahvusvahelise lennuühenduse avamine. Olulised on siinjuures nii regulaarlennuliinide kui ka turismisektorile oluliste tšarterliinide olemasolu. Eesmärgiks peaks olema pakkuda regulaarseid lennuühendusi vähemalt kaks korda nädalas strateegiliselt olulistesse sihtkohtadesse, kust ja kuhu on olemas piisav nõudlus ja hea jätkulendude võimalus. Näiteks on Stockholmi ja Kopenhaageni lennujaamad tähtsad transiitlennujaamad, mis pakuvad häid edasilennu võimalusi üle terve maailma. Võimalikud sihtkohad oleks veel Riia, Helsinki, Peterburi.

Kindlasti sõltub sektori kasv ka mandriga laeva- ja lennuühenduse stabiilsusest ja teenuse kooskõlast nõudluse muutumisega. Head ühendused (prioriteetselt rahvusvahelised lennuühendused ja parvlaevaühendus mandriga püsiühenduse põhimõttel), oskuslik ja suunatud turundus ja UNESCO Biosfääriala rahvusvaheline teadvustamine võimaldaksid:

- Suurendada hüppeliselt huvi Saare- ja Muhumaa vastu.
- Järsult kasvaks Skandinaavia, Kesk-Euroopa ja Aasia turistide arv.
- Algaks järjekordne majutusettevõtete ja kogu sektori laienemise laine.

- Kasvaks rahvusvaheliste hotellikettide huvi siia hotellide rajamise vastu.
- Tekiks kriitiline teenuste ja külastajate mass, mis looks eeldused konverentsikeskuse rajamiseks.
- Maksujõulisemale ja privaatsust nõudvale kliendile mõeldud mõisate, pansionaatide, jahimajade ja häärberite arendamine.
- Laiendaks aastaringseid teenuseid nagu perepuhkus, konverentsid, veekeskused.
- Külastajate arvukuse ja maksujõulisuse kasvuga kaasneb teenuste mitmekesistumine – uued golfiväljakud, vaba-aja keskused, konverentsiturism, kirju ööelu, kasiinod, spordiüritused, restoranide valiku mitmekesistumine ja taseme kasv. Saari risti-põiki ja ringi läbivad loodus- ja matkarajad ning jalgrattateede võrgustik.
- Biosfääriala unikaalsuse tuules meie väikesaarte tuntus, loodusreisid, loomavaatlused, loodussäästlikus.
- Kasvaks hüppeliselt kämpingu- ja karavanituristide arvukus – lisanduks Euroopa jaoks unikaalses looduskeskkonnas asuvad kämpingute puhke- ja peatuskohad.

Samas seisame olulise valiku ees, kas suunduda kvaliteedi või kvantiteedi suunas. Püsiühendus suurendaks oluliselt kvantiteeti ja maakonda jääva raha tervikhulka. Samas Eestit müüvad turismiinimesed on tõstatanud küsimuse, kas kvantiteedi asemel rõhuda kvaliteedile ja maksujõulisema kliendisegmendi teenindamisele. Paljud rahvusvahelised atraktiivsed turismipiirkonnad on turistidele sulgenud olulisi piirkondi, et säilitada loodust ja keskkonda, mis on hakanud hävima (Postimees 25.03.2019 Aili Kägu). See suurendaks just privaatsust sooviva ja meie looduslikku eripära hindava maksujõuliste klientide huvi Saare maakonna vastu.

3.2.5. UNESCO BIOSFÄÄRIALA

UNESCO biosfääriala tohutu potentsiaal on täna selgelt alakasutatud, selle potentsiaali ja võimalusi ei teadvusta enamik maakonna elanikke ega ka ettevõtjaid.

Unikaalsete loodus- ja elukeskkonna iseärasuste tõttu on kogu piirkonda (Lääne-Eesti saarestik tervikuna) otstarbekas kujundada juhtivaks rohemajandusliku innovatsiooni ja pilootprojekti alaks. Saaremaad saab vaadelda kui tõhusalt toimivat säästva arengu mudelit.

UNESCO biosfääri ala põhimõtted keskenduvad looduspärandit hoidvale ja väärindavale tegevusele, mis omakorda võimaldaks pühenduda enam selle kestlikule majandamisele, rohe- ja biomajanduse potentsiaali ärakasutamisele, kultuuripärandi hoidmisele. Eelnevat teadvustades näevad kogukonnad biosfääriala kui kasulikku ja huvipakkuvat arenguvõimalust.

UNESCO biosfääriala võimaldab turundada regiooni **tervikliku turismisihtpiirkonnana,** keskenduda enam puhkemajandussektori hooajalisuse vähendamisele ja uute turgude hõivamisele.

- **Võimalus turismile -** rahvusvaheline tuntuse saavutamine. Turismi keskkonnasäästlikel ja kohalikel ressurssidel põhinevate vormide edendamine, sh uute maa-, loodus- ja ökoturismi (tervist toetav toit) toodete loomine, kohalikke loodusressursse (nt ravimuda, loomad, taimed) kasutavate raviturismi toodete loomine, jalgrattaturismi võimaluste parandamine. Kämpingute puhke- ja peatuskohad ja sellele kasvava segmendile infrastruktuuri loomine. Väikesaared, merekultuur, mereturism, kraatrid, maalinnad, loodusreisid, allikad, looma- ja linnuvaatlused, puhtus, värske õhk ja vesi (otse allikast), vaikus ning rahu. Läbi eelneva aastaringse külastatavuse oluline suurenemine.
- **Võimalus ettevõtlusele** – Saaremaa kujundamine juhtivaks rohemajandusliku innovatsiooni ja pilootprojekti alaks. Keskenduda majanduslikult kestlike/elujõuliste rohe- ja biomajanduse mudelite väljaarendamisele, kohalike loodusvarade säästlikule kasutamisele ja väärindamisele. Kasutatavad lahendused on innovatiivsed ja baseeruvad uutel tehnoloogilistel lahendustel, kasutatakse aktiivselt teaduspõhiseid rakendusuuringuid. Biosfääriala on kui kvaliteedimärk siin toodetud toodetele ja võimaldab anda uue tõuke täna rahvusvaheliselt oma tuntust kaotavale Saaremaa brändile.
- **Võimalus taastuvenergia kasutuselevõtmisele.** Loodushoid ja säästliku majandamise põhimõtete järgimine on aluseks taastuvenergia kasutamise laiendamisele ja majanduslikult efektiivsete tehnoloogiate kasutuselevõtmisele, sh kohalike bioressursside (hein, roog, sõnnik, loomad, puit jm), päikese- , tuule- ja laineenergia ning maa- ja õhusoojuse kasutamisele.

3.2.6. TERVISHOID JA HÕBEMAJANDUS

Meie unikaalse loodus- ja elukeskkonna toel, meditsiini ja biotehnoloogia koostoimel (geeniproovide analüüside alusel terviseauditid ja vastavad teenused) ning taastusravi- ja hõbemajandusteenuste komplekssе pakkumise tulemusena võiks kujuneda Saare maakonnast kõrge ostujõuga eakate eelistatud elupaik. Seda toetavad oluliselt meie sotsiaalsfääri olulised arengud (nagu Kuressaare haigla edusammud sh õenduse õppe toomine Saaremaale). Võimaluseks on veel mudaraviteenuste ja ravi renessanss ja erameditsiini sh. ilu- ja plastilise kirurgia teenuste pakkumine privaatsetes oludes.

3.2.7. LOOMEMAJANDUS

Head ühendused, samas turvalisus-rahulikkus, säilinud puhas ja puutumatu keskkond, looduslähedane ja peresõbralik elu- ja toetav ettevõtluskeskkond, annavad võimaluse kujundada maakonnast meelispaik loome- ja disainivaldkonna tippudele. Külastajatest saavad kaugtöö tegijad, edasi suvitajad, suvekodude omanikud. Saared kujunevad loomeinimeste püsivaks turvaliseks, rahulikuks ja looduslähedaseks inspiratsiooniallikaks ja pidepunktiks. (Eesti Regionaalarengu Strateegia).

Loomemajanduses peituv potentsiaal loob ülejäänud majandusele juurde lisaväärtust, et koostöös sündivate uuenduslike lahenduste toel edu saavutada. Seetõttu on tähtis nii tugeva loomemajandussektori väljakujundamine kui ka võimaluste loomine selle sidumiseks ülejäänud majandusega.

3.2.8. SAAREMAA (VÄIKE)ETTEVÕTJATE KOOSTÖÖ-KOOPEREERUMISE VAJADUSED

Ettevõtjate ümarlaudadel on sageli välja toodud vajadus ühiseks koostööks Saaremaa väiketootjate toodete müügi, turustamise, ekspordi, levitamise jm lõikudes. Algbaas „ Saaremaa Ehtne Toode“ märgis näol on Saarte Koostöökogu poolt tehtud. Koostööd puudutavad tegevused saaksid olla:

- ühisturundus;
- ühine e-müügi platvorm;
- ühine logistika – kauba laialivedu, oluline just väiketootjatele;
- riiulitele kauba paigutamisel ühine tugi;
- toodete vaheladu;
- ekspordil ühine müügitugi, ühiste kanalite kasutamine.

Saarte Koostöökogu ja Saare Arenduskeskuse algatusel ja LEADER toel on loomisel fond, mis pakub Saare maakonna tootjatele-teenusepakkujatele arenemiseks ja kasvamiseks finantstuge. Põhjalikumalt kirjeldatud peatükis 1.8.

3.3. ETTEVÕTLUSE TUGISTRUKTUURID

Täna valitseb Eestis olukord, kus erinevaid rahastusallikaid on palju, iga allika kohta on mahukad õigusaktid ja tugimeetmed ja ka konsultandid on killustunud sõltuvalt sektorist, ettevõtte suurusest eri asutuste, meetmete, jaotajate vahel. See on kaasa toonud ettevõtjate vähese teadlikkuse, halduskoormuse kasvu ja meetmete koordineerimise raskused. Teise olulise puudustena võib tuua toetussõltuvuse tekkimise mentaliteedi.

Ettevõtjad, kes on oma ärimudeli ülesse ehitanud senisele toetussüsteemile, kaotavad eelise uuel EL rahastamisperioodil (algusega 2021), mil senised tugimeetmed vähenevad oluliselt.

(Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2014–2020 Teadmistepõhine Eesti).

3.3.1. MAAKONNA ARENGUKIIRENDI – KOONDATUD ETTEVÕTLUSE TUGISTRUKTUUR

Võimalusena võiks näha ühtse maakonnaülese arengukiirendi loomist, kuhu on koondatud kõik tänased ettevõtluse tugiteenused ja konsultandid, mille ümber saaks koondada muud ettevõtluskeskkonda toetavad tegevused. Täpsemalt - riigi ja omavalitsuse ettevõtluse tugiteenuste ja kompetentside liitmine selliselt, et ettevõtjale tekib üks kontaktpunkt – infovärav (nii füüsiline kui virtuaalne), kus leitakse tema arenguvajadusele tugi või meede sobivast ettevõtluse tugiorganisatsioonist.

Sõltuvalt arenduse ulatusest võib antud infoväravat kasutaja mugavuse suurendamiseks edasi arendada selliselt, et see arvestaks kliendi profiili (näiteks sektor, EMTAK, suurus, piirkond linn või maa). Süsteemi poolt kuvatakse automaatselt vaid need teenuseid, mida kliendil on õigus saada. Teenuste akendes avanevad vormid on juba eeltäidetud kogu informatsiooniga, mis avalikul sektoril olemas.

Arengukiirendis oleksid koondatud Eesti erinevate toetusmehhanismide üksused nö riigimaja põhimõttel. Kui toetusvõimaluste kohta on info leitud, on ettevõtjal võimalik saada juba konkreetse spetsialisti käest täpsemat teavet, konsultatsiooni, nõustamist jne. Infosüsteem peaks kajastama kõiki pakutavaid toetusvõimalusi. Kiirendi võiks koondada järgnevad funktsioonid:

- koondatud tugiteenused, ettevõtja saab oma küsimusele vastuse ühest kohast;
- koondatud teadmised – lisaks ettevõtetele antavale toele tekiks koondatud meeskonna baasil sünergia. Meeskond, kes veaks ja vastutaks maakonna ettevõtluskeskkonna innovatsiooni eest ja oleks suunanäitajaks, mismoodi omavalitsus saaks ettevõtluse arengut paremini suunata-toetada;
- arengukiirendi ja inkubaator alustavatele ettevõtjatele.

3.3.2. ARENGUKIIRENDI KÕRVAL TEGUTSEV ETTEVÕTJATE INKUBAATOR

Arengukiirendi juurde loodav inkubaator koondaks idufirmad, alustavad rohe-, infotehnoloogia ja teaduspõhised tehnoloogiaettevõtted, kus ettevõtted töötaks haridus-, tugi- ja arendusorganisatsioonidega koostöös. Arengukiirendi pakuks nõustamise tugiteenuseid ja arenguhüppe finantseerimise võimalust.

Kiirendi aitaks alustavatel ja arenevatel ettevõtetel kiiremini kasvada. Lisaks pakuks kiirendi büroopindasid koos kõige sinna juurde kuuluvaga ja ka maakonna parimal tasemel nõustamist, mentoreid oma äri arendamiseks. Kiirendi äriarendusmeeskond aitaks ettevõttel leida kontakte uutel ja olemasolevatel eksportturgudel, arendada ja uuendada ettevõtte ärimudelit ning toetada tootearendustegevustes, leida koostööpartnereid, viies ettevõtte kiiresti kokku õigete inimestega ja võimalusel leida investeeringuid. Lisaks saaks nii ideerikkad noored aga ka elukestvad õppijad praktikutest mentorite, kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ning äriinglitest investorite käe all ettevõtlusega tegelemiseks tuule tiibadesse.

Ühe võimalusena tuleks kaaluda juba tegutsevate kiirendite filiaalide või ärimudelite, näiteks Tehnopoli Startup Inkubaator, ületoomist saarele. Startup Inkubaator on Teaduspargi Tehnopol kasvuprogramm alustavatele tehnoloogia ettevõtetele.

3.3.3. UURINGU- JA ANALÜÜSIKESKUS, ETTEVÕTLUSE ANDMERUUM

Otsustamisprotsesside jaoks on vaja kvaliteetset infot. Maakonna inforuum (nagu ka kogu Eestit puudutav statistika) on olnud puudulik. Lünklik on olnud otsuste jaoks olulise statistika ja analüüside koostamine. Seetõttu on oluline usaldusväärse andmeruumi tekitamine, mis võimaldaks määrata olulisemaid arengusuundi ja eelisarendatavaid sektoreid. Et prioriteetide seadmine ja valdkonnaülene koordineerimine läheks sujuvamalt, tuleks luua operatiivne ja kvaliteetne majanduse seire- ning analüüsisüsteem.

See sisaldaks täiusliku seiresüsteemi loomist KOV poolt koostöös riigiga, mis võimaldaks luua usaldusväärse andmekogumi. Andmed uueneks regulaarselt, operatiivselt iga-aastaselt, aga ka uusimaid võimalusi kasutades on-line`s. Seiresüsteem sisaldaks:

- maakonna detailset ja kiirelt töödeldavat (ettevõtlus)statistikat;
- maakondade ettevõtlusstatistika võrdlust;
- maakonna näitajate dünaamikat võrreldes Euroopa ja muu maailma vastavate näitajate muutusega;
- tagasiside küsitlused – regulaarsed (ettevõtjate) tagasiside küsitlustikud;
- võimalusena - veoste ja kaupade seiresüsteemi loomine sadamates (kaubagrupp ja kaal). Unikaalne võimalus analüüsida Saaremaa majanduse potentsiaali ja kaupade liikumist, eksporti ja importi. Vajalik info ka

analüüsimaks Saaremaa sadama potentsiaali ja püsiühenduse vajalikkust, teiste sadamate potentsiaali. Vajalik ka vedajale hindamaks lasti kaalu.

3.3.4. OMAVALITSUSE ROLL

Eelkirjeldatud arendusüksuse loomine nõuab omavalitsuse poolset initsiatiivi ja panust. Täpsustada tuleks KOV ootused, rollide ja vastutusala jaotust omavalitsuse ja arendusüksuse vahel, eesmärgiga soodustada ettevõtluskeskkonna arengut ning tõstes piirkondade atraktiivsust investoritele. Täna on näiteks Saare Arenduskeskuse roll riigi tellimuse raames väga piiratud, mis ei võimalda osutada reaalset arendusteenust oodatavas mahus. Omavalitsuse panuse suurenemine võimaldaks:

- Osaleda aktiivsemalt erinevates arendusprojektides ja uuringutes. Rahastamise mahu muutus toimuks kooskõlaliselt ajutise iseloomuga tõukefondide investeeringutega. Eesmärk oleks saavutada arendussüsteemi kestlikkus ja loodud võimekuse realiseerumine. Sellega kaasneks suurem Euroopa Liidu rahastamisprojektide kaasamine.
- OV kui teenäitaja nii arengut toetava struktuuri loojana kui ka oma IKT süsteemide arendamises, koolitustes, hangetes, taastuvenergeetika ja biomajanduse pioneerina jne.
- Innovaatilise koolitussüstemaatika väljatöötamine. Pakkuda omavalitsuses arendustegevustega tegelevatele spetsialistidele süstemaatilist ettevõtluskoolitust ja teavitust ettevõtlusega seonduvatest toetusprogrammidest, seaduste muutumisest ja teistest valdkondadest, et tõsta nende pädevust ja enesekindlust olla ettevõtjatele paremaks partneriks.
- Suund efektiivsusele. Avaliku sektori toimingud on sageli suunaga liigsele regulatiivsusele, mitte niivõrd efektiivsusele.

3.4. RIIGI ROLL ETTEVÕTLUSKESKKONNA KUJUNDAMISEL

Riigipoolne ülesanne pakkuda ettevõtjatele võimalikult atraktiivset ettevõtluskeskkonda ja tegevusbaasi. Selleks tuleks keskenduda edaspidi peamiselt tugiteenuste, kompetentsikeskuste, ettevõtlusalade ja toetava taristu edasiarendusele.

Oluliseks võimaluseks oleks tugiüksuste koondamine Riigimaja vormis. Põhjalikumalt peatükis 3.4.

Maapoliitika. Maade väärindamine ja tööstusalade loomise vajadus on kajastatud peatükis 5.1. Tööstusalad kui majanduse mootorid.

Rahvusvahelised kogemused näitavad, et oluliseks regionaalse arengu tagajaks on maksupoliitika võimalused ja teised suunatud meetmed. Välja võiks tuua järgnevad:

- Omavalitsuste huvi tekitamine ettevõtluse arendamise vastu oleks tagatud, kui osa ettevõtluse maksutulu laekuks omavalitsusele ja see ei kuuluks iga-aastaselt läbi tasandusfondi muutmisele.
- Suunatud arengumeetmed tööstusalade, arengukiirendite, tööandja üüripindade ehitamise rahastamiseks.
- Noorte perede eluasemelaenude tagamine maapiirkondades.
- Kvalifitseeritud tööjõule üürikorterite rajamine.
- Riigiametite tsentraliseerimine ja maakondadest harukontorite likvideerimine on oluliselt vähendanud Saare maakonnas kvalifitseeritud töökohti. Samas igast teistpidi kavandatavast võimalusest tuleb koheselt kinni hakata. Näiteks TTÜ Eesti Mereakadeemia juurest Kuressaare Meremajanduse Keskusele võimalikult palju sinimajandusega seonduvate funktsioonide koondamine – Sinimajanduse keskuse kujundamine. Täna on päevakorral meretoorme toidulabori Saare maakonda toomine. Kuna labori idee on tugevalt seotud kogu meie ülejäänud bioressursiga, siis suunda saaks laiendada kogu toidutehnoloogiaga seotud valdkondadele (ehk kalalt, vetikalt, karpkalalt nii loomsele ja taimsele toormele, aga ka kadakamarjadele, pilliroole jne).
- Keskenduda ühe konkreetse riigiameti toomisele Saare maakonda. Selle tegevus võiks olla seotud saarele omase sinimajandusega.
    - Igati mõistlik oleks taotleda TS Laevad kontori toomine teenuse juurde e. Saare maakonda.
    - Kaaluda tasuks Veeteede-Ameti üksuste tagasitoomist
- Kaaluda tuleks ka Eesti Maaülikooliga seotud koostöö- ja tugifunktsioonide ulatuslikumat rakendamist Saare maakonnas.

4. NOORTE ETTEVÕTLIKKUSE EDENDAMISELE SUUNATUD UUENDUSLIKE LAHENDUSTE ANALÜÜS

Saarlane suudab hästi läbi lüüa ja on väga hinnatud igal pool kuhu ta läheb. Meie eeskujude seas on väga palju saarlasi. Rääkides Eesti edulugudest, kohtame taas ja taas Saaremaa juurtega majandus-, poliitika- või loovinimesi. Vaadates palgastatistikat, on maakonnast väljaspool töötades saarlased kõrgelt hinnatud (allikas: Maksu- ja Tolliamet). Saarlase läbilöögi võimekuse fenomeni pole tõsiselt uuritud. Võime vaid oletada, miks saarlane on edukas.

Siit võtmeküsimus, mis arendab just Saare- ja Muhumaa noorte iseseisvust, loovust, seega ka ettevõtlikkust? Kuidas see miski leida ja seda veelgi arendada? Kas saarlase edukuse aluseks on pikad rännakud üle mere, sellega suurenev iseseisvus, rahulik ja turvaline elukeskkond, keskkonna poolt meile sisse kodeeritud tasakaalukas meel, meie looduskeskkond, võimalus stressivabana end hoida ja oskus aeg maha võtta ning end laadida?

Kuidas meie noored saaks laia ilma minnes jätkuvalt osa kõigest eelkirjutatust? Et ei pea loobuma kodu külastamisest või koju naasmisest, sest siia tulek mandrilt on nii vaevaline, rääkimata kaugemal oma elu sisse seadnud inimestest. Tulla ju tahetakse, oleks see vaid lihtne.

Jõuame taas käesoleva töö kõige märgilisema tõdemuseni. **Vajame avatust ja mugavat ligipääsu**, et meie edukad noored saaks mitte ainult mandrilt, vaid ka igalt poolt laiast maailmast lihtsalt naasta koju end laadima ja meile omasest elukeskkonnast naudingut tundma. Ja et samal ajal oleks siin kõik võimalused kaugtöö tegemiseks. Sellega kaasneks võimalus pakkuda sama oma kolleegidele, sõpradele - õppida Saaremaal rahu, enese laadimist, nautida saarelise eripäraga pingevaba ja turvalist keskkonda. Selliseks lahenduseks oleks stabiilne ja tihe lennuühendus Tallinnaga ning regulaarne ühendus Euroopa mõne transiitlennujaamaga.

Põlvkondade missiooni muutus

Muutused uute põlvkondade väärtussüsteemis on üheks töömaailma muutuste põhjuseks. Praegu on tööturul aktiivsed X-põlvkond (1960. ja 1970. aastatel sündinud) ja Y-põlvkond (1980–2000 sündinud), ning tööturule on sisenemas Z-põlvkond (pärast 2000. aastaid sündinud). Y-põlvkond ehk *millenials* väärtustab varasemast X-põlvkonnast enam missioonipõhist ja enesearengule suunatud tööd, mis võimaldab kombineerida tööd ja isiklikku elu. Kui X-põlvkond on olnud orienteeritud edule ja karjäärile ning juhindunud selles tugevast hierarhiast, siis Y-põlvkond juhindub enam sisemisest missioonist ning otsib töökohal paindlikkust. Need trendid süvenevad veelgi enam digiajastu Z-põlvkonna

noorte hulgas, kelle puhul on tööturule sisenemisel täheldatud projektipõhist lähenemist ja ettevõtlikkust. Võrreldes eelnevate põlvkondadega, tähtsustavad uue põlvkonna inimesed tööalast edu vähem ning proovivad leida enam võimalusi oma karjääri ühendamiseks hobide ja pereeluga.

Tänaste noorte ettevõtjate missiooniks on mitte siiani tavapärane kasumi teenimine ja ettevõtte jätkusuutlik arendamine, vaid **soov „muuta maailma", teha asju koostöös, olla kogukonna liige, hoida loodust ja meie elukeskkonda.**

Näeme kuidas uued noorte algatused I Land Sound ja Kuressaare Tänavafestival seovad noori, toovad neid üle ilma kokku kas vabatahtlikuna või kaasaaitajana või nägemusega, et just Saaremaa oma unikaalse keskkonna ja inimestega on koht, kust saaksid muutused alguse. Selle kinnituseks tooks näite I Land Soundi kodulehelt: *„Saaremaale, Illiku laiule jõudes kaob ajaline dimensioon ning iga ärkamine on märgiline. Siin on vördselt ruumi inimese, linnu ja looma jaoks ning indiviidi suuruse defineerib tema südame mööt. … Meie festivaliplats on puhas festivali ajal ja sellele järgnevatel päevadel, sest teadvustame endale prügi vähendamise, taaskasutamise ja sorteerimise olulisust. Just neid kolme punkti jälgides oskame me ehitada elu oma ümber jätkusuutliku ning ilusana. Meie kodused harjumused kanduvad üle meie ühiskonda ning vastupidi."*

4.1. SAAREMAA NOORTE KÜSITLUS

Küsitlus viidi läbi 2019 alguses ja see näitas, et tulevikus arendamist väärivatest tegevustest kaheks populaarsemaks/vajalikumaks olid:

- elanike digioskuste arendamine ja digilahenduste rakendamine majanduses (märkis 62%);
- kaugtöö võimaluste arendamine ja ühiste tööruumide loomine (60%).

Siit võib järeldada, et Saaremaa noorte arvates on ettevõtlus- ja innovatsioonikeskkonna võtmesõnadeks digioskused, e-lahendused ja kaugtöö (nagu ka muud paindlikud töövormid).

Noored seoksid oma tulevikku Saaremaal võimalusega töötada siit väljapoole, seda juhul, kui saarel on loodud tingimused, infrastruktuur, kvaliteetsed tugiteenused ja oskused sellise töö tegemiseks.

Laiema pildi, globaalsema haarde vajalikkust ja globaalset mõõdet ning töö tegemise soovi väljapoole näitab ka suur toetus väitele, et „Uute toodete ja turgude osas peame mõtlema globaalsemalt".

Olulistena tooks küsitlusest välja ka vastused, kus meie sihtgrupi (haritud noored, kes on oma pere loomas ja soovivad lastele pakkuda turvalist kasvukeskkonda) - ülikoolis õppijate või lõpetanute

vastused erinesid koondtulemusest. Küsimus „Millist järgmist võimalust tuleks Sinu arvates tulevikus arendada“ :

- **arendada uusi mõtteviise ja ühistegevusi kogukondades, kaasates ka kohaliku omavalitsuse - 42% kõigist vastanutest, 75% üliõpilastest;**
- **elanike digioskused ja digilahenduste rakendamine majanduses 62% kõigist vastanutest, 75% üliõpilastest..**

Neist esimene näitab kujukalt ära uue põlvkonna soovi hoida saarelist identiteeti, säilitada kodusaarega side ja tunda end kogukonna liikmena.

Eelnevale lisaks toodi oluliste arendamist vajavate võimalustena välja:

- **arendada kaugtöö võimalusi ja luua ühiseid tööruume 60% (üliõpilastest 65%);**
- **muuta kasutamata/mahajäetud ruumid loome- ja kultuurikeskusteks 46%;**
- **rohkem koostööd suurte tööstus- ja tehnoloogiaettevõtetega 40%;**
- **selgitada välja teadus- ja arendustegevuse võimalused, eriti kõrgkoolides ning kutsuda erinevaid ülikoole ja teadusasutusi Saaremaale tegutsema 37%.**

4.2. NOORSOOTÖÖ PROGRAMMID, ALGATUSED, VÕIMALUSE, MIS TOETAVAD ETTEVÕTLIKUST

Tänased võimalused

- **Ettevõtlusõppe koolides** saaks paremini siduda ettevõtjate reaalsete kogemustega. Täna on side reaalse ettevõtlusega ja ettevõtjatega tagasihoidlik. Majandusõppe kvaliteeti ja uuenduslikkust tõstaks ettevõtjate ja praktikute kogemuste suurem rakendamine. Lisaks tasuks kaaluda ettevõtlus- ja majandusõppe mooduli sisseviimist põhikoolidesse, see sisaldaks toetavaid tegevusi nagu ekskursioonid ja töötoad ettevõtetes), samuti ettevõtlikkuse ja ettevõtluse integreerimist ainekavadesse (jooksvalt läbi kõigi ainetundide seosed - lõiming).
- **IKT õppe tase** ei käi kaasas tänapäeva ülikiirete arengutega. Saare maakonnast kõrgkoolidesse minejad on reaalainetes väga tugeva tasemega, kuid IKT valdkondades peavad alguses teistele järele jõudma. IKT oskuste vajadus läbib juba täna horisontaalselt ülitugevalt mitte ainult majanduse valdkonda vaid kõiki eluvaldkondi. Seetõttu tasuks kaaluda IKT hariduse õppe rakendamist kõikides tasemetes. Keskkooli ja ametikooli IKT õpp tase peaks kaasas käima tänaste ülikiirete arengutega ja olema professionaalne ja praktiline, mille andmist toetavad ja oma panuse annavad külalisõpetajad ja IT ettevõtjad.
- **T-Tarkuse** kasvatamine. Suureneb nõudlus n-ö T-tarkuse ja ülekantavate oskuste järele (Raul Eamets 2019). T-tarkuse põhisisu seisneb selles, et meil on omandatud

ülekantavad oskused, mis võimaldavad tegutseda mitmes eluvaldkonnas (horisontaalne joon, näitena IKT), ning ühes konkreetsemas valdkonnas on meil süvateadmised (vertikaalne joon).

Koostöövõimalused ettevõtjatega

Ettevõtetega koostöö ja toe osas saab heade näitena välja tuua Kuressaare Ametikooli ja Noortejaama koostöö PRO Eksperdiga ja Incap-ga.

Ettevõtetes avatud uste päevade läbiviimine peaks muutuma heaks ja laialt levinud traditsiooniks. Vaja muuta tööandjate mõtteviisi ja pakkuda avasüli oma ettevõtte külastamise võimalusi. Just tänased õpilased võivad saada ettevõtluspisiku külastatavas ettevõttes ja vahest isegi sinna tagasi tulla ja omalt poolt panustada.

Ettevõtjate ja noorte kokkusaamised, kokkupuutepunktid vabas õhkkonnas, näiteks ettevõtluslõunad. Tubli algatusena saab välja tuua noorte osaluskohviku.

Head kokkupuutepunktid on töövarjupäevad ja aktiivsem praktikantide kasutamine.

Koosööd suurendaks Õpilasmaleva kaudu suurem noorte kaasamine.

Saaremaalt sirgunute edukate ettevõtjate kogemuste ja edulugude tutvustamine on üks perspektiivne noorte harimise võimalus.

Saaremaa Ettevõtjate Liidu, Saare Arenduskeskuse, Saarte Koostöökogu ja Swedbanki koostööprojekti „Saaremaa Päike“ raames toimuvad juba 11 aastat ettevõtete külastused.

Noorsootöö programmid, mis toetavad ettevõtlikkust

Noorsootöö eesmärk tervikuna on 7–26-aastaste noorte omaalgatuse toetamine ning selle kaudu ka ettevõtlikkuse arendamine.

- Saaremaa Päike - noorte ettevõtluskonkurss - ettevõtlikkust edendavate tegevuste sari ja äriideede konkurss.
    - https://www.sasak.ee/est/projektid/saaremaa-paike/saaremaa-paike-2019-ehtne-toode
- Hea näide riigi rahastusest piirkondlikele võimalustele on 2016. aastal loodud noorte piirkondlike ideede projektifond „Nopi Üles“ , millega edendatakse noorte aktiivset eluhoiakut ning panust kodukoha arengusse. Üheks lahenduseks võiks muuhulgas olla näiteks noorte ettevõtlikkust soodustava omaalgatuse fondi loomine koostöös kohalike ettevõtjatega.
    - http://nopiyles.blogspot.com/p/nopi-ules-juhend.html
- „Ettevõtlik kool“ on haridusprogramm, mis on loodud koolidele ja lasteaedadele ettevõtliku õppe integreerimiseks koolisüsteemi.

  - https://evkool.ee/ettevotlik-kool/
  - Saaremaal: Salme Põhikool, Kärla Põhikool, Valjala Põhikool, Leisi Keskkool, Lümanda Põhikool, Aste Põhikool Orissaare Gümnaasium.
- Noorteorganisatsioonid on noorte jaoks olulised noorsootöö keskkonnad, mis panustavad ka ettevõtliku mõtteviisi ja sellega seonduvate oskuste arengusse kasutades mitteformaalse õppe võimalusi (õpilasesindused koolides, Saaremaa valla noortevolikogu, Muhu valla noortevolikogu).
- AIESEC, Junior Chamber International - Eestis tegutsevad noorteühingud, mille eesmärkide hulgas ka spetsiifiliselt ettevõtliku eluhoiaku kujundamine.
  - 2017. aastal olid tudengid Kuressaare noortekeskuse kaudu noortelaagrites vabatahtlikena.
- Lisaks noorteühingutele on ka eriprogramme, mille eesmärk on arendada ettevõtlikkust (Sotsiaalse ettevõtluse programm SINA, JA-YEE õpilasfirma programm jt) Nende noorteühingute tegevuses osalevad noored vabatahtlikult nii töisemat laadi kui ka peamiselt ainult vabaajategevustes, millel ei pruugi tingimata olla otseseid õpieesmärke.
  - Saaremaal õpilasfirmadega tegeleb koolidest Kuressaare Ametikool. Õpilasfirmasid põhikooliastmes õppeprogrammis loovad veel Aste PK, Kuressaare G ja Leisi KK. – miniminifirmad/minifirmad.

- Kogukonnapraktika on kogemusõpe, mille käigus õpilased lähevad vabaühendusse lühipraktikale. https://heakodanik.ee/kogukonnapraktika/

  Saaremaal on programmiga liitunud:
  Koolid –
  - Kuressaare Gümnaasium;

  Vabaühendused -
  - Edukontor
  - Kuressaare avatud noortekeskus Noortejaam
  - Saaremaa Kolme Päeva Jooks
  - Saaremaa Lemmikloomade Turvakodu
  - Saarte Koostöökogu
  - Vabaühenduste Liit

- Noortele suunatud kogukonna-algatuste fond “PickUp- Briti eri” on hea koostöönäide Eesti ANK ja Briti Nõukogu vahel, et toetada 7-26-aastaste noorte omaalgatuslike ideede elluviimist üle Eesti.
- Projektikonkursi „PickUp- Briti Eri“ eesmärk on toetada erineva keele- ja kultuuritaustaga noorte kogukonda arendavate omaalgatuslike ideede väljatöötamisel ja elluviimisel. Nimetatud konkursi kaudu omandavad noored uusi oskusi, saavad uusi kogemusi, arendavad ettevõtlikkust panustades kogukonna ellu ning seda koostöös teistest kultuuriruumidest pärit noortega. https://ank.ee/wp-content/uploads/2017/02/PickUp-Briti-Eri-2019-juhend.pdf

- Changemakers Academy – Changemakers Academy missiooniks on aidata igaühel programmist osa võtval inimesel saavutada oma täielik potentsiaal. Seeläbi olla võimeline realiseerima oma maksimaalseid võimeid, saavutamaks endale omaseid eesmärke elus.
    - https://www.changemakers.ee/
- VeniVidiVici Õpilasvahetus korraldab Eestisiseseid õpilasvahetusi 7. – 12. klasside noortele. Õpilastel on võimalus 1 või 2 nädala jooksul minna õppima teise Eestimaa kooli. Osaleda võivad nii õpilased, koolid kui majutajad. Eesmärgiks on anda igale noorele võimalus avastada nii iseennast kui ka oma kodumaad ning vahetuse käigus kogeda miskit, mis **muudaks nende elu.**
- YFU- põhieesmärk on õpilasvahetuse korraldamine Eesti ja teiste riikide vahel vastavalt YFU poolt kehtestatud standarditele. Nii korraldatakse õpilasvahetuse propageerimiseks erinevaid üritusi, jagatakse taotlejatele stipendiume ja tehakse palju muud seonduvat.
    - https://www.yfu.ee/yfu/organisatsioonist/

- Erasmus+ on Euroopa Liidu hariduse, koolituse, noorte ja spordi toetusprogramm.

  https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_et Programm rahastab noorte ja noorsootöötajate häid ideid. Tegevusvõimalused:

    - noortevahetus;
    - vabatahtlik teenistus;
    - noorsootöötajate õpiränne;
    - strateegiline koostöö;
    - rahvusvaheline noortealgatus;
    - noorte osalusprojektid.

Saaremaal on kindlasti suurte kogemustega E+ projektide tegemisel Kuressaare Ametikool, Kuressaare Gümnaasium ja Koolituskeskus Osila, Saaremaa Ühisgümnaasium, Salme põhikool, Aste põhikool. Noortekeskustest Kuressaare Avatud Noortekeskus Noortejaam, kes omab ka akrediteeringut, mis lubab olla saatvaks, vastuvõtvaks ning koordineerivaks organisatsiooniks.

- Saaremaal toimub noorte info- ja karjäärimess Tuleviku Kompass, sihtrühm 7.-12. klassi õpilased ja õpetajad.
    - Oma võimalusi tulevad tutvustama gümnaasiumid, kutse- ja kõrgkoolid ning noortega tegelevad organisatsioonid üle Eesti.
    - Messi korraldatakse koostöös Saaremaa vallavalitsusega, Kuressaare avatud noortekeskusega Noortejaam, Saaremaa Rajaleidja keskusega, Kuressaare Ametikooliga, Saaremaa Ühisgümnaasiumiga ja Kuressaare Gümnaasiumiga

- Noorte osaluskohvik https://enl.ee/noortepoliitika/osaluskohvikud/

- Saaremaa osaluskohvikus igal aastal on olnud teemalauas ka ettevõtluse teema.

- Saaremaa õpilasmalev – Õpilasmaleva üldine eesmärk on omandada eluks vajalikke oskuseid ja kogemusi läbi praktilise töötegemise nii üksinda kui meeskonnas, kujundada tööharjumust ja seeläbi toetada noort saamaks hästi toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Alaeesmärgid: töökasvatuslik, hariv, oskusi andev, ennetuslik, sotsiaalne, eneseabi ja toimetulekuvõime tõus, võimalus töötada innovatiivsetes töökohtades.

- Nutika noorsootöö kontseptsioon - Muutuv ühiskond ja tehnoloogia areng kannustab noorsootöö meetodeid Eestis ja mujal vastama uutele väljakutsetele ja noorte vajadustele.
  - Dokumendi eesmärk on kirjeldada nutika noorsootöö alused ning luua eeldused noorsootöös nutikate lahenduste väljatöötamiseks ja kasutusele võtmiseks ning noortevaldkonna eesmärkide täitmiseks kõikide noorsootöö osapoolte koostöös.
  - https://entk.ee/noorsootoo/noorsootoo/nutikas-noorsootoo/
  - Noortekeskustele suunatud projektikonkurssidel on eraldi prioriteet nutika nt kontseptsiooni rakendamine, nt ANK projektikonkurss, Varaait.

- **Kutse- ja karjäärinõustamise** süsteemi jätkamine.

Ettevõtliku mõtteviisi toetamiseks muud head algatused

Koolitused:

Saare Arenduskeskus võttis 2019 kevadel läbiviidud koolitusprogrammi „Ettevõtlusakadeemia 2019“ teemadeks just eelkõige noori kõnetavad koolitused. Osalemise vastu oli ülisuur ja koolitusele valiti kiiremini registreerujad. Ehk eelise saidki noored, kelle elustiili loomulik osa ongi aktiivne suhtlemine digikanalites.

Vabatahtlik tegevus – I Land Soundi ja Kuressaare Tänavafestivali algatused ühendavad noori, suurendavad nende iseseisvust ja otsustusvõimet ning annavad kokkupuute ettevõtlusega.

Ühiskondlik tegevus. Noorte kaasamine – õpilasesindused ja noortevolikogu annavad organiseerimise ja vastutuse kogemuse.

Kuressaare Ametikooli poolsed algatused. Ametikooli innovatsioonilabor, koolidega koostöö, arendatavad IKT pädevused, innovatsiooni arendamist tagav robootika rühm.

Nooremad põlvkonnad mitte ei kasva uute keskkondade ja mõjuväljade keskel (videomängurid, blogijad, youtuber staarid, influencerid), vaid leiavad võimaluse raha

teenida. Populaarsus kasvab ülikiirelt, toimub juba arutelu, et lülitada videomängude võistlused Olümpiamängude kavasse.

Uued finantseerimisinstrumendid – ühisrahastus platvormid oma ideede realiseerimiseks.

SAARE-LAB – innovatsiooni ja ettevõtluskeskus

Saaremaa vajab multifunktsionaalset ja formaalset haridust toetava üksust. Seda saab kasutada väga edukalt ka täiskasvanute õppes. Ehk et ei ole ainult lastele.

Keskuse sisuks oleks õppijat toetav keskkond.

- Ruum, vahendid, personal, töötubade läbiviijad.
- Ettevõtlus simulatsioonid, töötoad - huviringid (robootika, IKT, programmeerimine), skeemid, visualiseeringud seintel, tegevuste visualiseerimine ja tagasiside.
- Õpitav on praktiliselt läbi tehtav ja igapäevaelu toetav (robootika ringi teadmised saab edukalt rakendada kodus päikesepaneeli üles pannes).
- Töötoad on metoodiliselt mitmekesised (ehk et koolitunde pole mõtet järgi teha. Kaasaegne suund on maksimaalselt 20 minutit teooriat ja siis juba praktiliselt läbi tegema.
- Piirkonna väärtustel baseeruv (ehk et võiks kasutada ennekõike päikest, tuult, võsa energiamajanduses, muda, turvast, vetikat, loodusehitust, põhku, roogu…. viimistlusmaterjale lupja savi jne).

Olemasoleva võimalusena näeme Muhu noortekeskuse senisest laiemat kasutamist, samas see ei rahulda kogu Saaremaa valla vajadusi.

4.3. PAREMAID NÄITEID JA PRAKTIKAID

Rae vald. Noorte ettevõtlikkuse tegevuskava igaaastane ülevaatamine eelarve koostamise raames.

Noorte ettevõtlikkustegevuste andmebaasi loomine ja info vahendamine.

Mõtteks: Noorte ettevõtlikkustegevuste ja praktiliseks ettevõtlus-ja majandusõppeks vajalike ruumide ja vahenditega kindlustamine. Ehk et peaks olema mingi koht kus on vahendid ja ruumid (+mobiilsus, et oleks võimalus liikuda teadusega ruumist välja praktikaks vajalikku keskkonda).

Hiiumaal. Projekti “Iidlane kimab teadusesse” toel sisustatakse Kärdla Põhikooli Teabemajas mobiilne robootika labor, kus noortel on võimalik oma loovust arendada ning

iga robootikaalane unistus ellu viia. Mobiilsus annab ringile liikumisvabaduse. Käivitatakse robootikaringid Hiiu vallas, Kärdlas ja Laukal.

Haapsalus. Innokas teevad noored innovatsiooni, viies ellu oma unistusi. Innokas pakub selleks parimaid võimalusi. Sihtasutus Innovatsioonikeskus INNOKAS on avalikes huvides tegutsev, kasumit mittetaotlev eraõiguslik juriidiline isik. (Robootika/õpilasfirmad/jmt teaduse, tehnika, igapäevaelu, formaalse hariduse lõiming).

Tartus. Spark ja Ettevõtlusküla. Spark on siis praktilised töötoad, kus saad ise mingi asja oma kätega valmis teha, kasutades koolis õpitud teadmisi.

Ettevõtlusküla on koht, kus saab mängida ettevõtlikkuse rollimänge (igale vanusegrupile on omad mängud).

Kõikide eelpool toodud näidete puhul on peamine sihtgrupp õpilased, kuid on olemas ka tooted/teenused täiskasvanutele (täiskasvanute rollimängud ettevõtluses, samuti SPARK ja Innoka töötoad).

5. MUUDE FAKTORITE ANALÜÜS ETTEVÕTLUSKESKKONNA KESTLIKUKS TOETAMISEKS

Käesolevas peatükis on välja toodud eelnevates peatükkides kajastust mitte leidnud võimalused, lisaks on peatükki koondatud lühendatud kujul juba töö esimeses osas „Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna kaardistamine ja ülevaade 2018“. välja toodud ettepanekud ja arengutegurid.

5.1. TÖÖSTUSALAD KUI MAJANDUSE MOOTORID

Üha olulisemalt mõjutab regionaalset ettevõtluse arengut vabade ning väljaehitatud taristuga kinnistute olemasolu tootmis-, lao- ja ärihoonete rajamiseks. Süsteemselt arendatavad tööstuspargid võimaldavad regiooni tuua investeeringuid, võimaldavad teha ettevõtjatele suunatud väärtuspakkumisi.

Eelise annavad tõmbekeskuse piiril või selle lähistel, logistiliselt heas asukohas ja heade ühenduste ning tehnovõrkudega tööstuspiirkonnad. Arendatavate piirkondade puhul on oluline, et töötajatel oleks mugav tööl käia ning kaugemalt tulijate jaoks oleks olemas mugav ühistransport.

Saare maakonnas puuduvad omavalitsuse poolt süsteemselt arendatavad tööstuspiirkonnad. Investeeringute meelitamiseks on ülioluline terviklikult kavandatud, kehtiva planeeringu, hea logistikaga ja valmis või kavandatavate infrastruktuuridega piirkonna olemasolu. Saaremaa valla ja Saare Arenduskeskuse poolt on kaardistatud Saare maakonnas asuvad tööstusalade potentsiaaliga piirkonnad (Tööstusalad Saaremaal, 2018). Eelviidatud uuringust lähtub, et atraktiivsetest tööstusaladest on valla omandis vaid Roomassaare sadama lähiala piirkond.

Igal maakonnal on võimalik sisestada oma tööstusalad veebilehele „Eesti investeerimiskaart“ https://investinestonia.com/business-in-estonia/infrastructure-and-premises/industrial-parks/. Sealt peab olema võimalik saada infot inglise keeles kruntide, tehnosüsteemide, ehitusõiguse (planeeringu), liitumistingimuste ja maa või hoonestusõiguse hinna kohta. Eelmainitud infokeskkonda ei ole sisestatud ühtegi avaliku- ega erasektori tööstusala. Välisinvestorid ootavad väärtuspakkumisi ja langetavad investeerimisotsused sageli nende alusel. Ilma ette valmistatud tööstusaladeta ei ole võimalik teha kvaliteetseid väärtuspakkumisi. Saare maakonnas pole nimetatud keskkonnas ühtegi tööstusala.

Riigile kuuluvate maade kaasamine tööstusparkide arendamiseks

Linnas või linnalähistel kuuluvad riigile mitmed ettevõtluseks sobilikud piirkonnad. Nende osas tuleks jõuda riigiga kokkuleppele ühiseks tööstusala arendamiseks.

Riigiga tuleb kokku leppida käitumisstandard, kuidas ettevõtja saab riigile kuuluvatele kinnistutele investeerida tootmis-, lao- või ärihoonete rajamisse (müük, hoonestusõigus vm). Ideaalis peaks olema ettevõtjale investeerimiseks sarnased arusaadavad ja vähese bürokraatiaga mängureeglid, olenemata kas tegemist on riigi- või munitsipaalomandisse kuuluva tootmis- või ärimaaga.

Näide omavalitsuse võimalikust proaktiivsest tegevusest, kuidas luua Kuressaarde kaks atraktiivset tööstusala.

- Saaremaa vallale kuulub Roomassaare sadama lähiala.
- Riigile kuulub Ringtee ja Kalevi põik vaheline ettevõtluse arendamiseks ülisoodne piirkond.

Riigile kuuluval ettevõttel Saarte Liinid AS puudub nende hallatavas Roomassaare sadamas täna maareserv. Roomassaare ala oleks kiiremini arendatav sadamas osutatavate teenustega seonduvalt. Samas vald suudaks ettevõtjatele pakkuda sobivaid kinnistuid just Kalevi ja Ringtee vahelisel tööstusalal. **Tasub kaaluda eelkirjeldatud riigi- ja munitsipaalmaade vahetust.** See võimaldaks käivitada kaks arendust. Ühelt poolt AS Saarte Liinidel saada võimaluse tuua sadama lähialale sadamaga seotud ettevõtlus (jahtide hooldushoone, puidu ja muu toorme väärindamine - ümbertöötlemine jm). Teiselt poolt oleks vallal võimalik käivitada tööstuspargi arendus selleks sobivas Ringtee - Kalevi tn piirkonnas.

5.2. VABATSOONI, TOLLITSOONI PERSPEKTIIV SAAREMAAL

Saaremaale tollitsooni või vabatsooni kavandamisel tuleb jälgida kaugemat vaadet.

Tänastes oludes ei läbi Saaremaad sellised kaubavood, mille käitlemisel oleks kasu vabatsoonist. Saaremaal puudub kauba transiit. Saarte Liinid vahendab valdavalt kohalikke loodusvarasid esmaselt töödeldud kujul. Puudub kaubavoog kolmandatest riikidest. Samuti ei paku riik tsoonides tegutsevatele ettevõtetele, sarnaselt mitmetele teistele riikidele, maksuerisusi.

Millal oleks vabatsooni rajamine Saaremaale kasulik?

Saaremaal on kaug-pikas perspektiivis võimalus kujuneda ida ja läänt ühendavaks logistiliseks keskuseks. Püsiühenduse rajamise võimalus, sellega avanevad Eesti läänepoosemad sadamad ja kaasaegne lennuväli võimaldavad muuta oluliselt maakonna ettevõtluse sektoreid. Saaremaa võib kujuneda lääne ja ida kaubavoogude sidujaks ja kauba väärindajaks. (Tööstusalad Saaremaal 2018).

5.3. ÜHENDUSED - SISE- JA VÄLISRIIKLIKUD, ELEKTRIVARUSTUS-KINDLUS, INTERNETIÜHENDUS

Saartel on võtmetähtsusega energeetika, side- ja transpordiühenduste kvaliteet.

Siseriiklike ühenduste parandamine

Parvlaevaühenduse teenuse taseme kvaliteedi oluline paranemine on toonud endaga kaasa hüppelise reisijate arvu kasvu. Samas teenuse areng ja reiside arv ei käi kaasas reisijate arvu kasvuga.

Soovitame püstitada ühenduste konkreetsed pikaajalised eesmärgid, millistena pakume.

Virtsu-Kuivastu liinil:

- parvlaevaliiklus mandriga toimub püsiühenduse põhimõttel;
    - väljumised iga 30 min tagant (kaaluda võib ka madalhooajal 40 min graafikut ja tipphooajal 30 min graafikut);
    - öise reisi lisamine, mis muudab liikumisvõimaluse ööpäevaringseks.

Triigi-Sõru (Saaremaa-Hiiumaa) liinil:

- igapäevane aastaringne ühendus ka Saaremaa poolt. Graafik, mis võimaldaks hommikul minna Hiiumaale ja õhtul tulla tagasi toimib täna madalperioodil vaid kolmel päeval nädalast.
- suvehooajal maksimaalselt tihe graafik.

Samas täna kõige olulisem on otsustada, millist ühendust mandriga me tulevikus vajame. 2018. aasta tõi kaasa olulise muutuse – erakapital on selgelt huvi silla ehitamise vastu. Arvestades viimase 20 aasta keskmist üleveomahtude kasvu 5% aastas, on järgnevatel suvedel taas oluliselt suuremad ooteajad, seepärast on vaja kujundada otsused ja koheselt tuua liinile kolmas kaasaegne ja vähemalt tänaste põhilaevadega sama suur laev.

Sõidukipileti (sillapileti) põhimõtte rakendamine. Selle põhimõtte rakendamisel oleks sõiduk koos kõigi reisijatega üks pilet, pilet oleks vajalik vaid ühes suunas – näiteks pileti vajadus vaid tulles (eeliste soetamine ja reisijate arvu märkimine mõlemas suunas jäävad). Lisades paketti ka Rohuküla-Heltermaa ja Triigi-Sõru liinid, tekib ainulaadne võimalus luua saarte ühisruum, mis pakub meie külastajatele atraktiivse reisimarsruudi. Ühe piletiga saad läbida kõik meie suursaared!

Siseriiklikus lennuliikluses tuleb saavutada samuti oluline kvaliteedi tõus (vähem ilmastikutundlik ja suurem lennuk, igapäevane lennuliiklus Tallinnaga), mis tooks töö autorite arvates, sarnaselt parvlaevaliiklusega, kaasa ühenduse paranemise ja olulise reisijate arvu kasvu.

Teises etapis tuleb saavutada lennuki maksimaalne kasutamine. On teada, et logistiliste ühenduste puhul püsikulud (liiklusvahendi rent või laenumakse, hoolduskulud, mehitatus, administreerimine) moodustavad valdava osa liini kuludest ja muutuvkulu (kütusekulu ja lennujaamamaksud) moodustavad oluliselt väikesema osa. See tähendab, et iga lisanduva reisiga reisi hind väheneks.

Välisühenduste loomine

Me asume rahvusvahelise turismi ja äri ristteel, samas nendele teedele jõudmiseks peame ette võtma pika ringi.

Töö autorid julgevad väita, et nii kvaliteetsem siseriiklik kui ka rahvusvaheline lennuühendus, millega kaasneks nii saarlaste kui ka meie külaliste ligi 6-tunnine ajavõit Euroopa südame suunas reisimisel, võiks olla Saare maakonna majanduse kasvu järgmiseks mootoriks. Oluline on kokku leppida sihtsuunad ja ühenduse tüübid. Turismisektor tunneb huvi tšarterühenduste käivitamise vastu, vähemalt sama oluline oleks ka saarlastele ja meie külalistele regulaarliini käivitamine mõne Euroopa transiitlennuväljaga (võimalike variantidena on arutatud Stockholmi, Riia, Helsingi, Kopenhaageni, Peterburi suundi).

Elektrivarustuskindlus

Saare maakonna ettevõtjate rahulolu uuring 2019 näitas, et tööjõu kättesaadavuse kõrval hindavad ettevõtjad suurimaks ettevõtlust segavaks teguriks elektrivarustuskindlust. Vaatamata teenust osutavate ettevõtete kinnitustele, et tehakse suuri investeeringuid ja jõupingutusi varustuskindluse parandamiseks, on elektrikatkestused jätkuvalt meie tavaelu lahutamatu osa. Ühe alternatiivina tasub omalt poolt teha jõupingutusi, et realiseeruks Saaremaale ja saare lähimerre kavandatud päikese- ja tuuleparkide suurprojektid ja nendega kaasneks alternatiivsete varustuskanalite rajamine. Maakonnas asuvad ettevõtted kujuneks elektrienergia suurtootjad, sellega kaasneks oluline varustuskindluse paranemine. Sellest tulenevalt tänase kriitilise energeetika valdkonnaga saarest ja suurimportijast on suur potentsiaal muutuda ülikindlate ühendustega roheenergia eksportijaks.

Internetiühendus

Kaugtöövõimaluste tekitamiseks on olulisim kiire interneti taristu loomine üle kogu maakonna. Saaremaa oma hea loodus- ja elukeskkonnaga, inimeste sallivuse ja sõbralikkusega ja piisava tugiteenuste hulga ning kvaliteediga oleks heade ühenduste korral (sh otseühendus Euroopa suunas) soodne kaugtöö keskkond.

KOKKUVÕTE - TEESID

Alljärgnevalt on koondatud käesoleva aruande olulisemad teesid

- **Senine, odaval tööjõul põhinev majandusmudel on end ammendanud.** Ettevõtted, kes ei investeeri ja ei loo kõrgemat kvalifikatsiooni eeldavaid nutikaid töökohti, peavad tootmise kolima odavama tööjõuga riikidesse või on paari aasta jooksul sunnitud oma senise tegevuse lõpetama.
- **Kindlad fookused – kasvuvaldkondade valik**. Majandussektorite eelisarendamine, neile tugevama tugikeskkonna loomine, võimaldab kiirendada sektorite arengut. Selliste läbimurdesuundadena näeme:
    - Kogu sinimajanduses tervikliku väärtusahela loomine (sh laevaehitus ja –hooldus, vesiviljelus, kalapüük ja –töötlus, sadamamajandus, meretransport, biosfääri turism).
    - Biomajandus - kohalike bioressursside, sh taimede, loomade, veetoorme ja puidu väärindamine uute tehnoloogiate abil (puit, turvas, muda, toiduained, taimed, loomad, kalad, pilliroog, vesi jne).
    - Energiamajandus, sh. taastuvenergeetika. Kriitilisena varustuskindlus ja võrguga liitumisvõimaluste parandamine.

- **Töötleva tööstuse eksport** on üks olulisemaid majanduskasvu hoobasid, millel on meie heaolu kasvule suurim kaal. Põhjendus täpsemalt aruandes: „Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna kaardistamine ja ülevaade“. 2018. Vahearuanne.
- Kohest parandamist vajab **elektri varustuskindlus** ja võrguga liitumisvõimaluste parandamine.
- Vallapoolsete **valmis taristuga ettevõtlusalade olemasolu** vajadus. Vallal peab olema tööstusalade rajamise-arendamise konkreetne kava.
- **IKT läbi kõigi sektorite**. Eesti eduloo ülekandmine Saaremaale, selleks vajaliku taristu ja täiendkoolituste süsteemi loomine, IKT hariduse kvaliteedi parandamine.
- **Minna uute töövormide, tuleviku töö, muutustega kaasa** ja luua toetavad infrastruktuurid, ühendused ning kuvand Saaremaast kui heast kaugtöökohast.
- **Rahvusvahelised ühendused.** Asume rahvusvahelise turismi ja äri ristteel, samas nendele teedele jõudmiseks peame ette võtma pika ringi.
    - Avatus tagaks ülisuure potentsiaaliga **turismisektori** hüppelise arengu
- Jõuda tasemele, mis võimaldaks Eestit turundada läbi Saaremaa.

- **UNESCO Biosfääriala** võimaluste ärakasutamine. Unikaalse loodus- ja elukeskkonna iseärasuste tõttu on kogu piirkonda (saarestik tervikuna) otstarbekas kujundada juhtivaks rohemajandusliku innovatsiooni ja pilootprojekti alaks, mida saab vaadelda kui tõhusalt toimivat säästva arengu mudelit.
- Saaremaale inimeste tagasikutsumisega ja uute elanike toomisega seada fookus **noortele peredele**.
- lisaks IKT valdkonnale on maakonna ettevõtluse arenguks olulised arendusvaldkonnad (horisontaalselt läbi kõigi sektorite) rohemajandus, taastuvenergeetika, E-turundus ja müük, head ühendused, digitaliseerimine, automatiseerimine, säästlik majandamine, ressursside efektiivsem kasutamine.
- Saaremaa kui katselabor. Arvestades Saaremaa kui ühe omavalitsuse eelist ja terviklikkust, võib välja pakkuda, et Saaremaa vald võiks olla uute lahenduste katsekeskkond-pilootala (kaugtöö, jagamismajandus, elektriautod, sotsiaalteenused).
- **Ettevõtlust toetava arengukiirendi loomine** ja sellega kaasnev ettevõtjaid koondav inkubaator.
- Majandusareng = tööjõud, selle kvaliteet, kapital ja innovatsioonivõimekus. Suurem tulu kõrge lisandväärtusega toodete ja teenuste kaudu seeläbi kõrgema kvalifikatsiooniga töökohad ja inimeste suurem sissetulek.

Eelneva täienduseks on alljärgnevalt välja toodud **makrokeskkonda** puudutavad tegevussuunad, mis on välja toodud Eesti 2035 arengustrateegia koostamise raames koostatud kaardistusest „Globaalsed trendid“.

- Võtta ettevõtetes kasutusele uued tehnoloogiad ja ärimudelid.
- Osaleda globaalsetes väärtusahelates ning tõusta seal tootearendaja tasemele.
- Võtta kasutusele paindlikud töövormid.
- Inimesed peavad kohanema vajadusega juurde õppida terve elukaare jooksul. Paindlikke ümberõppe võimalusi saaksid senisest tõhusamalt pakkuda nii kutse- kui ka kõrgkoolid.
- Oskustega välistööjõu kaasamine kolmandatest riikidest peab muutuma paindlikumaks.
- Nii õigus- kui ka maksukeskkond peavad paindlikult võimaldama uute ärimudelite ning töövormide rakendamist.
- Kujundada Eesti ettevõtlus- ja ärikeskkonda selliselt, et suudaksime hoida ja ligi meelitada võimekaid ettevõtjaid, investeeringuid, talente.
- Muuta ühiskonna hoiakuid (sallivus, avatus, valmisolek muutusteks).
- Väärindada senisest enam kohalikke ressursse (puit, toit, maavarad).
- Võtta kasutusele ringmajanduse põhimõtted, et vähendada jäätmete teket, suurendada ressursitõhusust ning luua eeldused keskkonnasäästlike toodete arendamiseks.
- Parandada Eesti tuntust ja pakkuda äridiplomaatia teenuseid olemasolevatel ja uutel turgudel.

LISA 1 VAJATAVAD TEENUSED JA UUENDUSLIKUD LAHENDUSED - VIITED

Ettevõtluse edendamine ja töökohtade loomine.

Lk 64. Stipendiumite süsteemi loomine.

Lk 64. Arengufondi loomine koostöös ettevõtjatega.

Lk 64. Kvalifitseeritud töökohtade vajadus.

Ekspordi edendamine.

67 – 70. Ekspordiosakaalu kasvatamiseks vajatavad teenused ja lahendused.

Tarkade töökohtade loomine.

Lk 57 – 59. Uute töövormide (kaugtöö, IKT-põhine mobiilne töö) muutustega kaasa minek ja selleks vajalike infrastruktuuride, ühenduste ning Saaremaast kui heast kaugtöökohast kuvandi loomine.

Lk 61. Asjade internet.

Lk 62. Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arenguks eelduste loomine.

Lk 63. Keskkonnahoid ja taastuvenergeetika kui innovatsioon. Keskkonnasõbralik koheline investeering kui targa majandamise alus.

Lk 65. Tarkade töökohtade loomisele suunatud haridus- ja koolitussüsteem.

Lk 65 – 66. Tarkade töökohtade loomisele suunatud meetmete kirjeldus.

Noorte ettevõtlikkuse edendamine.

Lk 88 – 89. Ettevõtliku mõtteviisi toetamiseks head algatused.

Lk 89 – 90. Noorte ettevõtlikkuse edendamisele suunatud uuenduslikud lahendused.

Muud võimalused ja tegevused ettevõtlikkuse kestlikuks toetamiseks.

Lk 63. Tugimeetmete muutus Euroopa Liidu uuel rahastamisperioodil 2021+.

Lk 71 - 77. Kindlate fookuste vajadus – kasvuvaldkondade valik.

Lk 77 – 80. Maakonna arengukiirendi – koondatud ettevõtluse tugistruktuur.

Lk 80 – 81. Koostöö riigiga ettevõtluskeskkonna kujundamisel.

Lk 91 – 92. Tööstusalad kui majanduse mootorid.

Lk 92. Vabatsooni perspektiiv.

Lk 93 – 94. Ettevõtluskeskkonna parandamine läbi heade sise- ja välisriiklike ühenduste (Lennuliiklus, laevaliiklus, internet, elektrivarustuskindlus)

.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020 - https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/document_files/REGO/eesti_regionaalarengu_strateegia_2020_taiendatud_2017.pdf

Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020 - http://kasvustrateegia.mkm.ee/

Tööstuspoliitika roheline raamat. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2017 https://www.mkm.ee/sites/default/files/toostuspoliitika_roheline_raamat_.pdf

A Digital Strategy for Europe https://www.vocaleurope.eu/a-digital-strategy-for-europe/

Eesti tööturg täna ja homme 2017. OSKA uuringuaruanne http://oska.kutsekoda.ee/wpcontent/uploads/2017/12/Eesti-t%C3%B6%C3%B6turg-t%C3%A4na-ja-homme2017.pdf

Eesti konkurentsivõime kasv 2020 - https://riigikantselei.ee/sites/default/files/contenteditors/Failid/eesti2020/ee2020_tekstiosa_2018-2020_heaks_kiidetud_26.4.2018.pdf

Strateegia „Eesti 2035“ koostamise raames koostatud kaardistus „Globaalsed trendid“ https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/strateegiaburoo/Eesti2035/Maailm%20aastal%202035%20%E2%80%93%20globaalsete%20trendide%20kaardistus.pdf

Raul Eamets, Mis suunas areneb tulevikumajandus ja mis oskusi siis vajatakse, 2020 https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/06/Eamets.pdf

Technopolis, Riigikantselei ja TÜ 14.05.2017 Analüüs “Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused” https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/tuleviku_too_lopparuanne.pdf

Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni (TAI) strateegia 2014–2020 „Teadmistepõhine Eesti”, Haridus- ja Teadusministeerium

https://www.hm.ee/sites/default/files/59705_teadmistepohine_eesti_est.pdf

Viljar Lubi, Eesti majandus vajab teaduse abi. 27.03.2019,Postimees

Hariduse Tehnoloogiakompass, Hariduse Infotehnoloogia SA, 2019 https://kompass.hitsa.ee/wp-content/uploads/Hariduse-tehnoloogiakompass.pdf

Riigi eelarvestrateegia 2019-2022 file:///C:/Users/Urmas/Downloads/riigi-eelarvestrateegia-2019-2022-stabiilsusprogramm-2018%20(1).pdf

EAS strateegiline tegevuskava 2019 – 2023 https://www.eas.ee/wp-content/uploads/2018/09/EAS_Strateegiline_Kava-2.pdf

MADE IN ESTONIA 3.0 Eesti välisinvesteeringute ja ekspordi tegevuskava aastateks 2014-2017 Eesti ettevõtete ekspordivõimekuse suurendamiseks ning välisinvesteeringute kaasamiseks, 2014 https://www.mkm.ee/MIE3/download/made_in_estonia_3.0.pdf

Päikeseenergia Eestis , Päikeseküte.ee, http://www.xn--pikesekte-v2a4y.ee/artiklid/paikeseenergia-eestis/

LÄÄNE-EESTI SAARTE BIOSFÄÄRI PROGRAMMIALA SÄÄSTLIKU ARENGU PROGRAMM 2014–2020, Keskkonnaamet https://www.keskkonnaamet.ee/sites/default/files/laane-eesti_saarte_biosfaari_programmiala_saastliku_arengu_programm.pdf

Tööstusalad Saaremaal. Saare Arenduskeskus 2018.a.

ARENGUSTRATEEGIA PÄRNUMAA 2035+, Pärnumaa Arenduskeskus, 2018 http://arenduskeskus.parnumaa.ee/wp-content/uploads/2018/09/P%C3%A4rnumaa-arengustrateegia-07.09.2018.pdf

„Saare maakonna ettevõtluse ja ettevõtluskeskkonna kaardistamine ja ülevaade“. 2018. Vahearuanne. Saare Arenduskeskus https://www.sasak.ee/est/ettevotjale/saare-maakonna-majanduse-ulevaade

Saare maakonna arengustrateegia 2020 https://www.sasak.ee/application/files/1614/6885/8504/SM_arengustrateegia_WEB.pdf

Riigikontrolli ülevaade Riigikogule, „Ülevaade riigi vara kasutamisest ja säilimisest 2014.-2015. aastal“, Tallinn 2015)

Saare maakonna ettevõtjate rahulolu uuring, 2019

Postimees „Aili Kägu: peaksime mõtlema, kui palju turiste me Eestisse päriselt tahame“ https://majandus24.postimees.ee/6552752/reisiburoo-omanik-peaksime-motlema-kui-palju-turiste-me-eestisse-pariselt-tahame?_ga=2.130241167.1275433460.1553847936-843938844.1550809983